

Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Języków Obcych
w Warszawie

Language and Literary Studies of Warsaw

TOM 11/2021

Warszawa 2021

Language and Literary Studies of Warsaw

REDAKTOR NACZELNY	- DR ŁUKASZ KARPIŃSKI
SEKRETARZE REDAKCJI	- DR PATRYCJA SPYTEK
RADA PROGRAMOWA	- DR HAB. KRZYSZTOF FORDOŃSKI PROF. UW (PRZEWODNICZĄCY) DR HAB. JACEK FABISZAK PROF. UCZ., PROF. ŁARISA I. KORNIJEWA (JEKATERYNBURG). PROF. HANNA KOMOROWSKA, PROF. DR HAB. JURIJ LUKSZYN, PROF. DR HAB. STANISŁAW OBIREK, PROF. DR HAB., PIOTR URBAŃSKI, PROF. ZINAIDA KHARITONCHIK (MIŃSK), PROF. DR HAB. STANISŁAW NOSOWICZ, DR HAB. TOMASZ ŁYSAK PROF. UCZ., DR HAB. IWONA WITCZAK-LISIECKA, DR HAB. ALEKSANDRA MATULEWSKA, DR ANNA JAROCH, PROF. DR SABINA SIEBERT (GLASGOW), DR HEIKO ZIMMERMANN (LUDWIGSBURG)
RECENZENCI	- DR HAB. PAULINA AMBROŹY PROF. UCZ., PROF. RAFFAELLA ANTINUCCI, DR HAB. SILVIA BONACCHI PROF. UCZ., PROF. DR HAB. PIOTR BRIKS, PROF. DR HAB. DOMINIKA BUCHOWSKA-GREAVES, DR HAB. WOJCIECH CHARCHALIS PROF. UCZ., PROF. DR HAB. AGNIESZKA CHMIEL, PROF. STUART CHRISTIE, PROF. DR HAB. ROBERT CIEŚLAK, DR HAB. JACEK FABISZAK PROF. UCZ., DR HAB. MAŁGORZATA FABISZAK PROF. UCZ., DR HAB. MARIUSZ GÓRNICZ, PROF. ZW. DR HAB. SIERGIEJ GRINIEV-GRINIEWICZ, PROF. DR HAB. ROMAN HAJCZUK, DR HAB. ELŻBIETA JAMROZIK PROF. UCZ., PROF. DR HAB. JAN FRANCISZEK NOSOWICZ, PROF. DR HAB. TOMASZ KACZMAREK, DR HAB. ANIELA KORZENIOWSKA PROF. UCZ., DR HAB. BOŻENA KUČAŁA PROF. UCZ., DR HAB. EWA KUJAWSKA-LIS PROF. UCZ., DR HAB. ROBERT KUSEK PROF. UCZ., PROF. DR HAB. JO LEWKOWICZ, DR HAB. TOMASZ ŁYSAK PROF. UCZ., DR HAB. JOANNA MACIULEWICZ PROF. UCZ., DR HAB. MAGDALENA OLPIŃSKA PROF. UCZ., PROF. DR HAB. MACIEJ PARKITNY, PROF. DR HAB. RADOSŁAW PIĘTKA, DR HAB. KATARZYNA POLOCZEK PROF. UCZ., DR HAB. DARIO PROLA PROF. UCZ., PROF. DR HAB. IWONA PUCHALSKA, DR HAB. PIOTR ROMANOWSKI, DR HAB. AGATA ROZUMKO PROF. UCZ., PROF. DR HAB. HANNA RUTKOWSKA, DR HAB. TOMASZ SIKORA PROF. UCZ., PROF. DR HAB. HALINA STASIAK, PROF. DR HAB. PIOTR STĘPIEŃ, PROF. DR HAB. MATEUSZ STRÓŻYŃSKI, PROF. DR HAB. MAŁGORZATA TRYUK, PROF. DR HAB. PIOTR WILCZEK, PROF. DR HAB. KRZYSZTOF WITCZAK, PROF. TANIA ZULLI, DR JAROSŁAW APTACY, DR DANIEL BANASIAK, DR MAAZ BIN BILAL, DR SŁAWOMIRA BRUD, DR ANNA BIELSKA, DR IWONA DRABIK, DR ALICJA FANDREJEWSKA, DR TOMASZ FISIAK, DR MAŁGORZATA HOŁDA, DR KATARZYNA JAKUBOWSKA-KRAWCZYK, DR ANNA JAROCH, DR MARCIN JURKOWICZ, DR SYLWIA KRUKOWSKA, DR PAWEŁ KAPTUR, DR WIOLETTA KARWACKA, DR MONIKA KRESA, DR ŁUKASZ KARPIŃSKI, DR MAŁGORZATA KORNACKA, DR ANNA KWIATKOWSKA, DR PIOTR MICHAŁOWSKI, DR TOMASZ OSOSIŃSKI, DR FRANCESCA PIERINI, DR PIOTR PODEMSKI, DR JACEK POKRZYWNICKI, DR KATARZYNA REMISZEWSKA, DR FRASER RIDDELL, DR ANNA ROGOS-HEBDA, DR ELWIRA STEFAŃSKA, DR ARTUR STĘPLEWSKI (UNIWERSYTET STAMBULSKI), DR KATARZYNA TRYCZYŃSKA, DR PRZEMYSŁAW WILK, DR JÓZEF ZIEMCZONOK, MR JOHN ATTRIDGE (UNIVERSITY OF SURREY)
REDAKTOR TOMU	DR ŁUKASZ KARPIŃSKI
ADRES REDAKCJI	- WYŻSZA SZKOŁA TURYSTYKI I JĘZYKÓW OBCYCH AL. PRYMASA TYSIĄCLECIA 38A, 01-242 WARSZAWA TEL. 22 855 47 59 Wszystkie prawa zastrzeżone. Wersja papierowa jest wersją pierwotną czasopisma.
KOLEGIUM REDAKCYJNE	- Wojciech Drajerzszak, Sebastian Dudek, Magdalena Lipińska-Derlikowska, Elwira Stefańska, Martyna Sońta
OPR. GRAFICZNE	- Łukasz Karpiński
DRUK	- DRUKARNIA SOWA SP. Z O.O. "DRUK NA ŻYCZENIE" UL. RASZYŃSKA 13, 05-500 PIASECZNO NAKŁAD 120 EGZ., ARK. WYD. 9,2 ISSN 2300-5726

ABSTRACTS	5
WSTĘP	11
ROZPRAWY I ARTYKUŁY	
PRZEKŁAD MIĘDZYJĘZYKOWY A TŁUMACZENIE INTERSEMIOTYCZNE – NA POGRANICZU PRZEKŁADOZNAWSTWA I SEMIOTYKI ANNA RĘDZIOCH-KORKUZ	13
LEKSYKA SPECJALISTYCZNA A DYDAKTYKA TŁUMACZENIA PISEMNEGO W TRYBIE ZDALNYM ANNA GŁOGOWSKA	33
STRATEGIE TŁUMACZENIOWE ZASTOSOWANE W TŁUMACZENIU STRON INTERNETOWYCH WYBRANYCH POLSKICH BIUR PODRÓŻY ADRIANNA WAJMAN-BRZOSTOWSKA	49
PRZEKŁAD SPECJALISTYCZNY A PRZEKŁAD LITERACKI W UJĘCIU KONTRASTYWNYM ELWIRA STEFAŃSKA	63
A COMPARISON OF SELECTED BUSINESS ENGLISH, BUSINESS FRENCH AND BUSINESS SPANISH TEXTBOOKS TERESA MARIA WŁOSOWICZ	77
JĘZYK MEDIÓW CZY JĘZYK W MEDIACH – ROZWAŻANIA NA TEMAT SPECYFIKI ROSYJSKIEGO DYSKURSU MEDIALNEGO JOANNA WASILUK	97
CO CIĘ TAK ŚMIESZY? CZYLI O TRUDNOŚCIACH PRZEKŁADU HUMORU ROSYJSKIEGO <i>PATRYCJA SPYTEK</i>	111

„ЛЕНИНГРАДЦЫ, ДЕТИ МОИ!” – BADANIE KORPUSOWE POEZJI O BLOKADZIE LENINGRADU RÓŻA KOCHANOWSKA	121
TRAUMA WOJENNA, PRZEKŁAD LITERACKI I PAMIĘĆ KRYTYKA – NA PODSTAWIE POLSKICH RECENZJI POWIEŚCI JORGEHO SEMPRÚNA MAŁGORZATA GASZYŃSKA-MAGIERA	159
CHOSEN LEXICAL ARCHAISMS FROM THE TRANSLATION OF FRANCIS GODWIN’S THE MAN IN THE MOONE GRUSZKIEWICZ WOJCIECH	175
RECENZJE	
UNIWERSUM REAKCYJNEJ WYOBRAŹNI <i>KSAWERY PIŚNIAK</i>	201
"POINT OF NO RETURN" PIOTRA SULIKOWSKIEGO CZYLI LINGWISTY REFLEKSJI NAD RZECZYWISTOŚCIĄ RACJA KOLEJNA <i>ŁUKASZ KARPIŃSKI</i>	206
INFORMACJE O AUTORACH	212

INTERLINGUAL TRANSLATION AND INTERSEMIOTIC TRANSLATION - ON THE
BORDERLINE BETWEEN TRANSLATION STUDIES AND SEMIOTICS 13

ANNA RĘDZIOCH-KORKUZ

The article aims to discuss the concept of intersemiotic translation, its common understandings and the relations to intralingual translation. To this end it discusses the most significant theoretical approaches from the area of translation theories and semiotics, in particular translation semiotics and semiotics of culture. By adopting a critical perspective, the author presents a synthetic overview of the presented assumptions and proposes her own division of translation with specific implications for translation studies. Towards the end, the author endeavors to answer the question whether interlingual translation is always an instance of intersemiotic translation as argued by semioticians.

SPECIALISED VOCABULARY AND TRANSLATION DIDACTICS IN A DISTANCE
LEARNING MODE 33

ANNA GŁOGOWSKA

The aim of the paper is to prove the importance of introducing specialised vocabulary during classes on specialised Russian-Polish (and Polish-Russian) translation with the use of CAT (computer-assisted translation) tools. This approach is especially relevant in the context of distance learning in which students both are given more autonomy and have more responsibility for their learning process and outcomes. The paper presents a terminological exercise updated to correspond to the specificity of distance learning involving contract-related vocabulary

TRANSLATION STRATEGIES IN INTERNET SITES OF SELECTED POLISH TOUR
OPERATORS 49

ADRIANNA WAJMAN-BRZOSTOWSKA

The article „Translation strategies in internet sites of selected Polish tour operators” investigates into selected translation strategies applied in the translation process of Polish tour operators in the context of domestication and foreignisation. The comparative study aims at analyzing to what extent and with what tools the strategies are used in order to adapt the text to the needs of a Polish and foreign receiver in the context of cultural references.

SPECIALIST TRANSLATION VERSUS LITERARY TRANSLATION IN A CONTRASTIVE
APPROACH 63

ELWIRA STEFAŃSKA

The study presents the specificity of the translation of specialist and literary texts in a contrastive approach and the tasks of a contemporary translator in the above-mentioned aspects of activity. The translator of specialist texts is obliged both to transmit the original information content in the target

language and to maintain its formal structure, striving for the adequacy of the translation as well as terminological and pragmatic equivalence (i.e. searching for appropriate specialized lexical units). Literary translation performs the function of transmitting information about the donor culture to foreign-language recipients and acts as one of the forms of intercultural communication. The main goal of translating an artistic work is to influence an foreign and other cultural communicator in the same way as the original text affects the native audience. A translator of literary texts, perceiving the features of the linguistic identity of the original author, should represent his own linguistic identity. Each of the above-mentioned types of translation in the third millennium becomes up-to-date and becomes an exciting journey into the realms of linguistics, pragmalinguistics, discoursology, communication, cognitive science and cultural studies.

A COMPARISON OF SELECTED BUSINESS ENGLISH, BUSINESS FRENCH AND BUSINESS SPANISH TEXTBOOKS

77

TERESA MARIA WŁOSOWICZ

The study aims to analyse and compare twelve selected English, French and Spanish LSP textbooks in the area of business. As they were not designed for a particular course, their authors could not foresee future users' language needs and could only rely on their teaching experience, earlier research or the guidelines of examination centres. They are thus wide-angled (Basturkmen 2010), though to different degrees. For example, more general textbooks include grammar skills relevant to particular topics. All of them, except *Business Matters*, include examples of business correspondence, and most present examples of dialogues to help learners engage in communication. They are all arranged thematically, each unit or lesson presenting a given topic. It can be concluded that, while the textbooks differ to some extent in the material they present and the order of its presentation, they aim to meet the needs of business language learners by assuming what vocabulary, correspondence skills, etc. they are likely to need.

MEDIA LANGUAGE OR LANGUAGE IN THE MEDIA

97

- REFLECTIONS ON THE SPECIFICITY OF RUSSIAN MEDIA DISCOURSE

JOANNA WASILUK

This article discusses communication in the Russian mass media, with particular emphasis on the role of language in this process. One can notice that the Russian mass media have gone through some kind of revolution over the past several years. This quick transformation, however, have not always brought positive effects. It presents certain examples as evidence that conceptual freedom and freedom of language is one of main agents of those changes in the media discourse.

The analysis of media texts shows that discourse of contemporary mass communication looks more like the spoken language than the written. This in turn leads to colloquialisation of contemporary journalistic language. The expansion of freedom of communication, explicitness and expressiveness of the public language, it's aggression and vulgarity were highlighted.

This article aims to explain these phenomena in the context of changes in mass communication in contemporary culture and communication.

PATRYCJA SPYTEK

Let's look at the difficulties that Polish translators find in Russian humor, which is an important, well-liked and common element of mass culture. The authors of such cultural texts take full advantage of the literary legacy of great writers, their sketches are frequently modified and supplemented. When translating a sketch, joke or just humor, we must be aware that the text that will be created will definitely differ from the original. Language is a living "organism" that is constantly undergoing evolution and modifications, some of its elements disappear forever and become incomprehensible even to new generations of its users. Moreover, the political and living situation of language carriers is changing. Some phenomena become obsolete over time. Even the slightest change in lifestyle can make a humorous text from the recent past no longer funny. In addition, customs, trends, values are changing, new trends and objects appear, and thus also new lexical units.

"LENINGRADIANS, MY CHILDREN!" - A CORPUS STUDY OF POETRY ABOUT THE
LENINGRAD BLOCKADE

121

RÓŻA KOCHANOWSKA

The subject of the siege of Leningrad is not generally known in Poland, and knowledge of the blockade poetry is limited to a few poems by Olga Bergholt and Anna Akhmatova. The article presents a brief history of the siege of Leningrad (1941-1944) and introduces the biographies of the Siege poets and the subject matter of their works. The propaganda aspects of the poetry of that time and their implications for poets, whether or not they were writing according to the dictates of the authorities of the time, are also not overlooked. The second part of the article contains an analysis of a language corpus containing 268 poems by dozens of authors writing between 1941 and 2013, together with a brief characterisation of corpus linguistics and the classification of language corpora. Corpus analysis was carried out using Sketch Engine software. The frequency list and the keyword list of the corpus were examined, as well as collocations of words related to the terms of "man" that we can find in the poetry of the Siege (enemy, man, child, mother, comrade, etc.) The data was placed in a table together with grammatical relations.

WARTIME TRAUMA, LITERARY TRANSLATION AND THE CRITIC'S MEMORY -
BASED ON POLISH CRITICAL REVIEWS OF JORGE SEMPRÚN'S NOVELS

159

MAŁGORZATA GASZYŃSKA-MAGIERA

Camp fiction is a specific type of prose that combines the features of testimony and artistic creation. The prose of Jorge Semprún (1923-2011), a prisoner of Buchenwald, belongs to the world classics of the genre, although in Poland it is relatively little known. The purpose of the article is to analyze critical texts of the translations of his two Polish novels devoted to this subject, *The Great Journey* and *The Dead Man We Needed*. The context of the reception was taken into account, as the Polish camp literature appeared

almost immediately after World War II, in the 1940s, creating a canon of the genre and thus marking the horizon of readers' expectations. The aim of the analysis is to answer the questions whether the reviewers of the books cited took into account the fact that they were dealing with translations and to what extent it influenced their assessments, to what extent they were aware of the importance of language both in conveying testimonies of traumatic experiences and in constructing their literary image, whether the importance of the subject allowed them to perceive the literary values of the originals, and to what extent the specificity of camp prose determined their attitudes.

CHOSEN LEXICAL ARCHAISMS FROM THE TRANSLATION OF FRANCIS
GODWIN'S "THE MAN IN THE MOONE"

175

WOJCIECH GRUSZKIEWICZ

This article is an analysis of selected lexical archaisms from the first translation of the central part and some archaisms from the first part of *The Man in The Moone* by Francis Godwin, historian of the Church of England and a bishop of Llandaff and Heresford. Published in 1638 under a pseudonym, the work was read widely in Britain (three editions), France (five editions), the Netherlands (seven editions) and Germany (one edition). This work is mixed in genre and contains elements of travelogue, utopia, and a work of science fiction.

The Man in the Moone is therefore as much an attempt to popularise science in a convention that is today referred to as science-fiction as it is simply a very limited attempt to come up with irrefutable statements about the Cosmos and to explain the state of knowledge at the time in a situation of competing three theories: geocentrism, heliocentrism and geoheliocentrism.

This brief analogical descriptive research study is based on the comparative and process research model proposed by Chesterman. I shall employ it to juxtapose English-Polish pairs of expressions from the original work and my translation and to consider all possible shifts resulting from transferring meanings from the source text to the target text. To a large extent, this article will refer to Karaś's study of archaizing stylization in Sienkiewicz's *Potop*, as well as Lucia Molina's modified typology of translation techniques. This is a modified version of the functionalist terminology of Vinay and Darbelnet.

Szanowni Państwo,

Dzięki staraniom Redakcji oraz życzliwości nowego Wydawcy, w nowej odsłonie graficznej i w poszerzonej formule ukazał się kolejny tom czasopisma "Language and Literary Studies of Warsaw".

Zawarte w tomie artykuły stanowią ciekawy przekrój zagadnień z literaturoznawstwa i lingwistyki i zachęcą nie tylko do lektury ale także do publikowania prac badawczo-naukowych. W obecnej formule proponujemy cztery języki publikowania: polski, angielski, niemiecki i rosyjski, a tematyka związana tradycyjnie z tytułem będzie sukcesywnie rozszerzana o zagadnienia językoznawcze, związane także z Komunikacją Specjalistyczną.

Zresztą w obecnym tomie Czytelnicy otrzymują już zbiór artykułów z szerokiego zakresu translatoryki, dydaktyki nauczania języków obcych, analiz terminologicznych wybranych dziedzin działalności człowieka oraz lingwistyki korpusowej.

Dodatkowo uwadze polecam dwie recenzje, które w intencji Redakcji zachęcą pracowników nauki do zarówno szerszego zainteresowania twórczością pozanaukową w naszym szeroko pojętym środowisku literaturoznawczym i językoznawczym, jak i być może skłonią do opublikowania prac własnych lub przygotowana recenzji.

W dalszej perspektywie Redakcja będzie starać się równomiernie rozwijać zarówno nurt literaturoznawczy jak i formalnie rozszerzyć zasięg o językoznawstwo, w tym przekładoznawstwo i terminologię specjalistyczną.

Mamy nadzieję, iż artykuły zaprezentowane w niniejszym zbiorze będzie stanowić inspirację do dalszych dociekań i dyskusji zarówno dla studentów, doktorantów jak i pracowników nauki.

W imieniu Redakcji

Łukasz Karpiński
Redaktor Naczelny

ROZPRAWY
i
ARTYKUŁY

ANNA RĘDZIOCH-KORKUZ*Uniwersytet Warszawski***PRZEKŁAD MIĘDZYJĘZYKOWY A TŁUMACZENIE INTERSEMIOTYCZNE –
NA POGRANICZU PRZEKŁADOZNAWSTWA I SEMIOTYKI****1. Wstęp**

Obszar badań nad przekładem już od dłuższego czasu określany jest mianem dyscypliny, którą charakteryzuje inter-, multi- czy transdyscyplinarność. Jest to szczególnie widoczne w przeróżnych metodach badawczych wykorzystywanych obecnie przez przekładoznawców, co w znacznej mierze zmienia, różnicuje i poszerza profil badań nad przekładem. W rezultacie można obserwować rosnącą fragmentację przekładoznawstwa, co ma swoje niepodważalne zalety, gdyż pozwala na włączenie nowych punktów widzenia oraz świeże ujęcie tematu, zwłaszcza w świetle współczesnych wyzwań, przed jakimi stoi tłumacz. Proces przekładu to znacznie więcej niż wąskie rozumienie transferu międzyjęzykowego: specyfika lokalizacji, przekładu audiowizualnego czy przekładu komiksów nierzadko stwarza podstawy do podważania dogmatów „klasycznego” przekładoznawstwa, a to wymaga przyjęcia szerszej perspektywy analizy oraz teorii, które wykraczają poza granice językoznawstwa czy komunikacji werbalnej.

Nie zmienia to jednak faktu, że istota przekładu wewnątrz- czy międzyjęzykowego wciąż opiera się na podobnych założeniach: w każdym przypadku chodzi o przekazanie znaczenia, które w dużej

mierze wyrażone jest za pomocą znaków języka naturalnego. Z drugiej strony każdy proces tłumaczenia to kwestia szeroko pojętego kontekstu kulturowego, sytuacyjnego czy pragmatycznego, co zakłada obecność i wpływ systemów znakowych innych niż systemy języków naturalnych, dlatego logicznym wydaje się wykorzystanie perspektywy semiotycznej, która podkreśla znakowy (w szerokim rozumieniu pojęcia) charakter komunikacji.

2. Semiotyka a przekładoznawstwo

Związek między semiotyką a przekładoznawstwem może wydawać się oczywisty i niepodważalny, podobnie jak związek między semiotyką i językoznawstwem. Niemniej jednak opracowania omawiające problem semiotycznych uwarunkowań przekładu z nielicznymi wyjątkami nie należą do kanonu literatury przekładoznawczej. Już w latach 80. Wilss (1980) wskazuje powody widocznego rozgraniczenia obu obszarów badań, pisząc, m.in. o tym, że z ontologicznego punktu widzenia są to różne obszary zainteresowań, przy czym semiotyka to wciąż dyscyplina ogólna i niejasna, nierzadko stanowiąca podstawę innych dyscyplin¹. Podobnie zauważa Gorlée (1994, 11), podkreślając, że wspomniane różnice ontologiczne stanowią barierę, która uniemożliwia produktywną integrację obu dyscyplin, mimo że mają pokrewny przedmiot badań. To rozgraniczenie i językoznawczy punkt widzenia uniemożliwiają stworzenie ogólnej teorii przekładu oraz rozstrzygnięcie najbardziej podstawowych dylematów, co może świadczyć o potrzebie przyjęcia szerszej, semiotycznej perspektywy.

Wydaje się, że potrzebę tę jako jedni z pierwszych zauważyli badacze z ośrodków w Polsce i byłej Czechosłowacji. Wychodząc od konieczności zrozumienia samego procesu przekładu, a tym samym podstawowych pojęć, takich jak język, myśl i ich stosunek do rzeczywistości, Klemensiewicz (1955) podkreśla związek między znakami językowymi użytymi w konkretnym komunikacie oraz treścią myślową i emocjonalną, które są „uwikłane” w język oryginału. W

¹ Użycie wyrazu „dyscyplina” podyktowane jest przede wszystkim perspektywą anglojęzyczną i powszechnym rozumieniem wyrazu jako konkretnego działu nauki.

związku z tym oryginał nie jest prostą sumą elementów językowych, a systemem postrzeganym jako „całość organiczna, a nie jako mechaniczny zestaw składników” (Klemensiewicz 1955, 93). Tym samym badacz podkreśla, że tłumaczenie wymaga uwzględnienia znaków niejęzykowych, a sam przekład „nie jest wiernym i niewolniczym odbiciem” oryginału.

Także Wojtasiewicz (1957) nie wyklucza roli i udziału znaków niejęzykowych, twierdząc, że przekład to operacja między dwoma językami. Sam język rozumie bardzo szeroko jako „system sygnałów używanych przez ludzi do porozumiewania się w przestrzeni lub czasie”, przy czym sygnał oznacza formę wyrażenia, jego materialną stronę, czyli „tekst mówiony lub zapisany [...], znak drogowy, sygnał dźwiękowy lub optyczny [...], zapis szachowy, mapę, itd.” (Wojtasiewicz 1957, 19).

Dwa lata później założenia te potwierdza bodajże najwybitniejszy przedstawiciel szkoły praskiej, prezentując trzy typy tłumaczenia. Obok tłumaczenia wewnątrz- i międzyjęzykowego, które zasadniczo stanowić powinny obiekt zainteresowania przekładoznawców, Jakobson (1959) wymienia tłumaczenie intersemiotyczne, któremu nadaje jednokierunkowy charakter transferu znaków z systemu języka naturalnego na znaki niejęzykowe.

Popovič łączy językoznawcze tradycje szkoły praskiej oraz semiotyczne tradycje szkoły z Nitry, powołując się przede wszystkim na prace Miki oraz koncepcje semiotyczne Łotmana. Jak twierdzi, tłumaczenie to operacja semiotyczna, mimo naturalnie językowego charakteru (Popovič 1976). Jest to przykład metakomunikacji zachodzącej „ponad” aktem komunikacji między autorem i odbiorcą oryginału: stąd oryginał określa Popovič mianem prototekstu; przekład to metatekst, który winien „przede wszystkim reprezentować niezmienność oryginału i, idąc na ustępstwo, stać się właściwie wariantem” (1973/2009, 104; 1976, 16). W tym miejscu założenia Popoviča są zbieżne z poglądami reprezentowanymi przez, m.in. Balcerzana (1968/1998), który twierdzi, że przekład istnieje w serii i którego Pieczyńska-Sulik (2009) uważa za czołowego przedstawiciela „nurtu strukturalno-semiologicznego” w polskim przekładoznawstwie. Ponadto Popovič podkreśla, że najważniejszym elementem w przekładzie jest „fakt, że wyraża on połączenie lub kontakt dwóch

literatur” (1973/2009, 98), co przywodzi na myśl założenia późniejszej szkoły z Tel Awiwu, która czerpie przede wszystkim z semiotyki kultury.

Jednym z jej przedstawicieli jest Toury, którego założenia w znacznej mierze odzwierciedlają teorię Even-Zohara. Widać w nich także wpływy koncepcji semiotycznych. I tak Toury tłumaczenie definiuje jako proces transferencji bądź transferu między systemami (1980; 1986), w którym niezwykle istotnym elementem staje się analiza czynników pozajęzykowych (w dalszej kolejności czynniki te będą stanowiły podstawę norm regulujących oddziaływanie obu systemów językowo-kulturowych; Toury 1995). Ponadto Toury zauważa, że klasyczny podział tłumaczenia zaproponowany przez Jakobsona (1959) ma zastosowanie głównie w przypadku tekstów (Toury 1986, 1113), dlatego prezentuje własny podział: istnieją dwa typy tłumaczenia, czyli tłumaczenie intersemiotyczne (między dwoma różnymi kodami semiotycznymi, np. język naturalny i taniec) oraz intrasemiotyczne (w ramach tego samego kodu semiotycznego). Idąc dalej, Toury stwierdza, że tłumaczenie w obrębie tego samego kodu może mieć charakter intra- lub intersystemowy, co oddaje Jakobsonowską parafrazę i tłumaczenie właściwe. Tym samym perspektywa Toury’ego wykracza znacznie poza ramy przekładoznawstwa i języków naturalnych.

Podobną próbę podejmuje Eco (2001; 2003), dla którego postrzeganie trójpodziału Jakobsona jako jedynej możliwości ograniczającej proces semiozy jest błędne – jak pisze, określenie „tłumaczenie” jest dla Jakobsona metaforą słowa „interpretacja”, które ma znacznie szerszy zakres znaczeniowy. Dlatego nie można zakładać, że każda forma interpretacji jest tłumaczeniem i stąd ogólny podział na interpretację intra- i intersystemową, jak również interpretację przez transkrypcję (opartą na mechanicznej substytucji przeprowadzanej, np. z wykorzystaniem maszyn kodujących), które dzielą się wewnątrznie na inne podtypy (Eco 2001, 100). Ogólnie rzecz biorąc, Eco zauważa, że o tłumaczeniu możemy mówić wyłącznie wtedy, gdy dochodzi do widocznej zmiany substancji lub materii, czyli tylko w przypadku interpretacji intersystemowej, która tym samym obejmuje parafrazę, tłumaczenie właściwe oraz tłumaczenie między kodami semiotycznymi. Widać zatem płynną granicę między przekładoznawstwem i semiotyką.

Ta płynność widoczna jest także w artykule Lawendowskiego (1978), który koncepcje Jakobsona rozumie dość nowatorsko. Opisując istotę przekładu ustnego oraz filmowego, autor konkluduje, że tłumaczenie to proces semiolingwistyczny, nierzadko opierający się wyłącznie na znakach niejęzykowych (i jest to wówczas proces intersemiotyczny). Lawendowski podkreśla także, że przyszłość przekładoznawstwa jest ściśle związana z semiotyką, gdyż obiektem badań będzie nie tylko język, ale także inne systemy znakowe antroposemiotyczne oraz zoosemiotyczne (1978, 272). Ta odważna teza znajduje odbicie, między innymi w uwagach Bassnett, która pisze, że tłumaczenie należy do obszaru badań semiotyki pomimo swojego językowego charakteru (1980, 13)

W późniejszych latach powiązanie teorii przekładu z semiotyką staje się coraz bardziej widoczne: Hatim i Mason (1990), Baker (1992), Munday (2004) czy Snell-Hornby (2006) twierdzą zgodnie, że w procesie tłumaczenia coraz częściej ważną rolę odgrywa obraz i w związku z tym wyjście poza granice klasycznego transferu międzyjęzykowego staje się konieczne. To z kolei decyduje o szerszym zastosowaniu pojęcia tłumaczenia intersemiotycznego, co jest widoczne także na gruncie polskiego przekładoznawstwa.

Balcerzan (1998) postrzega tłumaczenie jako „grę w świecie znaków”, które jako proces pokonuje przede wszystkim granice kultur i jest rozumiane szeroko jako przejście pomiędzy systemami semiotycznymi. Jak pisze: „przekład jest przede wszystkim przekładem intersemiotycznym, tj. przejściem komunikatu między dwoma systemami znakowymi, z których każdy istnieje inaczej, w innej substancji” (Balcerzan 1968/1998, 110). Podobnie twierdzi Wysłouch (2001, 56), która podkreśla, że w perspektywie strukturalno-semiotycznej nie chodzi o sam znak i jego kształt, a bardziej o relacje między znakami, a co za tym idzie „nic nie stoi na przeszkodzie, by odtworzyć te relacje w innym materiale”, czy Tabakowska (2003), pisząc o ikoniczności w przekładzie, która pozwala na istnienie relacji wzajemnej przekładalności między różnymi znakami językowymi czy wizualnymi. Potwierdza to Tomaszewicz (2006, 77), wymieniając relacje między obrazem a słowem i zauważając, że „zakres pojęcia

tłumaczenie intersemiotyczne nie jest jednoznaczny i w zależności od perspektywy badawczej może dotyczyć różnych zjawisk”.

Każmierczak (2017, 13) zauważa jednak, że tak szerokie rozumienie transmutacji sprawia, że staje się ono pojęciem zbyt ogólnym i metaforycznym, a w konsekwencji „nieużytecznym narzędziem analitycznym”. Badaczka proponuje swoje określenia, które pozwalają zachować „element językowy” w przekładzie, rozróżniając między (inter)semiotyczną komplementacją lub dopełnieniem, przekładem międzyjęzykowym uwzględniającym aspekty intersemiotyczne oraz przekładem intersemiotycznym jako transpozycją z jednego systemu znaków do innego. O krok dalej idzie Gottlieb (2018), który proponuje bardziej rozbudowaną taksonomię, obejmującą, jak zapewnia autor, wszystkie typy obecnych działań tłumaczeniowych, jak i te, które będą się kształtować w przyszłości, co w sumie daje trzydzieści cztery kategorie, m.in. tłumaczenie konwencjonalne, diasemiotyczne, infrasemiotyczne czy hiposemiotyczne. Tak szczegółowe rozróżnienie może świadczyć o bezsprzecznym bogactwie świata znaków, ale także o wspomnianym powyżej niebezpieczeństwie wprowadzania chaosu terminologicznego oraz rozmywania granic między poszczególnymi obszarami zainteresowań badawczych.

2.1. Semiotyka tłumaczenia

Problem związków między semiotyką i przekładoznawstwem to naturalnie przedmiot badań przedstawicieli obu dyscyplin, o czym świadczą niektóre ze wspomnianych nazwisk. Nie powinien zatem dziwić fakt, że na pograniczu obu dyscyplin, przede wszystkim w ramach semiotyki, postuluje się stworzenie nowego obszaru badań, który w angielskich pracach określa się terminem *translation semiotics* i dla którego proponuję nazwę „semiotyka tłumaczenia” w odróżnieniu od przyjętej nazwy „semiotyka przekładu”, ponieważ wydaje się, że słowo „tłumaczenie” ma szersze zastosowanie niż słowo „przekład” używane w badaniach przekładoznawczych (Tomaszkiewicz 2006, 66; zob. także Lewicki 2016, 19, który omawia znaczenie wyrazu „przekład”).

Obiektem badań semiotyki tłumaczenia są procesy mediacji i transferu między znakami lub systemami semiotycznymi. Oznacza to, że pojęcie tłumaczenia odnosi się do wszystkich operacji na znakach w kontekście kultury lub kultur, stąd założenie, że wszystkie procesy zachodzące w danej przestrzeni to przykłady tłumaczenia intersemiotycznego (Hartama-Heinonen 2015; Torop 2000 i 2008a). Wydaje się zatem, że semiotyka tłumaczenia może obejmować obszar badań przekładoznawczych, podobnie jak semiotyka może stanowić perspektywę nadrzędną dla badań językoznawczych. Rozróżnienie obu obszarów badań nie stanowi sensu niniejszego artykułu i dlatego ewentualny związek między nimi jest wyłącznie zasugerowany, tym bardziej, że semiotyka tłumaczenia wydaje się wciąż dyscypliną, czy może metodologią, postulowaną.

Założenia semiotyków tłumaczenia oparte są przede wszystkim na koncepcjach semiotyki kultury oraz semiotyki logicznej autorstwa Peirce'a. Jednym z głównych przedstawicieli oraz twórców semiotyki tłumaczenia jest Torop, który w swoich pracach powołuje się, m.in. na koncepcje Łotmana. Według badacza kultura znajduje się w procesie „totalnego tłumaczenia”, a tłumaczenie odbywa się pomiędzy granicami semiosfery (Torop 2000, 2008b, 2013). Ponadto autor, co ciekawe bazując wyłącznie na przykładzie literatury, proponuje własny podział tłumaczenia, dzieląc je na tłumaczenie interlingwistyczne, czyli tekstowe, metatekstowe, in- i intertekstowe oraz ekstratekstowe (Torop 2000; 2008c), a pojęcie ekwiwalencji zastępuje pojęciem dominanty, rozpatrywanej z perspektywy tekstu wyjściowego, tłumacza albo kultury docelowej.

Koncepcja „totalnego tłumaczenia” dla Petrilli (2007) oznacza sprowadzenie każdej działalności tłumaczeniowej do mechanizmów transmutacji: tłumaczenie to operacja na znakach, która dotyczy relacji między nimi, a nie ich materii. Jak słusznie zauważa, zarówno przekładoznawstwo, jak i semiotyka mogą zatem badać podobny lub wręcz ten sam proces, czyli proces semiozy, akcentując jednak różne aspekty zjawiska (Petrilli 2015, 96).

Pojęcie semioprzekładu² (ang. *semiotranslation*) pojawia się także u wspomnianej na wstępie Gorrée. Badaczka zwraca uwagę na znakowy i całościowy charakter tworzenia znaczenia w przekładzie. Ten staje się jednym z przykładów realizacji semiozy, który obejmuje także znaki pozajęzykowe i w którym znaki językowe nie muszą być centralnym punktem zainteresowania tłumacza, co zdaniem Gorrée (1994, 227) jest zjawiskiem jak najbardziej pozytywnym, ponieważ pozwala zauważyć liczne interakcje zachodzące w ramach semiozy. Transdyscyplinarny charakter podejścia semiotycznego jest w związku z tym właściwym paradygmatem, gdyż pozwala połączyć język i inne obszary badań (Gorrée 2008, 348). To z kolei umożliwia reinterpretację znaczeń kluczowych pojęć w przekładoznawstwie: i tak ekwiwalencja według Gorrée (1994, 174) powinna być rozumiana jako relacja „jeden do wielu”, ponieważ każdy znak tworzy łańcuch interpretantów w myśl nieskończonej semiozy Peirce’a (CP 2.303). Tekst to całość znacząca rozpatrywana w kategoriach Pierwszego, deiktycznie umiejscowiona w czasie i przestrzeni (Drugie), interpretowana w określonym kontekście społecznym (Trzecie; Gorrée 2004: 29–30). W swoich późniejszych pracach Gorrée (2015, 9–10) wychodzi poza granice przekładoznawstwa i proponuje zwrot od przekładu ku pojęciu transdukcji, które rozumie szeroko jako proces oparty na metodzie lingwokultury (ang. *linguiculture*), umożliwiającej przejście do świata języków kultury.

Istotne zależności między semiotyką Peirce’a a przekładoznawstwem zauważa także Stecconi (2004; 2007), który wymienia pięć powodów, dla których semiotyka powinna stanowić podstawowy paradygmat badań nad przekładem. Stanowi on dla Stecconiego specyficzną formę semiozy, dlatego semiotyka, jako ogólna teoria znaków, pozwala włączyć niejęzykowe systemy semiotyczne do analizy przekładoznawczej, porzucić błędne przekonanie na temat istoty samego przekładu czy zredefiniować pojęcia tradycyjnie z nim

² Wydaje się, że w tym przypadku chodzi przede wszystkim o przekład międzyjęzykowy z pewnymi aspektami tłumaczenia intersemiotycznego obecnymi, np. w przekładzie operowym, który stanowi jeden z obszarów zainteresowań badawczych Gorrée (1996; 1997; 2008). Dlatego uzasadnionym jest użycie wyrazu „przekład”, a nie „tłumaczenie”, co również odzwierciedla profil zainteresowań badaczki, która w pierwszej kolejności zajmuje się przekładem i przekładoznawstwem. W późniejszych pracach widać jednak wyraźny zwrot ku semiotyce tłumaczenia.

utożsamiane. Jeśli przyjąć analogię do triady Peirce'a (CP 2.228), tekst wyjściowy stanowi wówczas przedmiot triady, tekst docelowy staje się znakiem (reprezentamenem), a znaczenie tłumaczonego tekstu jest rozumiane jako interpretant, który odsyła do dwoistej postaci przedmiotu (dynamicznego i bezpośredniego). Kolejna triada Peirce'owska, tym razem rozróżnienie między Pierwszym, Drugim i Trzecim (CP 1.293), to według Steconiego podobieństwo, różnica i mediacja, czyli semiotyczne fundamenty przekładu.

Nawet tak pobieżny przegląd koncepcji z pogranicza zarówno przekładoznawstwa, semiotyki jak i semiotyki tłumaczenia pozwala zauważyć, że tłumaczenie, a zwłaszcza tłumaczenie intersemiotyczne, to pojęcie stosowane nie tylko przez przekładoznawców. Wiąże się to z wielością perspektyw i rozwijanych teorii, które w niektórych punktach wydają się styczne. Z drugiej strony stan ten prowadzi do rozmywania granic i nieostrości terminologicznej, także w przypadku kluczowych postulatów: i tak z powyższego wynika, że dla przekładoznawców przekład międzyjęzykowy jest przede wszystkim intrasemiotyczny, ale może mieć aspekty intersemiotyczne, podczas gdy semiotycy (tłumaczenia) każdy przekład postrzegają jako tłumaczenie intersemiotyczne. Czym zatem jest przekład międzyjęzykowy w świecie znaków?

3. Przekład międzyjęzykowy: tłumaczenie intra- czy intersemiotyczne?

Jednoznaczne stwierdzenie, że tłumaczenie właściwe jest przykładem tłumaczenia intrasemiotycznego lub tłumaczenia z uwzględnieniem aspektów intersemiotycznych wydaje się pewnym uproszczeniem i może nie być adekwatne w każdym przypadku. Potwierdza to poniekąd stanowisko semiotyków. Jednak w przypadku przekładoznawstwa istotą jest wciąż język naturalny, dlatego należałoby podkreślić obecność znaków językowych po obu stronach procesu, co może kłócić się z pierwotną definicją tłumaczenia intersemiotycznego.

Poniżej zaprezentowana zostanie próba syntezy obu podejść oraz odpowiedzi na pytanie, czy tłumacząc między językami

naturalnymi, tłumaczymy intra- czy intersemiotyczne i czy takie rozstrzygnięcie jest istotne z punktu widzenia przekładoznawcy. W tym celu wykorzystane zostaną założenia, zgodnie z którymi:

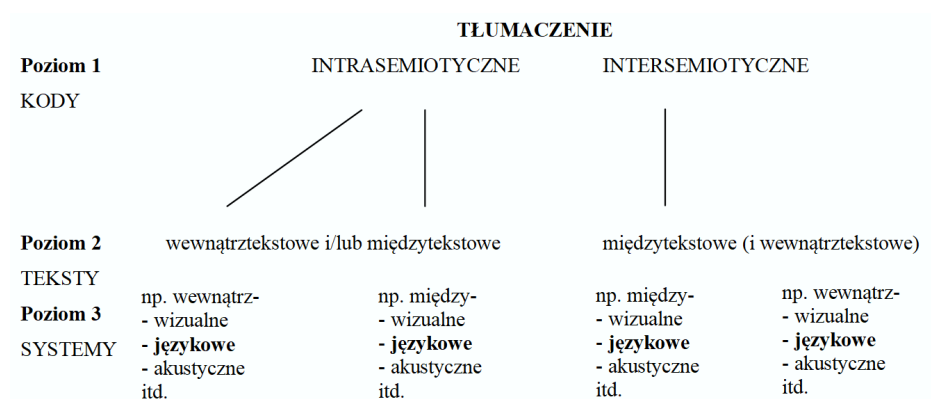
- a. kultura rozumiana jest jako przestrzeń nieskończonej semiozy, w której zachodzą procesy mediacji i transferu z wykorzystaniem znaków;
- b. żaden znak nie istnieje zatem w próżni poza kontekstem innych znaków (w myśli Łotmanowskiej koncepcji semiosfery czy semiozy Peirce'a);
- c. każdy znak znaczy w odniesieniu do innych znaków (jak zauważa Peirce, a potwierdza chociażby Eco czy Łotman);
- d. znaki językowe obecne w danym tekście (z semiotycznego punktu widzenia definiowanym jako uporządkowana całość stworzona w celu komunikowania znaczeń) znaczą względem innych znaków w tekście, jak i względem znaków pozatekstowych;
- e. tłumaczenie, w tym przekład, zachodzi w przypadku wprowadzenia zmian zarówno syntagmatycznych, jak i paradygmatycznych, przy czym wykorzystane znaki mogą należeć do tego samego kodu czy systemu semiotycznego (parafraza);
- f. przekład międzyjęzykowy jest przykładem mediacji zachodzącej w semiosferze (o czym pisze, m.in. Torop), co oznacza, że zawsze będzie odbywał się przy udziale innych systemów semiotycznych.

Przy tworzeniu ogólnego podziału tłumaczenia należy wyjść z poziomu kodu semiotycznego, który w artykule rozumiany jest najogólniej jako zbiór znaków oraz reguł łączenia tych znaków, czyli różnych systemów semiotycznych. Możemy mówić zatem o kodzie utworu wokalnego, kodzie teatru czy tańca. Kod postrzegany jest jako system abstrakcyjny realizowany za pomocą konkretnych przykładów jego zastosowania, czyli tekstów rozumianych za Łotmanem (1984) jako struktura³ zbudowana w oparciu o dane znaki i według określonych reguł, służąca do przekazania znaczenia. Tym samym należy założyć

³ Jak zauważa Łotman (Lotman 1992/2005), istotnym elementem definiującym tekst są jego granice, w tym wypadku początek i koniec. Pojęcie granicy tworzy bowiem przestrzeń tłumaczenia, a co za tym idzie – przekładu, ponieważ wskazuje na zasadnicze różnice między elementem obcym i rodzimym.

dwa poziomy analizy – poziom abstrakcyjnych kodów i konkretnych tekstów (odpowiednio poziom 1 i poziom 2; zob. il. 1). Najniższy poziom analizy dotyczy systemów semiotycznych wykorzystanych w tekstach, czyli określonych znaków, np. językowych, akustycznych czy wizualnych. System semiotyczny w artykule rozumiany jest jako ograniczony zbiór konkretnych znaków oraz reguł ich łączenia, podporządkowany pojęciu kodu, dlatego możemy mówić o systemie języka polskiego czy francuskiego, jak również o systemie tańca klasycznego czy współczesnego, wykorzystanych w konkretnych tekstach w ramach danego kodu semiotycznego.

Analiza tekstów, z racji ich semiotycznego uwarunkowania, zakłada konieczność odwołania się do różnych kodów. Procesy tłumaczenia z kolei mogą zachodzić w obrębie tych samych kodów (poziom intrasemiotyczny) lub pomiędzy kodami (poziom intersemiotyczny), co zakłada również rozszerzenie lub ograniczenie repertuaru znaków i/lub kodów.

Rys. 1. Ogólny podział tłumaczenia.

W obu przypadkach zmiany na poziomie tekstów mogą zachodzić na zasadzie modyfikacji wewnątrztekstowych przy wykorzystaniu innych znaków w ramach tych samych systemów budujących tekst (dla uproszczenia można przyjąć, że wynikiem procesu tłumaczenia jest wówczas wariant tekstu wyjściowego, czyli jego inna interpretacja; zob. Eco 2001) i/lub międzytekstowych z wykorzystaniem

innych systemów i zmiany w obrębie kodu semiotycznego (w tym przypadku mówić należy o tłumaczeniu z tekstem wyjściowym oraz docelowym), przy czym zmiany międzytekstowe są konieczne w przypadku tłumaczeń intersemiotycznych.

Ostateczny kształt danego tekstu zależy od interpretacji autora, dlatego obecność poszczególnych systemów semiotycznych czy też rodzaj zmian, jakim podlegają, nie są ustalone *a priori*. Podobnie proces tłumaczenia może obejmować wyłącznie niektóre systemy semiotyczne, podczas gdy pozostałe nie ulegają zmianom, jak to dzieje się chociażby w przypadku przekładu komiksów, gdzie znaki wizualne zasadniczo pozostają bez zmian (przykład przekładu międzyjęzykowego w kontekście intrasemiotycznym; w przypadku dodatkowych zmian w warstwie wizualnej należałoby mówić o przekładzie międzyjęzykowym oraz wewnątrz- lub międzywizualnym).

Jak wynika ze schematu, operacje wewnątrz- oraz międzyjęzykowe znajdują się w grupie tłumaczenia intrasemiotycznego oraz intersemiotycznego. Rozważmy zatem dwa przykłady. Jako pierwszy posłużmy przypadkiem stanowiący niemałe wyzwanie, czyli przekład meliczny. Zgodnie z intencją twórcy (twórców) utwór wokalny to kompleks semiotyczny, na który składają się zarówno znaki językowe, jak i znaki niejęzykowe. Na poziomie kodów będziemy mówić najogólniej o kodzie utworu wokalnego, na który składają się kody języka naturalnego, muzyki oraz kody prozodyczne, gatunkowe czy kulturowe. Z kolei na poziomie tekstu – o całości polisemiotycznej, w której znaki językowe są integralnym dopełnieniem warstwy akustycznej i na odwrót (zob. definicję tekstu muzycznego w Desblache 2019, 65). W wyniku przekładu melicznego otrzymujemy utwór wokalny w języku docelowym, przy czym głównym celem jest stworzenie pewnej iluzji – tekst piosenki w języku docelowym ma pasować do melodii (wyjściowej) tak, jakby została ona do niego skomponowana (zob. Franzon 2008, 376). Oznacza to, że wszelkie decyzje translatorskie wynikają przede wszystkim z warstwy muzycznej.

Na poziomie 3 mówimy o konkretnych systemach semiotycznych i znakach: założmy, że tekst jest napisany w języku polskim i jest zgodny z normami typowymi dla muzyki wokalnej. Jeśli wprowadzimy zmiany w warstwie muzycznej (np. poprzez zmianę

tonacji), nie ingerując w system języka naturalnego i nie przenosząc utworu na płaszczyznę innego kodu kulturowego, będziemy mówić o tłumaczeniu wewnątrztekstowym i intrasemiotycznym. Zgodnie z powyższym będzie to zatem inna interpretacja oryginału. Jeśli natomiast zdecydujemy się na przekład warstwy językowej, czyli system języka polskiego zostanie zastąpiony innym, a co za tym idzie, zmieni się także kod kulturowy, otrzymamy tekst docelowy (piosenkę) w języku B. Nadal będziemy jednak przeprowadzać operacje w ramach tłumaczenia intrasemiotycznego, z tym że teraz będzie to tłumaczenie międzytekstowe.

Przypuśćmy jednak, że utwór wokalny chcemy zaprezentować w formie teledysku. Dokonujemy wówczas tłumaczenia intersemiotycznego, ponieważ wprowadzamy zmiany do kodu semiotycznego, np. poprzez dodanie kodów filmowych czy kodów tańca, itp. W ten sposób stworzymy także nowy tekst – z jednej strony mamy tekst wyjściowy, którym jest utwór wokalny, z drugiej – tekst docelowy w postaci kompleksu audiowizualnego. Niezależnie od tego, czy utwór będzie wykonywany w języku oryginalnym czy w przekładzie, przeprowadzamy operację tłumaczenia intersemiotycznego.

Przeanalizujmy inny przykład – przekład powieści z języka A na język B. W tym przypadku tekst tworzony jest w ramach kodu konkretnego gatunku, kodu językowego oraz określonego kodu kulturowego, ponieważ powieść funkcjonuje w ramach danego polisystemu literatury i kultury A. Przekład międzyjęzykowy zakłada naturalnie przeniesienie utworu na grunt kultury B i odczytanie określonych znaczeń przez jej pryzmat, jednak zasadniczo nie wprowadzamy znaczących zmian na poziomie kodów, co oznacza, że mamy do czynienia z przekładem międzyjęzykowym (i międzytekstowym) w ramach tłumaczenia intrasemiotycznego.

Założmy jednak, że wydawca w kulturze B wprowadza dodatkową warstwę wizualną w celu objaśnienia lub dopełnienia warstwy słownej. Ponownie wchodzimy na grunt tłumaczenia intersemiotycznego – dokonuje się zmiana na poziomie kodu semiotycznego. Ta zmiana niewątpliwie wpłynie także na zmiany w obrębie systemów (w tym wypadku języków naturalnych) – decyzje translatorskie będą w pewnym stopniu zależały od warstwy wizualnej.

Będzie to zatem przekład międzyjęzykowy w ramach tłumaczenia intersemiotycznego. Dalej jeśli powieść stanie się podstawą opracowania inscenizacji teatralnej, jak miało to miejsce chociażby w przypadku powieści „Król” Szczepana Twardocha (spektakl „Król” wystawiany w Teatrze Polskim w Warszawie, premiera 18.05.2018 r.), będziemy mieli do czynienia z tłumaczeniem intersemiotycznym, a wszelkie zmiany w warstwie słownej będą przykładem parafrazy. Jeśli do tego dodatkowo dołożymy przekład na język angielski, na przykład w postaci nadpisów teatralnych, obok parafrazy pojawi się także przekład międzyjęzykowy – obie operacje w szerszym kontekście tłumaczenia intersemiotycznego i związanych z nim zmian, które będą automatycznie wpływać na kształt warstwy językowej.

W tym miejscu należy zauważyć, że jeśli w obu przykładach spojrzymy wyłącznie na warstwę słowną, niezależnie od systemu językowego wykorzystanego w utworze, oraz operacje, którym jest poddawana, zauważymy, że w każdym przypadku jest to tłumaczenie intrasemiotyczne, ponieważ z teoretycznego punktu widzenia chodzi nam tylko o kod językowy, który pozostaje kodem języka naturalnego – zmieniają się konkretne znaki i reguły ich łączenia. Kod języka naturalnego może w gruncie rzeczy być postrzegany jako uniwersalny i zbudowany na tej samej zasadzie prymarnego systemu modelującego; wówczas należy wnioskować, że sam przekład międzyjęzykowy będzie zawsze odbywał się w ramach tego samego kodu, czyli będzie zawsze tłumaczeniem intrasemiotycznym (co potwierdza podział zaproponowany przez Toury’ego 1986).

Takie wnioski mogą płynąć z analizy opartej wyłącznie na znakach językowych wyodrębnionych z szerszego kontekstu. Jednak zgodnie z punktami a–f (w szczególności punktem c i d) znaki w tekście tworzą integralną całość, która warunkuje ich znaczenie. W związku z tym w przypadku, np. utworu wokalnego, znaki językowe stanowią tylko pewien element tekstu, który może zostać poddany zarówno tłumaczeniu intra- jak i intersemiotycznemu.

Wynika z tego, że o przekładzie międzyjęzykowym można mówić w kontekście intra- lub intersemiotycznym, co podkreśla obecność innych systemów semiotycznych (najczęściej określanych jako kontekst społeczno-kulturowy, kontekst sytuacyjny, itp.) i co oznacza,

że przekład międzyjęzykowy należy rozpatrywać w perspektywie złożonego kodu semiotycznego, związków syntagmatycznych i paradygmatycznych lub operacji, którym poddany zostaje dany tekst. Wydaje się to o tyle istotne, iż zgodnie z Peirce'owską wykładnią semiotyczną znaczenie nie jest ukryte w znakach, ale w relacjach pomiędzy nimi, dlatego koniecznym warunkiem przekładu międzyjęzykowego jest znajomość kontekstu, który należałoby określić mianem semiotycznego, ponieważ znaczenie będzie wypadkową znaczeń i relacji między poszczególnymi znakami.

Wpływ niejęzykowych znaków i operacji tłumaczenia jest szczególnie widoczny w określonych typach przekładu, np. przekładzie melicznym, przekładzie komiksów czy przekładzie audiowizualny. Jednak nawet w przypadku „czystego” procesu przekładu międzyjęzykowego, np. w przypadku przekładu umowy handlowej, tłumacz bierze pod uwagę szeroki kontekst kulturowy, różnice prawne czy specyfikę przedmiotową tekstu, co oznacza, że mniej lub bardziej świadomie bierze pod uwagę dwa kody kulturowe, czy też dwie semiosfery – kultury wyjściowej i docelowej. W ten sposób rekonstruuje znaczenie w świetle ograniczeń narzucanych przez wszystkie znaki i reguły ich łączenia, skupia się jednak przede wszystkim na znakach językowych, które stanowią główną materię przekładu. Jest to przykład przekładu międzyjęzykowego i międzytekstowego, ale wciąż intra-semiotycznego.

Rozstrzygnięcia na poziomie pierwszym, czyli pytanie, czy mamy do czynienia z tłumaczeniem intra- czy intersemiotycznym, wydają się wykraczać poza przedmiot badań przekładoznawczych (pytanie, czy system prawny kultury A i kultury B to jeden kod prawny czy dwa oddzielne kody może interesować, np. semiotyków). Dla przekładoznawcy istotna jest konieczność usytuowania przekładu w ogólnym kontekście semiotycznym oraz wskazanie wpływu innych znaków niejęzykowych na ostateczny kształt tekstu docelowego. Mówiąc zatem o końcowym wyniku procesu tłumaczenia, w którym mieści się także przekład międzyjęzykowy, można mówić o kontekście intra- bądź intersemiotycznym, który obejmuje wszystkie znaki w procesie semiozy tłumaczenia.

4. Podsumowanie

Kluczowym wnioskiem powyższego wywodu może być następujące stwierdzenie: przekład międzyjęzykowy wiąże się z obecnością innych systemów semiotycznych i w związku z tym należy sądzić, że jest to fakt semiotyczny. Nie oznacza to jednak, że w ramach przekładoznawstwa należy przyjąć twierdzenie, że każdy rodzaj przekładu to tłumaczenie intersemiotyczne, zwłaszcza jeśli uznamy, że każdy język naturalny jest uniwersalnym kodem semiotycznym, czyli prymarnym systemem modelującym. Przekład międzyjęzykowy należy rozpatrywać w kontekście intra- lub intersemiotycznym w zależności od ewentualnych operacji tłumaczeniowych na innych znakach i kodach.

Każdorazowe i bezbłędne określenie kontekstu semiotycznego wydaje się istotne przede wszystkim z punktu widzenia teorii semiotycznych oraz rozróżnienia widocznie płynnych granic między semiotyką a przekładoznawstwem. Dla przekładoznawstwa i praktyki przekładu najważniejsze jest przyjęcie założenia dotyczącego semiotycznego charakteru przekładu. Każdy proces przekładu odbywa się w określonej przestrzeni semiotycznej, a to oznacza, że przekład międzyjęzykowy należy rozpatrywać w perspektywie semiotycznej pozwalającej ocenić, jakie znaki, poza językowymi, tworzą znaczenie tekstu wyjściowego, jaki jest stopień ich interwencji i jak wpływają na kształt tekstu docelowego.

Tym samym pojęcia przekładu międzyjęzykowego nie należy ograniczać do przypadków opartych na transferze dosłownym ograniczonym do znaków językowych (Schäffner 2012, 881), a te nieoczywiste wykluczać niejako z obszaru przekładu właściwego, odwołując się do pojemnego pojęciowo tłumaczenia intersemiotycznego lub postulując istnienie nowych „praktyk plurisemiotycznych” (zob. Mus 2021). Przekład międzyjęzykowy to fakt semiotyczny, a znaki językowe interpretowane są na podstawie i w stosunku do pozostałych znaków tak językowych, jak i niejęzykowych, na co wyraźnie wskazuje Jakobson, odwołując się do doktryny znaku Peirce’a. Przekład językowy będzie zawsze stanowił główny obszar zainteresowania przekładoznawstwa, co nie zmienia faktu, że jego analiza nie będzie ograniczać się wyłącznie do znaków językowych.

Literatura

Balcerzan, Edward. 1968/1998. *Poetyka przekładu artystycznego*. W *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*, pod redakcją Piotr de Bończa Bukowski i Magdalena Heydel, 103–118. Kraków: Znak.

Balcerzan, Edward. 1998. *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.

Baker, Mona. 1992, *In Other Words. A Coursebook on Translation*. London/New York: Routledge.

Bassnett, Susan. 1980. *Translation Studies*. London/New York: Routledge.

Desblache, Lucile. 2019. *Music and Translation. New Mediation in the Digital Age*. London: Palgrave Macmillan.

Eco, Umberto. 2001. *Experiences in Translation*. Toronto/Buffalo/London: University of Toronto Press.

Eco, Umberto. 2003. *Mouse or Rat? Translation as Negotiation*. London: Phoenix.

Franzon, Johan. 2008. *Choices in Song Translation. Singability in Print, Subtitles and Sung Performance*. „The Translator” 14(2): 373–399.

Gorlée, Dinda, L. 1994. *Semiotics and the Problem of Translation. With Special Reference to the Semiotics of Charles S. Peirce*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.

Gorlée, Dinda, L. 1996. *Opera Translation: Charles Peirce Translating Richard Wagner*. W *Musical Semiotics in Growth*, pod redakcją Eero Tarasti, 413–441. Bloomington: Indiana University Press.

Gorlée, Dinda, L. 1997. *Intercode Translation: Words and Music in Opera*. „Target” 9(2): 235–270.

Gorlée, Dinda L. 2004. *On Translating Signs. Exploring Text and Semio-Translation*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.

- Gorlée, Dinda, L. 2008. *Jakobson and Peirce: Translational Intersemiosis and Symbiosis in Opera*. „Sign Systems Studies” 36(2): 341–374.
- Gorlée, Dinda L. 2015. *From Translation to Transduction: The Glassy Essence of Intersemiosis*. Tartu: University of Tartu Press.
- Gottlieb, Henrik. 2018. *Semiotics and Translation*. W *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics*, pod redakcją Kristen Malmkjær, 45–63. Oxon/New York: Routledge.
- Hartama-Heinonen, Ritva. 2015. *Herding Together: On Semiotic-Translational Branches, Fields, and Disciplines*. „Punctum” 1(2): 39–52.
- Hatim, Basil i Ian Mason. 1990. *Discourse Analysis and the Translator*. London: Longman.
- Jakobson, Roman. 1959. *On Linguistic Aspects of Translation*. W *On Translation*, pod redakcją Reuben A. Brower, 232–239. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Każmierczak, Marta. 2017. *Od przekładu intersemiotycznego do intersemiotycznych aspektów tłumaczenia*. „Przekładaniec” 34: 7–35.
- Klemensiewicz, Zenon. 1955. *Przekład jako zagadnienie językoznawstwa*. W *O sztuce tłumaczenia*, pod redakcją Michał Rusinek, 85–98. Wrocław: Ossolineum.
- Lawendowski, Bogusław, P. 1978. *On Semiotic Aspects of Translation*. W *Sight, Sound and Sense*, pod redakcją Thomas A. Sebeok, 264–282. Bloomington/London: Indiana University Press.
- Lewicki, Roman. 2016. *O integralności terminu teoria przekładu*. „Między Oryginałem a Przekładem” 31: 9–23.
- Lotman, Yuri. 1992/2005. *On the Semiosphere*. „Sign Systems Studies” 33(1): 205–229.
- Łotman, Jurij. 1984. *Struktura tekstu artystycznego*. Warszawa: PIW.
- Munday, Jeremy. 2004. *Advertising: Some Challenges to Translation Theory*. „The Translator” 10(2): 199–219.
- Mus, Francis. 2021. *Translation and Plurisemiotic Practices: A Brief History*. „The Journal of Specialised Translation” 35: 2–14.

Peirce, Charles Sanders, Charles Hartshorne, Paul Weiss i Arthur W. Burks. 1965. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Petrilli, Susan. 2007. *Interpretive Trajectories in Translation Semiotics*. „Semiotica” 163(1/4): 311–345.

Petrilli, Susan. 2015. *Translation of Semiotics into Translation Theory, and Vice Versa*. „Punctum” 1(2): 96–117.

Pieczyńska-Sulik, Anna. 2009. *Na tropach myśli semiotycznej w polskiej refleksji nad przekładem*. W *50 lat polskiej translatoryki*, pod redakcją Krzysztof Hejwowski, Anna Szczęsny i Urszula Topczewska, 79–86. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej UW.

Popović, Anton 1973/2009. *Teoria przekładu w systemie nauki o literaturze*. W *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, pod redakcją Piotr Bukowski i Magdalena Heydel, 89–106. Kraków: Znak.

Popović, Anton. 1976. *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. Edmonton: University of Alberta.

Schäffner, Christina. 2012. *Rethinking Transediting*. „Meta” 57(4): 866–883.

Snell-Hornby, Mary. 2006. *The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Shifting Viewpoints?*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Stecconi, Ubaldo. 2004. *Interpretive Semiotics and Translation Theory: The Semiotic Conditions to Translation*. „Semiotica” 150: 471–489.

Stecconi, Ubaldo. 2007. *Five Reasons why Semiotics is Good for Translation Studies*. W *Doubts and Directions in Translation Studies*, pod redakcją Yves Gambier, Miriam Schlesinger i Radegundis Stolze, 15–24. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Tabakowska, Elżbieta. 2003. *Iconicity and Literary Translation*. W *From Sign to Signing: Iconicity in Language and Literature 3*, pod redakcją Wolfgang G. Müller i Olga Fischer, 361–376. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- Tomaszkiewicz, Teresa. 2006. *Przekład audiowizualny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Torop, Peeter. 2000. *Intersemiosis and Intersemiotic Translation*. „S : European Journal for Semiotic Studies” 12(1): 71–100.
- Torop, Peeter. 2008a. *Translation and Semiotics*. „Sign Systems Studies” 36(2): 253–258.
- Torop, Peeter. 2008b. *Towards the Semiotics of Translation*. „Semiotica” 128(3/4): 597–609.
- Torop, Peeter. 2008c. *Przekład całkowity*. W *O tłumaczeniu*, Paul Ricoeur i Peeter Torop, 61–320. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Torop, Peeter. 2013. *The Ideological Aspect of Intersemiotic Translation and Montage*. „Sign Systems Studies” 41(2/3): 241–265.
- Toury, Gideon. 1980. *Communication in Translated Texts. A Semiotic Approach*. W *Semiotik und Übersetzen*, pod redakcją Wolfram Wilss, 99–109. Tübingen: Narr.
- Toury, Gideon. 1986. *Translation. A Cultural-Semiotic Perspective*. W *Encyclopedic Dictionary of Semiotics*, pod redakcją Thomas A. Sebeok, 111–124. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Toury, Gideon. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Wilss, Wolfram. 1980. *Semiotik und Übersetzungswissenschaft*. W *Semiotik und Übersetzen*, pod redakcją Wolfram Wilss, 9–22. Tübingen: Narr.
- Wojtasiewicz, Olgierd. 1957. *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Wrocław/Warszawa: Ossolineum.
- Wyśłouch, Seweryna. 2001. *Literatura i semiotyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

ANNA GŁOGOWSKA*Uniwersytet Warszawski***LEKSYKA SPECJALISTYCZNA A DYDAKTYKA TŁUMACZENIA PISEMNEGO
W TRYBIE ZDALNYM**

Dydaktyka tłumaczenia pisemnego realizowana jest przeze mnie w Instytucie Lingwistyki Stosowanej od kilkunastu lat, między innymi w ramach zajęć z tłumaczenia tekstów z zakresu ekonomii oraz zajęć z tłumaczeń wspomaganych komputerowo za pomocą narzędzi CAT (*ang.* computer-assisted translation) na pierwszym roku studiów magisterskich. Przekład tekstów z języka rosyjskiego na język polski – i w kierunku odwrotnym – każdorazowo jest wzbogacany komponentem leksykalnym, tj. zasobem relewantnego słownictwa specjalistycznego związanego z tematyką zajęć (marketing, podatki, reklama, rynek pracy, umowy i in.) (por. Piotrowska 2007; Głogowska i Michałowski 2016; Głogowska 2020). Metodocy słusznie podkreślają, że „[p]rzekład tekstów specjalistycznych (...) nie może się odbywać, wbrew temu, co twierdzą tłumacze praktycy, bez solidnej bazy teoretycznej” (Siniawska-Sujkowska 2011, 74; por. także Dolata-Zaród 2009). Wraz z podbudową teoretyczną wprowadzana na zajęciach leksyka specjalistyczna jest odpowiednio komentowana przez prowadzącego. Nauczyciel akcentuje międzyjęzykowe podobieństwa i różnice, wyjaśnia przypadki niejednoznaczności, a także poszerza słownictwo ogólne z danego kręgu tematycznego (por. Głogowska 2020).

W artykule uwaga poświęcona zostanie leksyce związanej z umowami, która jest jednym z komponentów wzbogacających treści nauczania. Umowy, jak wiadomo, należą do tekstów wymagających od tłumacza

wiedzy fachowej, są nasycone terminologią dziedzinową (por. Kielar 2000; Szczyński 2001). Poniżej zaprezentowany zostanie opis sposobu wprowadzania materiału tematycznego na zajęciach akademickich prowadzonych w trybie stacjonarnym.

Część pierwsza proponowanego materiału stanowiła listę wyrazów i wyrażeń w języku rosyjskim, dotyczącą głównie podstawowych wyrażeń z rzeczownikiem *договор*, rodzajów przedmiotu umowy, rodzajów umów oraz oznaczeń stron umowy. Studenci zgłaszali na forum grupy własne propozycje ekwiwalentów w języku polskim, a w razie trudności z doбором odpowiednika otrzymywali ode mnie podpowiedź lub (jeśli to nie pomogło) poprawny wariant tłumaczeniowy. Ćwiczenie to bazowało na ogólnej wiedzy studentów, w tym na wiedzy zdobytej w poprzednich latach studiów. Jednak wprowadzanie tak złożonego materiału, jakim jest słownictwo występujące w umowach, prowadziło czasem do konfrontacji z brakiem wiedzy studentów (por. Weigt 2012). Za ilustrację takich sytuacji mogą posłużyć następujące przykłady błędnych studenckich propozycji tłumaczeniowych:

a) *потребляемые вещи* – rzeczy *konsumpcyjne zamiast rzeczy zużywalne (błąd wynikający z wcześniejszego zapoznania się na zajęciach z leksyką dotyczącą marketingu, podczas których omawiane były terminy: *потребитель* – konsument i *потребительский* – konsumencki, konsumpcyjny);

b) *наниматель* – *wynajmujący zamiast najemca (błąd wynikający prawdopodobnie z nieprzejrzyistości znaczeniowej wymienionych polskich terminów: bez uprzedniej wiedzy można nie zorientować się, kto komu coś wynajmuje – inaczej niż w przypadku rosyjskich terminów *наниматель* i *наймодатель*, jako że w ostatnim z wyrazów cząstka *-датель* pozwala jednoznacznie stwierdzić, o którą stronę umowy chodzi).

Zdarzały się również sytuacje ujawniające całkowity brak wiedzy studentów, w których uczestnicy zajęć nie byli w stanie podać żadnych propozycji tłumaczeniowych, na przykład w przypadku terminów *вещи, определённые (определяемые) родовыми признаками* (rzeczy oznaczone co do gatunku/rodzaju), *индивидуально-определённые вещи* (rzeczy oznaczone co do/według tożsamości), *консенсуальный договор* (umowa konsensualna), *реальный договор* (umowa realna).

W takich sytuacjach szczególnie istotne było – oprócz podania polskich ekwiwalentów – wyjaśnienie znaczenia problematycznych terminów. Część druga materiału skonstruowana była w oparciu o odmienną metodę – zamiast listy wyrazów i wyrażeń prezentowałam studentom fragmenty wzorów umów w języku rosyjskim i omawialiśmy możliwości ich tłumaczenia na język polski. W tym wypadku propozycje ekwiwalentów tłumaczeniowych (wraz z ewentualnym szerszym komentarzem) były przedstawiane głównie przeze mnie. Zakładałam, że o ile ze strony studentów można spodziewać się znajomości podstaw terminologii związanej z umowami, o tyle trudno wymagać od nich, że będą wykazywać się wiedzą z zakresu tłumaczenia na język polski całych fragmentów umów. Prezentowanie odpowiedniego słownictwa odbywało się zatem w następujący sposób (jako przykładowy materiał podany zostanie wstęp do umowy, tzw. preambuła – ros. *пreamбула*):

ДОГОВОР ПОСТАВКИ № _____

г. Москва
202__ года

«__» _____

(указывается полное фирменное наименование контрагента согласно учредительным документам)

(_____),

(указывается сокращенное фирменное наименование контрагента согласно учредительным документам)

именуемое в дальнейшем «Поставщик», в лице _____

(должность и Ф.И.О. указываются полностью)

действующего на основании _____,

(Устава, доверенности с указанием ее реквизитов)

с одной стороны, и _____

(указывается полное фирменное наименование контрагента согласно учредительным документам)

(_____),

(указывается сокращенное фирменное наименование контрагента согласно учредительным документам)

именуемое в дальнейшем «Покупатель», в лице _____,
(должность и Ф.И.О. указываются полностью)
действующего на основании _____,
(Устава, доверенности с указанием ее реквизитов)
с другой стороны, вместе именуемые в дальнейшем «Стороны», заключили
настоящий Договор о нижеследующем (...).

Źródło: Eurosib.ru.

Omawiając materiał, koncentrowałam się na fragmentach istotnych z punktu widzenia terminologii, podając polskie ekwiwalenty lub ewentualnie pytając o nie studentów, np.: *именуемое в дальнейшем – zwana dalej*⁴, *в лице – reprezentowana przez* (pytani o ekwiwalent studenci często proponowali niewłaściwy, będący wynikiem interferencji językowej, wariant *w osobie), *настоящий Договор – niniejsza Umowa* itd. Jednocześnie poruszałam niezbędne kwestie formalne, np. różnice w rozmieszczaniu daty i miejsca zawarcia umowy (por. Siniawska-Sujkowska 2011, 74), obecność (i okoliczności stawiania) cudzośłowu w rosyjskiej dacie (por. Кашников, online). Podawałam także przykład wypełnionej preambuły. Dalej prezentowałam poszczególne klauzule umowy (przykładowe fragmenty wzorców umownych): przedmiot umowy, prawa i obowiązki stron, wartość umowy i warunki płatności, odpowiedzialność stron, okoliczności siły wyższej, czas trwania umowy i jej rozwiązanie, rozstrzyganie sporów, warunki końcowe. Jeśli wziąć pod uwagę, że każda z wymienionych części ilustrowana była treściami pochodzącymi z kilku rodzajów umów, to można sobie wyobrazić, że cały materiał prezentował się obszernie, a jego omówienie z podawaniem polskich ekwiwalentów ważniejszego słownictwa (lub niekiedy całych fragmentów klauzul) było czasochłonne (nawet mimo wprowadzanych w miarę czasu zmian mających na celu ograniczenie zbyt rozbudowanego materiału).

W trybie zdalnym, narzuconym przez globalną sytuację związaną z rozprzestrzenieniem się koronawirusa COVID-19, przedstawiony sposób

⁴ Przy okazji omawiana była kwestia form gramatycznych imiesłowów przymiotnikowych: rodzaj nijaki imiesłowu *именуемое* wynika z analogicznego rodzaju rzeczownika *общество*, rodzaj żeński zaś imiesłowu *zwana* wynika z analogicznego rodzaju rzeczownika *спóтка*.

wprowadzania specjalistycznego materiału nie miał już racji bytu – nie tylko z uwagi na wspomnianą czasochłonność, lecz również ze względu na ogólną nieprzystawalność do warunków „pedagogiki pandemicznej” (Bryła-Cruz, online). Nauczanie zdalne z jednej strony dało studentom większą autonomiczność i elastyczność (Mazur, online, por. także Dobińska i Okólska 2020), a z drugiej – obciążyło ich większą odpowiedzialnością za proces uczenia się i jego efekty, a także okazało się o wiele bardziej pracochłonne (Mazur, online). Biorąc to wszystko pod uwagę, treści nauczania należało dostosować do nowej rzeczywistości.

Jeśli chodzi materiał dotyczący umów, to postanowiłam jeszcze bardziej go ograniczyć, a ponadto uprościć jego formę. Zamiast podawania listy wyrazów i wyrażeń oraz całych klauzul w języku rosyjskim zdecydowałam się na inną formę, a mianowicie na tabelki z ekwiwalentami w obu językach zawierające luki do wypełnienia, przy czym luki mogły pojawiać się w obu kolumnach (czyli po stronie z leksyką zarówno rosyjską, jak i polską). Jedna luka równała się jednemu słowu do uzupełnienia. Zadanie to studenci mieli do wykonania w domu, co dawało im czas na zastanowienie się nad poprawnymi ekwiwalentami, jak również możliwość skorzystania ze zdobytych dotychczas umiejętności w zakresie poszukiwania odpowiednich źródeł wiedzy specjalistycznej (por. Jopek-Bosiacka 2014), w tym „świadomego i uzasadnionego korzystania z zasobów elektronicznych” (Broś 2014, 12), gdzie określenie *świadomy* oznacza zdawanie sobie sprawy z faktu, że „nie wszystko, co dostępne w Internecie, ma wartość merytoryczną” (Broś 2014, 12). Trudniejsze elementy słownictwa w tabelkach opatrywane były stosownym komentarzem w formie przypisu dolnego w celu wyjaśnienia bardziej złożonych kwestii, podania dodatkowej terminologii z ekwiwalentami w języku polskim, a także ukazania istotnych różnic między dwoma językami. Ćwiczenie wypełnione przez studentów samodzielnie w domu było następnie sprawdzane na zajęciach.

Taka forma wprowadzenia materiału okazała się z kilku względów ciekawsza i korzystniejsza, o czym mowa będzie poniżej. Najpierw jednak pokażę nową formę prezentacji materiału na przykładach, z zastrzeżeniem, że z uwagi na ograniczenia publikacyjne przedstawiona zostanie jedynie niewielka ich część.

Jako pierwsze podane zostaną przykłady z części, która dotyczyła słownictwa obejmującego podstawowe wyrażenia (głównie czasownikowe) ze słowem *договор*, rodzaje przedmiotu umowy, rodzaje umów i oznaczenia stron umowy:

_____ договор: в письменной/устной форме	zawrzeć umowę: w formie pisemnej/ustnej
оформить / составить договор	_____ umowę

Tabela 1. Przykładowe wyrażenia czasownikowe ze słowem *договор*.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe luki należało wypełnić odpowiednio czasownikami *заключить*, *сформировать*. Tego typu konstrukcje czasownikowe z reguły nie sprawiały trudności, jako że studenci mogli odwołać się do zdobytej wcześniej na zajęciach wiedzy specjalistycznej.

договор о _____ деятельности договор о сотрудничестве договор сотрудничества	umowa o współpracy ⁵
гражданско-правовой договор	umowa _____
_____ договор	umowa o pracę

Tabela 2. Przykładowe wyrażenia określające rodzaje umów.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe luki należało wypełnić odpowiednio przymiotnikami (*о совместной, гражданско-правовой, трудовой*). Tutaj nadarza się okazja do sprawdzenia, czy studenci znają poprawną formę polskiego przymiot-

⁵ [Autentyczny przypis z ćwiczenia] Gdy wymieniamy umowę, która zobowiązuje do czegoś obie strony, używamy konstrukcji *umowa o czymś*, np. *umowa o współpracy gospodarczej*. Gdy natomiast określamy zobowiązanie tylko jednej strony, używane są konstrukcje *umowa o coś* i *umowa na coś*. Ich zakres nie jest jasno rozgraniczony, granicę wytycza raczej zwyczaj niż wyraźna reguła (por. <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/umowa-o-cos-czy-na-cos;8841.html>).

nika *cywilnoprawna* (bez dywizu); na pewno warto tę kwestię poruszyć ze względu na pisownię przymiotnika rosyjskiego (z dywizem). Ogólnie zresztą rzecz biorąc, należy zauważyć, że wprowadzaniu nowej leksyki, w tym specjalistycznej, towarzyszyć może zwrócenie uwagi studentów na istotne z punktu widzenia tłumaczenia pisemnego zagadnienia ortograficzne czy gramatyczne (por. Głogowska 2020; Kozłowska i Szczęsny 2018). W omawianym ćwiczeniu dokonywane było to niekiedy w formie przypisu, jak widać na przykładzie powyższego wyrażenia *umowa o współpracy* (przypis nr 2).

договóр дарéния	umowa darowizny
- дарíтель	- _____
- одаряёмый	- obdarowany
договóр за́йма	umowa pożyczki
- _____	- pożyczkodawca
- заёмщик	- pożyczkobiorca

Tabela 3. Przykładowe oznaczenia stron umowy.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe luki należało wypełnić odpowiednio rzeczownikami *дарчы́нса, займодавец/ займода́тель*. W tym ostatnim przypadku warto studentom przybliżyć kwestię pisowni wyrazu *заём* w formie mianownika, w której występuje samogłoska *ě*, a nie – jak w pozostałych przypadkach – spółgłoska *ŭ*⁶.

Część druga materiału, poświęcona brzmieniu poszczególnych klauzul umowy, również została uproszczona i zredukowana do powszechnie stosowanych wyrażen/fraz. Poniżej podane zostaną reprezentatywne przykłady tabel z lukami do wypełnienia:

⁶ Por. np. http://new.gramota.ru/spravka/trudnosti?layout=item&id=36_129. Jest to błąd popełniany często również przez rodzimych użytkowników języka rosyjskiego, czy to na piśmie, czy w mowie.

именуемое ⁷ в дальнейшем «Заказчик» далее по тексту – «Заказчик» именуемое далее (по тексту) – «Заказчик»	_____ dalej Zamawiającym
в лице Директора	_____ przez Dyrektora
заключили настоящий Договор о нижеследующем	zawarły niniejszą Umowę o następującej _____

Tabela 4. Przykładowe wyrażenia i frazy z preambuły umowy.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe luki należało wypełnić odpowiednio wyrazami: *zwana, reprezentowana, treści*. Nowa forma prezentacji materiału okazała się tu dla studentów korzystniejsza, jako że dzięki obecności innych wyrazów towarzyszących luce do wypełnienia można było łatwiej dobrać odpowiedni ekwiwalent. Na przykład zachowanie w drugim wierszu kolumny przyimka *przez* wykluczyło popelnienie przez studentów wyżej opisanego błędu wynikającego z interferencji (**w osobie*).

Исполнитель принимает на себя обязательство по оказанию услуг по...	Wykonawca zobowiązuje się do _____ usług z zakresu...
в соответствии с настоящим Договором	_____ z niniejszą Umową
в период действия настоящего Договора	przez okres _____ niniejszej Umowy
является неотъемлемой частью Договора ⁸	stanowi _____ część Umowy

Tabela 5. Przykładowe wyrażenia i frazy dotyczące przedmiotu umowy.

Źródło: opracowanie własne.

⁷ [Autentyczny przypis z ćwiczenia] *Вопрос для Вас: почему причастие «именуемое» здесь среднего рода?*

⁸ [Autentyczny przypis z ćwiczenia] *Например, если речь идет о спецификации товара, которая является неотъемлемой частью договора.*

Powyższe luki należało wypełnić odpowiednio wyrazami: *świadczenia, zgodnie, trwania, integralną*. Tutaj również obecność innych wyrazów zwiększała prawdopodobieństwo odnalezienia poprawnego ekwiwalentu.

Заказчик _____ оплатит оказанные услуги	Zamawiający zobowiązuje się zapłacić wynagrodzenie za świadczone usługi
в случае _____ обстоятельств, замедляющих ход работ или делающих дальнейшее продолжение работ невозможным	w przypadku zaistnienia/wystąpienia okoliczności opóźniających przebieg prac/robót lub _____ ich kontynuowanie
немедленно (без промедления) поставить в _____ о (чем- н.)	niezwłocznie powiadomić (zawiadomić) o (czymś)

Tabela 6. Przykładowe wyrażenia i frazy dotyczące praw i obowiązków
stron umowy.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe luki należało wypełnić odpowiednio wyrazami *обязуется, возникновение, униemożliwiających, известность*. Drugi wiersz tabeli jest przykładem, że luki można umieszczać jednocześnie w wersji rosyjskiej i polskiej, jeśli z kontekstu całej frazy można zorientować się, gdzie znajduje się oryginał ekwiwalentu do wypełnienia.

стоимость работ (услуг) по настоящему Договору _____ рублѐй	wartość robót (usług) będących przedmiotem niniejszej Umowy (objętych niniejszą Umową) wynosi _____ rubli
все платежи производятся в _____ форме	wszelkie płatności dokonywane są w formie bezgotówkowej
оплата производится путѐм _____ денежных средств на счѐт Поставщика	zapłata wynagrodzenia nastąpi przelewem na konto Dostawcy
транспортные расходы _____ Покупатель	koszty transportu ponosi Kupujący
Поставщик _____ за собой	Dostawca zastrzega sobie prawo do

пра́во изменіть це́ны на Товар, предварітельно сообщі́в об этом Покупателю [] 14 дней до момéнта их изменéния	zmiany cen Towaru i zobowiązuje się poinformować o tym fakcie Kupującego na 14 dni przed terminem jej wprowadzenia
--	--

Tabela 7. Przykładowe wyrażenia i frazy dotyczące wartości umowy i warunków płatności.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe luki należało wypełnić odpowiednio wyrazami: *составляет, безналичной, перечисления/перевода, несёт, оставляет, за*. Jak widać, skonstruowane w taki sposób ćwiczenie pozwala sprawdzić znajomość podstawowych konstrukcji, na przykład przyimkowych (ostatnia luka), które również stanowią nieodłączną część słownictwa związanego z umowami.

настоящий Договор составлен в двух идентичных экземплярах, по одному для каждой из Сторон, имеющих равную (одинаковую) юридическую силу	niniejsza Umowa została sporządzona w dwóch [] egzemplarzach, po jednym dla każdej ze Stron, mających jednakową moc prawną
все (любые) изменения и дополнения к настоящему Договору действительны лишь в (том) случае, если они совершены в письменной форме и подписаны уполномоченными представителями обеих Сторон	wszelkie zmiany i uzupełnienia niniejszej Umowy wymagają formy pisemnej i podpisu upoważnionych przedstawicieli obu Stron pod [] nieważności
во всём остальном, не предусмотренном настоящим Договором, Стороны [] действующим законодательством Российской Федерации	w sprawach nieuregulowanych niniejszą Umową zastosowanie mają obowiązujące w Federacji Rosyjskiej przepisy prawa

Tabela 8. Przykładowe wyrażenia i frazy dotyczące pozostałych warunków.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe luki należało wypełnić odpowiednio wyrazami: *jednobrzmiących, rygorem, pyководствомся*. Słownictwo to, mimo jego niewątpliwej specjalistyczności, nie było trudne do samodzielnego znalezienia z uwagi na jego typowość i powszechność występowania zarówno w rosyjskich, jak i w polskich wzorcach umownych, które można znaleźć chociażby w zasobach internetowych.

Przedstawiona wyżej nowa forma prezentacji leksyki specjalistycznej może sprawiać wrażenie zbyt okrojonej, wychodzę jednak z założenia, że w przypadku tak rozbudowanego materiału, jakim jest słownictwo związane z umowami, lepiej dążyć do zwięzłości niż przytłaczać studentów nadmiarem proponowanych treści (co niewątpliwie miało miejsce we wcześniejszej wersji materiału). Koresponduje to ze słuszną sugestią zawartą w raporcie dotyczącym nauczania zdalnego w szkołach wyższych w czasie pandemii: „[u]praszczej; ograniczaj oczekiwania; pomagaj zredukować niepokój. [...] Zmniejsz obciążenie nauką, zrezygnuj z części sylabusa, które nie są kluczowe. Zawsze możesz potem do nich wrócić, jeśli okaże się, że przedstawione zostały w zbyt prosty sposób” (Rapanta et al. 2020, 929, cyt. za: Mazur, online⁹).

Wśród zasugerowanych wyżej korzyści ze skonstruowanego na nowo ćwiczenia wypada wymienić możliwość zastosowania go w ramach zajęć asynchronicznych, których prowadzenie zostało zalecone w rekomendacjach dla nauczycieli akademickich i kierowników jednostek dydaktycznych Uniwersytetu Warszawskiego: „W przypadku zajęć odbywających się w całości zdalnie rekomenduje się łączenie kształcenia synchronicznego (spotkania on-line z całą grupą lub indywidualnie z poszczególnymi studentami, np. w ramach seminarium dyplomowego) z asynchronicznym (zadania do wykonania, lektury do przeczytania i skomentowania, wypowiedź na forum itp.), przy czym co najmniej połowa godzin dydaktycznych przypisanych do danych zajęć powinna odbyć się w czasie rzeczywistym w ramach spotkań grupowych lub indywidualnych” (Janiak-Jasińska, online). Oczywiście w warunkach tradycyjnego nauczania synchronicznego ćwiczenie takie może zostać zadane jako praca domowa, z przeznaczeniem odpowiedniego czasu na jego wykonanie. Z uwagi na konieczność odnalezienia sporej liczby

⁹ Tłumaczenie J. Mazur.

ekwiwalentów tłumaczeniowych w języku zarówno polskim, jak i rosyjskim, sugeruję, że nie jest to ćwiczenie do zadania od razu na następne zajęcia.

Warto ponadto wspomnieć, że leksyka przygotowana w formie tabelki może być pomocna dla studentów wykonujących tłumaczenia przy pomocy narzędzi CAT. Opracowane wcześniej wyrażenia i frazy typowe dla tekstów umów dają możliwość natychmiastowego ich wykorzystania w programach do komputerowego wspomagania procesu tłumaczenia (memoQ, Trados i innych) – czy to w ramach tworzenia bazy terminologicznej, czy to po prostu w ramach zasilania pamięci tłumaczeniowej¹⁰ w momencie zatwierdzania w programie poszczególnych segmentów w języku docelowym. Powstałe w ten sposób zasoby, zgodnie z ideą narzędzi CAT, będą mogły zostać wykorzystane również w kolejnych tłumaczeniach tekstów z danej dziedziny. W ramach moich zajęć, na przykład, studenci mieli okazję od razu skorzystać z opisywanego ćwiczenia, ponieważ bezpośrednio po jego sprawdzeniu i omówieniu dostali do tłumaczenia na język polski tekst rosyjskiej umowy. W ten sposób mogli zastosować w narzędziu CAT otrzymany w wyniku własnej pracy i zweryfikowany materiał. Pozwoliło to uniknąć błędów, które zdarzały się wcześniej, gdy punktem wyjścia na zajęciach był tekst rosyjski, uzupełniany przez studentów polskimi ekwiwalentami na drodze notowania, np.: *niniejsza Umowa została sporządzona w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach mających jednakową *siłę* (zamiast *jednakową moc prawną*) albo *załączniki do Umowy stanowią jej *nierozłączną część* (zamiast *integralną część*).

Zaprezentowane w artykule podejście, które nie ogranicza się do samego tłumaczenia pisemnego tekstów, lecz obejmuje zarówno proces tłumaczenia, jak i pracę z terminologią (samodzielne uzupełnianie słownictwa w tabelkach w ramach przedstawionego ćwiczenia, omawianie rezultatów na zajęciach, tworzenie i/lub rozszerzanie baz terminów oraz zasilanie pamięci tłumaczeniowych w programach CAT), przy jednoczesnym uwzględnieniu specyfiki nauczania zdalnego i jego konsekwencji zarówno dla studentów, jak i dla wykładowców, wydaje się

¹⁰ O pamięci tłumaczeniowej, bazie terminologicznej i ogólnie o programach CAT można przeczytać np. w: Zwierzchoń-Grabowska 2019.

mieć aktualny w dzisiejszych czasach charakter holistyczny (por. np. Broś 2014; Bryła-Cruz, online). A powrót do nauczania stacjonarnego nie będzie już mógł oznaczać powrotu do starych wzorców dydaktycznych. Trudna sytuacja epidemiologiczna, w jakiej znaleźli się zarówno studenci, jak i nauczyciele akademicy, przyczyniła się „do odkrycia potencjału tkwiącego w specyfice nauczania na odległość oraz docenienia rozwoju technologicznego” (Dobińska i Okólska 2020, 53). Warto zatem kontynuować korzystanie z odkrytych, wypracowanych i udoskonalonych form nauczania również w warunkach stacjonarnych.

Bibliografia

Broś, Karolina. 2014. *Studenci w dobie Internetu i skomputeryzowanego rynku pracy: jak dostosować studia translacyjne do zmieniających się realiów*. „Lingwistyka Stosowana” 11: 11–28.

Bryła-Cruz, Agnieszka. 2021. *Student i nauczyciel przed kamerą, czyli o bliższym spotkaniu w nauczaniu na odległość*. „Języki Obce w Szkole” 2: 25–29. (Online) <https://jows.pl/artykuly/student-i-nauczyciel-przed-kamera-czyli-o-blizszym-spotkaniu-w-nauczaniu-na-odleglosc> (dostęp 16.07.2021).

Dobińska, Gabriela, i Okólska, Katarzyna. 2020. *Kształcenie akademickie w formie zdalnej – refleksja nad prakseologicznym wymiarem e-learningu*. „Studia z teorii wychowania” XI, 41–58.

Dolata-Zaród, Anna. 2009. *Aspekty kulturowe w tłumaczeniu tekstów specjalistycznych*. „Rocznik Przekładoznawczy” 5: 83–91.

Eurosib.ru, *Tipovaya forma dogovora postavki*. (Online) https://www.eurosib.ru/dogovor_trans (dostęp 22.10.2021).

Janiak-Jasińska, Agnieszka. 2020. *Zajęcia w trybie zdalnym w semestrze zimowym 2020/2021 rekomendacje dla nauczycieli akademickich i kierowników jednostek dydaktycznych Uniwersytetu Warszawskiego*. (Online) www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/09/rekomendacje-dot.-ksztalcenia-zdalnego_uw.pdf (dostęp 20.06.2021).

Jopek-Bosiacka, Anna. 2014. *Jak kształcić tłumaczy tekstów prawnych? O dydaktyce tłumaczenia z zakresu prawa europejskiego i*

międzynarodowego. W *Z zagadnień tłumaczenia: teoria – kształcenie – praktyka*, pod redakcją Anny Głogowskiej, Krzysztofa Hejwowskiego i Małgorzaty Tryuk, 151–161. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.

Głogowska, Anna. 2020. *Leksyka (nie)specjalistyczna na zajęciach z rosyjsko-polskiego i polsko-rosyjskiego tłumaczenia tekstów z zakresu ekonomii*. „Linguodidactica” XXIV: 83–97.

Głogowska, Anna, i Michałowski, Piotr. (2016). *Media w dydaktyce tłumaczenia pisemnego*. „Rozprawy Komisji Językowej” XLII: 3–14.

Kašnikov, Nikolai. 2019. „25” avgusta 2019. A dlâ čego kavyčki? Ili ešë raz o bezdumnom kopirovanii. (Online) zakon.ru/blog/2019/8/25/25_avgusta_2019_a_dlya_chego_kavychki_ili_e_schy_raz_o_bezdumnyh_klishe (dostęp 17.07.2021).

Kielar, Barbara Z. 2000. *O tłumaczeniu tekstów specjalistycznych*. W *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka* pod redakcją Barbary Z. Kielar, Tomasza P. Krzeszowskiego, Jurija Lukszyna i Tadeusza Namowicza, 235–246. Warszawa: Graf-Punkt.

Mazur, Joanna. 2021. *Nauczanie zdalne. Oswojenie (nie)znanego. Wpływ pandemii COVID-19 na szkolnictwo wyższe*. (Online) <https://www.delab.uw.edu.pl/raporty/nauczanie-zdalne-oswojenie-nieznanego> (dostęp 16.07.2021).

Piotrowska, Maria. 2007. *Proces decyzyjny tłumacza. Podstawy metodologii nauczania przekładu pisemnego*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Szczęsny, Anna. 2001. *Czy tłumacz powinien być ekspertem? W Język rodzimy a język obcy* pod redakcją Andrzeja Kopczyńskiego i Urszuli Zaliwskiej-Okrutnej, 119–127. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Kozłowska, Zofia, i Szczęsny, Anna. (2018). *Tłumaczenie pisemne na język polski. Kompendium*. Warszawa: PWN.

Rapanta, Chrysi, Botturi, Luca, Goodyear, Peter, Guàrdia, Lourdes i Koole, Margeuerite. 2020. *Online University Teaching During and After*

the Covid-19 Crisis: Refocusing Teacher Presence and Learning Activity.
“Postdigital Science and Education” 2: 923–945.

Siniawska-Sujkowska, Tatiana. 2011. *Zastosowanie funkcjonalno-tekstowego modelu przekładu tekstów specjalistycznych (na materiale polskich i rosyjskich tekstów prawnych i prawniczych).* „Rocznik Przekładoznawczy” 6: 73–83.

Weigt, Zenon. 2012. *Tekst specjalistyczny w dydaktyce uniwersyteckiej.* „Lingwistyka Stosowana” 5: 135–144.

Zwierzchoń-Grabowska, Ewa. 2019. Oprogramowanie CAT w pracy początkujących tłumaczy. W *Przestrzenie przekładu 3* pod redakcją Jolanty Lubocha-Kruglik, Oksany Małys i Gabrieli Wilk, 301–310. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

ADRIANNA WAJMAN-BRZOSTOWSKA*Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie***STRATEGIE TŁUMACZENIOWE ZASTOSOWANE W TŁUMACZENIU STRON
INTERNETOWYCH WYBRANYCH POLSKICH BIUR PODRÓŻY****Introduction**

According to Polish Central Statistical Office we can observe an increase in the amount of accommodation establishments in Poland from 20 136 in 2015 to 24 135 in 2017¹¹. Data covers premises with at least 10 accommodations. At the same time there is a growing number of foreign tourists arriving in Poland from 5 690 (in thousands) in 2015 to 6 804 in 2017¹². There is another analysis conducted by the Ministry of Sport and Tourism¹³ there was a growth of foreign visits to Poland by 4.1% in 2017 (compared to 2016) and the total number of tourist visits to Poland by 4.5%. A growing interest of foreign visitors to Poland presents a challenge to the service providers. In order to reach foreign tourists with their offer they have to address their proposal directly to them. The most common form of information about tourist services are internet sites. This study investigates into the translation strategies applied on Polish tourist internet sites of selected tour operators. I will

¹¹ <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2017-roku,1,15.html>

¹² <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/turystyka-w-2017-roku,1,15.html>

¹³ <https://www.gov.pl/web/sport-turystyka/turystyka-w-polsce-w-2017-r>

investigate the sites translated from Polish to English, therefore Polish is marked here as the source language (SL) and English as the target language (TL).

Target audience

The success of the tourist sites can be measured not by the number of visitors (although such data included on the site may evoke certain impression among the viewers) but rather by the number of conducted purchases. The receivers' expectations are the starting point for the translator. It requires from the latter not only linguistic but also extralinguistic knowledge and skills to meet the requirements of both the principal and the customer, here defined by the target language user.

When discussing tourist web pages we should look at them from various perspectives. One of them is a webpage as a text. Each text has different functions. They can be informative, expressive or vocative¹⁴. The last one which encourages people to follow certain actions seems the most obvious one in case of tourist sites. In order to achieve this effect they apply linguistic as well as extralinguistic content. Linguistic content includes verbal information, whereas extralinguistic content includes non-verbal information i.e. images, colours, videos, hyperlinks. Within the informative function the tourist websites are supposed to deliver certain kind of information. Its amount and nature depends on the authors' decisions and plan what effect they want to achieve as well as the type of services delivered. Here we approach another feature – they aim at attracting the potential buyers' attention. According to Munday (2008: 14) a typical tourist website 'challenges the current conventional way of thinking by promoting and responding to new links between different types of knowledge and technologies.' Although extralinguistic elements play significant role in website perception it is not of the main interest of this study as it only fulfils and completes the textual part. Therefore it plays a different role. From the translator's perspective it is the verbal level that is of the main interest. Some linguists point out the relevance of the choice of key words in the

¹⁴ Newmark, P. *A Textbook of Translation*. Harlow: Pearson Education Ltd, 2003, p.14-15

translation process. However, I will concentrate on the strategies used on the 'surface' level by which I understand the linguistic content visible for the viewers/readers when entering the specific sites. But who are the visitors of those sites? Can it be formed one, general profile of an average site viewer knowing they are from different countries, with different cultural background, experiences and expectations? We can predict they all use English. Yet, it must be mentioned that it can be of great importance whether they are native or non-native English speakers. The non-natives' level of English will vary and it may vary considerably. However, there can be assumed certain minimum level of the fluency in English enabling them to comprehend information included on the page and conducting certain actions they take i.e. making reservations or sending a message. They all have to share some basic knowledge of English and lexis restricted to that part of their interest. If we compare the target audience of Polish tourist sites addressed to Poles and their equivalent site addressed to English speaking recipients it may appear that the two target groups differ. The two versions have different linguistic restrictions. In the English version of the Polish site there has to be taken into account the fact that there to be assumed the minimal linguistic level legible and comprehensible to the viewers. This level is not only restricted to the choice of vocabulary (yet, there are other factors that influence the choice) but also to syntax, morphology, the choice of collocations, associations they may evoke among readers and so on. The content of tour operators' internet sites includes lexical and non-lexical items. Although important for general overview, non-lexical part is of less importance to this paper. Focusing on lexical aspects of the discussed sites it must be stated that they are sites of Polish tour operators who address their offer to Polish and foreign tourists, which leads to a conclusion that the two texts have two different language target groups. What strategies will be used? Will the sites addressed to English-speaking viewers be a straightforward translation from the source language to the target language? Will it be closer to the original and therefore follow the principles of foreignisation or will it rather try to satisfy the English-speaking audience's expectations and be closer to their culture and thus follow the assumptions of domestication?

Equivalence in web sites of tour operators

The notions of *domestication* and *foreignisation* denoting a translator's attitude to the process of translation and the text itself were introduced in 1995 by Venuti¹⁵. However, the idea they represented were previously discussed in the XIXth century by a German theologian and philosopher Friedrich Schleiermacher. Domestication is the strategy focusing on the target language and culture. It aims at simplifying the text so that it becomes comprehensible to the target reader. It involves replacing notions and contexts unreadable to the reader with the ones they are familiar with. A translator often includes references to the target culture so that the recipient feels more comfortable with the text he is exposed to. In case of foreignisation the translator keeps the text faithful to the original. He remains the notions and terms characteristic to the source language and culture unchanged. Moreover, these differences are often emphasized.

Case study

The web sites of Polish tour operators I will look at are www.itaka.pl, www.staypoland.com and sigma-travel.com.pl. Each of these sites employed a different strategy of translating the SL site into TL site. I did not use the term 'text' deliberately as not all sites are translation in a real sense. First I shall investigate into Itaka's webpage. Due to technical reasons I include the screenshots of their page divided into parts. In the examples below we can observe the differences which are immediately visible: the choice, size and number of pictures. On Polish site we have one bigger picture which we can change into another one opening in another slide. On English version there is one big picture divided into 8 smaller ones, each containing another offer. Below the big picture we can see an advertisement of a competition in Polish version, whereas in English version we have further offers and no information about the competition. This suggests that the contest is addressed to Polish visitors exclusively. If we look at the linguistic content we can see a slogan *Biuro Podróży Itaka – Twoje wymarzone wakacje. Wyjedź z nami na wczasy all inclusive!* on Polish site and the English equivalent is *Do*

¹⁵ L. Venuti, *The translator's invisibility: A history of translation*. Wyd. London: Routledge. 2005, s.240-244

you dream of relaxing? You can choose from a fantastic range of hotels! It seems that the two versions differ thoroughly. The source language version begins with a statement leaving no space for a recipient to doubt or hesitate whereas the target language version is a question giving the reader a chance to think and decide. In other words, Polish site decides for their potential customers and the English site asks the customers about their opinions. The second part of the slogan seems even more interesting. 'Wyjedź z nami na wczasy all inclusive!' is an order and exclamation at the same time. It is the continuation of the tone. Moreover, there is used the notion 'all inclusive' being in Poland a synonym of luxury and comfort. In English version we can read: 'You can choose from a fantastic range of hotels!' – an exclamation being equally a promise of better world and an opportunity of making one's own decision. The reader still has the power to decide. Another word worth mentioning is 'range' suggesting numerous options to select from. As we can see there is no equivalence on lexical level. Neither is there any equivalence on syntactic level or any other we can think of. Moreover, there are two completely different messages conveyed with the use of diverse vocabulary as if directed to two distinct target groups. The content in both versions is accompanied by the selection of different pictures. What is common to the two sites is the choice of colours typical of this particular tour operator and the general idea of presenting an offer as well as encouraging to find out more about details.

(source: www.itaka.pl)

Do you dream of relaxing? You can choose from a fantastic range of hotels!

Date: 23.02.2019 Return

Destination:

Departure:

Guests: 2 adults

Search

Summer 2019 from 223 GBP

Family holidays from 225 GBP

Luxury holidays from 287 GBP

Adult holidays from 340 GBP

Last minute from 223 GBP

All inclusive from 225 GBP

This site uses cookies to deliver services in accordance with the Cookies Policy. You can specify the conditions for storage or access of Cookies in your browser.

(source: www.itaka.pl/en/)

The lower part of the Itaka web page reveals less discrepancies. The first difference can be noticed on the level of the amount of extralinguistic information included. Polish version has a banner with advertisement of the tour operator's application to be downloaded. Then it is followed by a set of formal information covering topics such as the place in ranking, insurance guarantee and awards. Official information as ways of contact, opening hours, terms and condition etc. are transferred from the source language to the target language unchanged. We can conclude then that the changes applied involved different strategies to convey the message to the recipients, with different choice of lexical and syntactical tools. Each target group was treated with dissimilar assumptions and therefore means used were adjusted to different recipients.

NASZE OFERTY TAKŻE W APLIKACJI MOBILNEJ!

Pobierz nową wersję aplikacji ITAKA i szukaj wakacyjnych ofert jeszcze szybciej i wygodniej.

Aktualności zobacz wszystkie

ITAKA - nr 1 w rankingu biur podróży

32 największych touroperatorów w Polsce. Ekonomiczne kryteria. Ranking tworzony po to, by wskazać najlepszych. Komu warto zaufać? Piętnaste miejsce w najnowszym rankingu „Rzeczpospolitej” po raz kolejny zajmuje ITAKA!

więcej

Gwarancja Ubezpieczeniowa ITAKI na sezon 2018/2019!

250 000 000 PLN wynosi Gwarancja Ubezpieczeniowa Biura Podróży ITAKA, która obowiązuje **od 16.09.2018 r. do 15.09.2019 r.**

więcej

ITAKA laureatem Godła „Teraz Polska”

Podczas XXVIII edycji konkursu „Teraz Polska” ITAKA otrzymała prestiżowe Godło, potwierdzające najwyższą jakość usług oraz wkład w rozwój polskiej turystyki. W imieniu ITAKI nagrodę z rąk Adama Szejnfelda, byłego wiceministra gospodarki, obecnie posła Parlamentu Europejskiego, odebrał Piotr Henicz, Wiceprezes Zarządu Biura Podróży ITAKA.

więcej

trona korzysta z plików cookies w celu realizacji usług i zgodnie z Polityką Plików Cookies. Możesz określić warunki przechowywania lub dostępu do plików cookies w Twojej przeglądarce.

(source: www.itaka.pl)

i ITAKA – number 1 in Poland!

32 biggest tour operators in Poland. Economic criteria. A ranking created to indicate the best. So who can we trust? ITAKA comes first once again in the latest ranking of "Rzeczpospolita"!

more

ITAKA's Insurance Guarantee for season 2018/2019!

The Insurance Guarantee of ITAKA Tour Operator for the new season amounts to **250 000 000 PLN**. It is valid from **16.09.2018 to 15.09.2019**. The Guarantee has been issued by Europäische Reiseversicherung AG (ERV AG), the leading insurer of tour operators.

more

ITAKA granted the "Teraz Polska" (Poland Now) Emblem

During the XXVIII edition of the "Teraz Polska" Competition ITAKA received a prestigious emblem confirming the highest quality of services and contribution to the development of Polish tourism. On behalf of ITAKA, the award was received from Adam Szejnfeld, former Deputy Minister of Economy, currently a Member of the European Parliament, by Piotr Henicz, Vice-President of the Management Board of ITAKA Travel Agency.

more

Contact us

 Call to book **+48 77 4476707**

 8-17 MON-FR

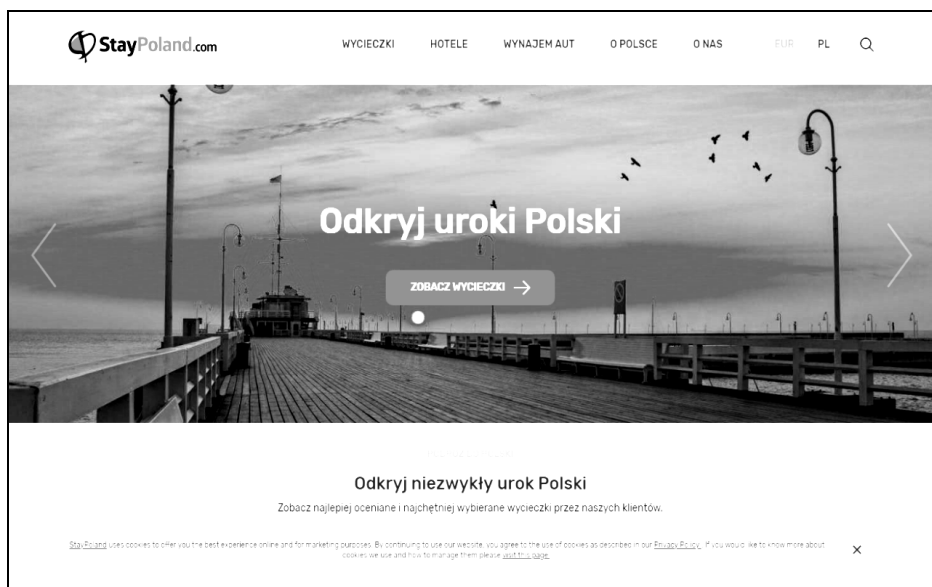
 Contact form **Send message**

<p>About itaka</p> <ul style="list-style-type: none"> > About us > Contact us > Shop finder > Awards > Cooperation 	<p>How to book?</p> <ul style="list-style-type: none"> > Before you book > Booking step by step > Payments > Security > FAQ 	<p>Terms & conditions</p> <ul style="list-style-type: none"> > Conditions of Participation > Conditions of Insurance > Site Terms & Conditions > Privacy Policy > Cookies 	<p>Recommended</p> <ul style="list-style-type: none"> > Brochures online > Loyalty program > Incentive travel > Voucher > Mobile Apps 	<p>More about travels</p> <ul style="list-style-type: none"> Facebook YouTube Twitter Download ITAKA app App Store
---	--	--	--	---

This site uses cookies to deliver services in accordance with the Cookies Policy. You can specify the conditions for storage or access of Cookies in your browser.

(source: www.itaka.pl/en/)

Another site I would like to look at is staypoland.com. The same photograph is described with slogans: *‘Odkryj uroki Polski’* and *‘Attractions of the Baltic Sea. A ‘must see’ cities, sandy beaches, romantic sunsets’*. The message addressed to Polish readers is simple, short and straightforward. The one addressed to English speaking recipients is more elaborate, enriched with additional information. It may be presumed that Polish viewers are aware of correlation between the picture illustrating pier and the sea with Baltic sea and that their experiences and knowledge corresponds with the photo, therefore no extra information is required. Potential foreign tourists may need additional information to attract their attention as it is highly possible they have no or little experience enabling them to evoke appropriate associations. The English version differs from the Polish one with the number of information of lexical nature so on the linguistic level there is a new text rather than translation, whereas on extralinguistic level the content remains unchanged.

(source: www.staypoland.com/pl/)

StayPoland.com TOURS HOTELS CARS POLAND ABOUT US EUR EN Q

Attractions of the Baltic Sea

A "must see" cities, sandy beaches, romantic sunsets

CHECK OUR TOURS →

POLAND TRAVEL

See the Unmatched Beauty of Poland

Check our best selling and top rated tours around Poland. An ideal choice for anyone who wants to get to know the most beautiful sites in Poland. Outstanding personal service guaranteed.

StayPoland uses cookies to offer you the best experience online and for marketing purposes. By continuing to use our website, you agree to the use of cookies as described in our Privacy Policy. If you would like to know more about

(source: www.staypoland.com)

If we move further down the page we can observe two different offers. On Polish site we have a set of propositions of one-day excursions, whereas on English site we have a choice of longer trips. What is interesting is that in both cases the prices are given in Euro. The same mechanism is applied to all available language versions.

PODRÓŻ DO POLSKI

Odkryj niezwykły urok Polski

Zobacz najlepiej oceniane i najchętniej wybierane wycieczki przez naszych Klientów.

Spacer po Gdańsku

Jednym z najbardziej czarujących miast Polski, a zarazem całej Północnej Europy jest Gdańsk.

302 00
10 EUR

SEE DETAILS

Wycieczka prywatną limuzyną

Ta wycieczka łączy zalety pieszej i autokarowej wycieczki po Warszawie.

302 00
26 EUR

SEE DETAILS

Spacer po Krakowie

Ta wycieczka jest doskonałą propozycją dla wszystkich, którzy chcieliby poznać Kraków, dowiedzieć się ciekawych faktów o historii miasta, a także wysłuchać niezwykłych

302 00
9 EUR

SEE DETAILS

Wybierasz się w podróż do Polski? Na StayPoland.com znajdziesz ponad 80 wycieczek po Polsce. [Zobacz pełną ofertę wycieczek](#)

tripadvisor StayPoland 11 Reviews

StayPoland uses cookies to offer you the best experience online and for marketing purposes. By continuing to use our website, you agree to the use of cookies as described in our Privacy Policy. If you would like to know more about cookies we use and how to manage them please visit this page.

(source: www.staypoland.com/pl/)

POLAND TRAVEL

See the Unmatched Beauty of Poland

Check our best selling and top rated tours around Poland. An ideal choice for anyone who wants to get to know the most beautiful sites in Poland. Outstanding personal service guaranteed.

Grand Tour of Poland

A unique 12 days programme Guaranteed departures Small Group of max 28 participants. The ultimate choice if you wish to discover the best of Poland in 12 days.

STARTING FROM
1798 EUR

[SEE DETAILS](#)

Pearls Of The East

An ideal trip for everyone interested in discovering different part of Poland.

STARTING FROM
1994 EUR

[SEE DETAILS](#)

The Polish Dream Tour

A one of a kind program for everyone fortunate to have more than two weeks to explore the outstanding heritage, charm and lifestyle of Poland.

STARTING FROM
2282 EUR

[SEE DETAILS](#)

Travelling to Poland? On Staypoland.com we offer more than 80 Poland tours. [See full catalogue](#)

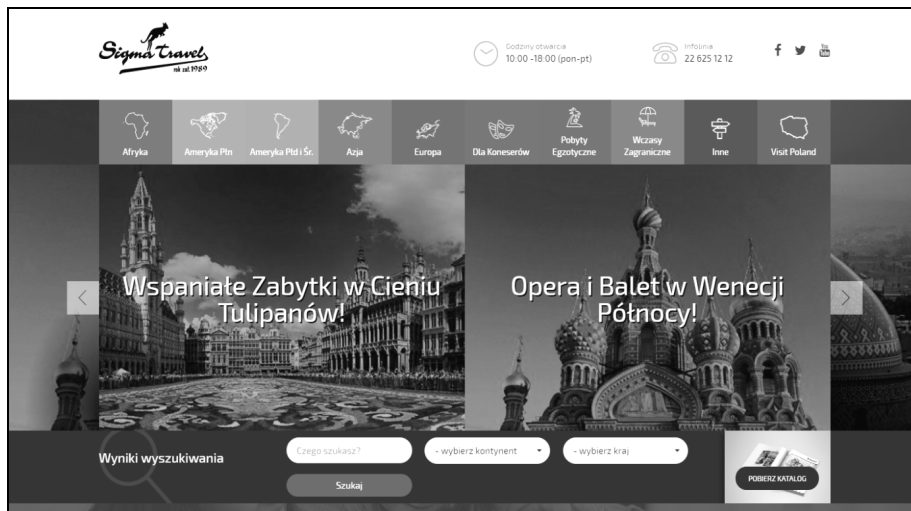

StayPoland uses cookies to offer you the best experience online and for marketing purposes. By continuing to use our website, you agree to the use of cookies as described in our [Privacy Policy](#). If you would like to know more about cookies we use and how to manage them please [visit this page](#). ✕

(source: www.staypoland.com)

Another tour operator I will look at is Sigma travel who applied an interesting solution. Their offer is directed mostly to Polish tourists going abroad, therefore their site is developed to satisfy this target group's needs. Having entered their page we can see an offer with division into continents, information about possibility to download their catalogue, recommended offers, gallery and basic formal information about the company, contact etc. However, they do not forget about a group of tourists visiting Poland. As this group does not seem to be of the greatest priority, the offer addressed to them has a different form. On the main page we can see a button *Visit Poland* alongside other buttons in Polish. Having entered this sub-page we can see a one-page text encouraging foreign tourists to find out more about the office's offer, contact them and visit Poland plus some information about historical background. It is accompanied by a 5-minute film *Holiday in Poland* consisting of set of pictures without any subtitles or voiceover. What is worth mentioning, all the information/links about contact or offer are in Polish, they do not have their English equivalents which would be relevant and readable for English-speaking viewers this sub-page is addressed to.

(source: sigma-travel.com.pl)

Conclusions

Having observed and discussed the three web pages of three different tour operators we can see that each of them has a different profile, different target groups and therefore apply different strategies to attract the customers. It reflects in the attitude to foreign visitors as potential customers. On the textual level the differences are huge. They range from transfer from the source language to the target language, through adaptation to a completely new text, having no common features with the Polish webpage. The strategies tour operator selected depended on the target group the page was addressed to.

Afryka

Ameryka Płn

Ameryka Płd i Śr.

Azja

Europa

Dla Koneserów

Pobyty Egzotyczne

Wczasy Zagraniczne

Inne

Visit Poland

NAJTAŃSZE NA RYNKU UBEZPIECZENIE KOSZTÓW REZYGNACJI Z PRZYCYN LOSOWYCH.
U NAS TYLKO 1% CENY IMPREZY!

Visit Poland

Travel agency Sigma Travel exists Since year 1989. From the beginning of its activity, it organizes for its clients the best trips at the most affordable prices, while ensuring a high standard of travel.

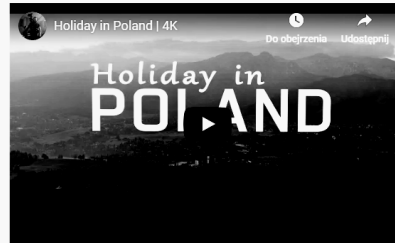
Sophisticated programs and experienced pilots distinguish our offer from the proposals of other travel agencies.

Today, richer with almost 30 years of experience in the tourist market, we specialize in the organization of cruises on almost all continents. We provide our Tourists with the best airlines, accommodation in proven hotels, care and implementation of programs by industry-conscious pilots. In addition, we provide all customers with travel comfort, insuring you in a reputable insurance company.

Poland is a country in Central Europe. It is on the east of Germany (along Odra River and Nysa River). The Czech Republic and Slovakia are to the south, Ukraine and Belarus to the east, and the Baltic Sea, Lithuania and Russia to the north. The total land area of Poland is about 312,679 km², slightly larger than Oman. This makes Poland the 77th largest country in the world with over 38.5 million people. Most Polish people live in large cities, including the capital, Warsaw in Polish Warszawa, Lodz, Crakow, the second capital of Poland (first was Gniezno), Szczecin, Gdansk, Wrocław and Poznan.

The word "Poland" was written officially for the first time in 966. In 1569, Poland formed a strong union with Lithuania called the Polish-Lithuanian Commonwealth. At some point in its history, it was the largest state in Europe and became very influential. Much of the territory that now makes up Central European states used to belong to that Commonwealth. Eventually, after a slow decline, the Commonwealth collapsed in 1795. Poland regained its independence in 1918 after World War I in 1921, Poland defeated Soviet Russia in the Polish-Soviet War that started in 1919.

However, Poland lost independence again not long after the beginning of World War II, after suffering a defeat by both the USSR and Nazi Germany. Although the government collapsed, the Polish people fought on by forming the largest and most effective resistance movement in Nazi-occupied Europe. It is most notable for disrupting German supply lines to the Eastern Front of WWII, providing military intelligence to the British, and for saving more Jewish lives in the Holocaust than any other Allied organization or government. After the war, Poland regained "independence" and became a communist country within the Eastern Block. The new government was appointed by Joseph Stalin and was under the control of the Soviet Union.

In 1989, Poland ceased being a communist country and became a liberal democracy. Its change of government was the first in a series of events that led to the states of Eastern and Central Europe regaining their independence and the fall of the USSR in 1991. After the democratic consolidation, Poland joined the European Union on 1 May 2004. Poland is also a member of NATO, the UNITED NATIONS and the World Trade Organization.

We are able to organize any trip in Poland and European countries in a good standard and competitive price. We recommend traveling bus tours shorter 4 - 5 days and longer 10 - 12 days, according to the requirements of the customer, for each number of participants.

SIGMA TRAVEL Sp. z o.o.
ul. Marszałkowska 140,
00-061 Warszawa
POLAND

phones:
+48 22 625 12 12
+48 22 828 69 56
st@sigma-travel.com.pl

SIGMA TRAVEL

O nas
Autoryzowani przedstawiciele
Kontakt

Dla Agentów

OFERTA

Katalog
Wycieczki obiadowe
Dla koneserów
Pobyty egzotyczne
Wczasy zagraniczne
Inne
Program lojalnościowy
Bony podróznika
Oferta na zamówienie

DOKUMENTY

Warunki Uczestnictwa
Ubezpieczenie
Wnioski wizowe
Informacje praktyczne
Ankieta powijazdowa
Polityka prywatności

SIGMA TRAVEL Sp. z o.o.
ul. Marszałkowska 140, 00-061 Warszawa

Informacja i rezerwacja
tel: 22 625 12 12 / info@sigma-travel.com.pl

Sprawdź nas

(source: sigma-travel.com.pl/visit-poland)

By extension Itaka tour operator decided to keep the general layout of the page and colours unchanged, but the whole presented offer differed from the offer directed to the Polish tourists. On the linguistic level in their main slogan Itaka implied different selection of words thus trying to encourage tourists to buy their offer with the use of lexis and notions evoking different associations than Polish tourists. It can be described as a form of domestication strategy applied on linguistic (the selection of words) and extralinguistic level (associations and emotions they referred to).

Similar, though not identical strategy was applied by Stay Poland tour operator who has different types of offers addressed to Polish and foreign tourists visiting Poland. Unlike in Itaka, their offer covers holidays in Poland so they may have a different target group. The strategy of domestication is used in a broader sense. They use the proper nouns i.e. Baltic sea when talking to foreign tourists but do not use this term when talking to Polish tourists, probably assuming that this information, when illustrated by a picture, is redundant. What is more, English site includes additional information assuring customers about the highest quality of service. This kind of information is unavailable on the Polish site.

The final case discussed was Sigma Travel directing their offer mostly to Polish tourists travelling abroad. The strategy they used is difficult to classify. They decided to devote a small, informative sub-page directed to foreign tourists without any specific offers included. The linguistic content covering information and links to information about contact and working hours are delivered in Polish which requires from foreign tourists basic knowledge of Polish.

It seems a challenge to talk about strategies applied by translators in case of tour operators' internet sites. The responsibility lies rather on the operators' side as the strategy is selected before the translation process. In fact, we can assume that there was no or very little translation from the SL into the TL on the level of the sites. It seems that in each of the discussed cases, tour operators created two different offers addressed to Polish and foreign tourists respectively which may be an incentive to further investigation.

References:

Agorni, M. (2012). *Tourism communication: the translator's responsibility in the translation of cultural difference*. Vol. 10 № 4. Special Issue. pp. 5-11. 2012

Alizadeh, A. (2011). *Bridging cultures: Tourism and the art of translation*. 2011 International Conference on Social Science and Humanity IPEDR vol.5 (2011) © (2011) IACSIT Press, Singapore .

Munday, J. (2008). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications 2nd*. London and New York: Routledge.

Newmark, P. (2003) *A Textbook of Translation*. Harlow: Pearson Education Ltd,.

Sanning, H. (2010) *Lost and found in translating tourist texts*. The journal of specialized translation, Vol. 13, pp. 124- 137.

Schleiermacher, F. (2010) *O różnych metodach tłumaczenia*, tłum. Piotr Bukowski (fragmenty), in: *Przekładaniec*, nr 21, pp. 8-29

Venuti, Lawrence (1995) *The translator's invisibility: A history of translation*. London: Routledge.

<https://www.itaka.pl/> (stan na dzień: 22.02.2019)

<https://www.itaka.pl/en/> (stan na dzień: 22.02.2019)

<https://www.staypoland.com/> (stan na dzień: 23.02.2019)

<https://www.staypoland.com/pl/> (stan na dzień: 23.02.2019)

<https://sigma-travel.com.pl/> (stan na dzień: 25.02.2019)

<https://sigma-travel.com.pl/visit-poland> (stan na dzień: 25.02.2019)

Strategie tłumaczeniowe zastosowane w tłumaczeniu stron internetowych wybranych polskich biur podróży

Opracowanie bada wybrane strategie tłumaczeniowe zastosowane w tłumaczeniu polskich biur podróży w kontekście egzotyzacji i udomowienia. Zastosowana analiza porównawcza ma na celu sprawdzenie do jakiego stopnia i w jakim zakresie wybrane strategie są dostosowane o wymogów odbiorcy krajowego i zagranicznego w odniesieniu do pojęć i zjawisk kulturowych.

ELWIRA STEFAŃSKA*Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie***PRZEKŁAD SPECJALISTYCZNY A PRZEKŁAD LITERACKI W UJĘCIU
KONTRASTYWNYM****Wprowadzenie**

Przekład to nie tylko forma komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej, ale również forma komunikacji zawodowej (specjalistycznej). Tłumacz, aby jego przekład jako akt komunikacji był realizowany w sposób najbardziej skuteczny, powinien dokonać rzeczowej analizy translatorycznej tekstu wyjściowego, określając rodzaj zawartej w nim informacji, dominanty funkcjonalne, językowe, stylistyczne, charakter adresata oraz dane dotyczące autora bądź autorów. Wymienione parametry tekstowe określane są w ramach dwóch głównych rodzajów tłumaczenia - specjalistycznego a literackiego (artystycznego), wyjawieniu specyfiki których poświęcono wiele prac przekładoznawczych. Jak wiadomo, przekład specjalistyczny obejmuje między innymi tłumaczenia medyczne, prawno-prawnicze, finansowe, ekonomiczne, naukowe, techniczne, marketingowe. Ten rodzaj tłumaczenia polega przede wszystkim na przekazaniu w języku docelowym konkretnej informacji o charakterze kognitywnym oraz nakazowym (o wiele rzadziej – emocjonalnym), ze ścisłym przestrzeganiem wymogów formalnych oraz stylistycznych. Przekład literacki zaś polega na zawierającym elementy twórczości przekazie zawartego w tekście wyjściowym kodu kulturowego oraz informacji emocjonalnej i estetycznej w celu oddziaływania na odbiorcę tekstu wtórnego. Transformacja kodu językowego w tekście literackim to proces oparty na zasadach redukcji, amplifikacji, inwersji oraz substytucji. Niniejsze

pracowanie stanowi próbę przedstawienia w ujęciu kontrastywnym specyfiki przekładu tekstów specjalistycznych a literackich w aspektach funkcjonalności, kompetencji tłumaczeniowych, ekwiwalencji przekładowej, stopnia twórczości oraz artystyczności.

Przekład tekstów specjalistycznych a literackich w aspekcie funkcjonalnym

Nie podlega wątpliwości teza dotycząca ważności wieloaspektowej i wielofunkcyjnej istoty przekładu w świecie współczesnym, między innymi we „współpracy międzynarodowej”: „Rodzi się pilna potrzeba ponownej oceny miejsca przekładu w globalnej strategii komunikacji językowej”¹⁶.

Wielofunkcyjność przekładu polega na realizowaniu przez niego następujących podstawowych funkcji: *pragmatycznej, społecznej, informacyjnej, kognitywnej, intelektualnej, dydaktycznej, komunikacyjnej, kontrastywnej, estetycznej, ekspresywnej, stylistycznej, apelatywnej, integracyjnej*.

W związku z powyższym, tradycyjne ujęcie przekładu wyłącznie jako procesu „przetawienia” kodu językowego, zamiany elementów języka wyjściowego (JW) na elementy języka docelowego (JD) już należy do przeszłości. W nowym traktowaniu języka z pozycji lingwistyki kognitywnej uwzględniano jego rolę oraz funkcje poznawcze, co stało się podstawą do ujęcia przekładu w aspekcie aktywacji współdziałania struktur kognitywnych uczestników aktu komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej oraz tłumacza spełniającego funkcję pośrednika.

Współczesne ujęcie przekładu oparte jest na konieczności uwzględniania współdziałania kultur. Kultura jest odzwierciedleniem wielu aspektów życia i działalności ludzkiej, między innymi przekładu. Przekład w świecie współczesnym określany jest jako „forma komunikacji międzykulturowej”¹⁷, jako sposób na wyjście z izolacji kulturowej i środek łączenia różnych, w tym odmiennych kultur.

¹⁶ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*, Kantor wydawniczy, Zakamycze 2003, s. 424.

¹⁷ Р. Л. Ковалевский, *Перевод versus коммуникативная медиация*, [w:] *Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты. Коллективная монография*, ред. В. А. Митягина, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2014, s. 68.

Przekład pozwala na utożsamianie się z inną kulturą. Ważną misją przekładu w trzecim tysiącleciu jest realizacja *funkcji wezwania*, czyli zdolności komunikowania się z obcojęzycznym i innokulturowym odbiorcą nie tylko w celu przekazu informacji, ale również w celu wywoływania w nim odpowiedniej reakcji zwrotnej¹⁸.

Ujęcie kontrastywne oraz analiza cech specyficznych zarówno przekładu specjalistycznego, jak i przekładu literackiego, pozwalają na wyodrębnienie pewnych podobieństw oraz rozbieżności w zakresie pełniących przez nie funkcji przekładowych, co pokazano w przedstawionej poniżej tabeli:

Tabela 1. Przekład specjalistyczny a przekład literacki w aspekcie funkcjonalnym.

Funkcje przekładu	Przekład specjalistyczny	Przekład literacki
pragmatyczna	w maksymalnym stopniu	w mniejszym stopniu
informacyjna	w maksymalnym stopniu	w mniejszym stopniu
komunikacyjna	w maksymalnym stopniu	w maksymalnym stopniu
społeczna	w większym stopniu	w większym stopniu
kognitywna	w maksymalnym stopniu	w maksymalnym stopniu
dydaktyczna	w większym stopniu	w większym stopniu
kontrastywna	w maksymalnym stopniu	w maksymalnym stopniu
estetyczna	w minimalnym stopniu	w maksymalnym stopniu
ekspresywna	w minimalnym stopniu	w maksymalnym stopniu
stylistyczna	w maksymalnym stopniu	w maksymalnym stopniu
apelatywna	w większym stopniu	w większym stopniu
kumulatywna	w większym stopniu	w większym stopniu
funkcja wezwania	w większym stopniu	w maksymalnym stopniu

¹⁸ Р. Р. Чайковский, Н. В. Вороневская, Е. Л. Лысенкова, Е. В. Харитоновна, *Художественный перевод как вид межкультурной коммуникации: Основы теории*. Монография, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2014.

Z danych przedstawionych w powyższej tabeli wynika, iż do priorytetowych funkcji przekładu specjalistycznego zalicza się następujące: pragmatyczna, informacyjna, społeczna, komunikacyjna, kognitywna, dydaktyczna, kontrastywna, stylistyczna, apelatywna; zaś przekład literacki pozwala na realizowanie komunikacyjnej, kognitywnej, kontrastywnej, estetycznej, ekspresywnej, stylistycznej, apelatywnej funkcji oraz funkcji wezwania. Należy zaznaczyć, że informacja zawarta w tej tabeli ma wymiar empiryczny oraz hipotetyczny; z perspektywy misji przekładu we współczesnym świecie nie wydaje się sensownym ograniczenie zakresu funkcji realizowanych w procesie wykonywania różnych rodzajów tłumaczeń.

Kompetencje tłumaczy tekstów specjalistycznych a literackich

Działalność tłumacza w trzecim tysiącleciu uwarunkowana jest zestawieniem wielu kompetencji, między innymi i przede wszystkim kompetencją międzykulturową. Kompetencja międzykulturowa polega na zdolności tłumacza do wykorzystania całego systemu wiedzy i umiejętności niezbędnych dla adekwatnej interpretacji znaczenia i istoty werbalnego i niewerbalnego zachowania przedstawicieli różnych kultur oraz orientowania się w kontekście socjokulturowym konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Kompetencja międzykulturowa składa się z następujących subkompetencji: kompetencja socjolingwistyczna, kompetencja socjokulturowa, kompetencja socjopsychologiczna. Żeby osiągnąć wymagany poziom kompetencji międzykulturowej, tłumacz musi być co najmniej dwujęzycznym jak również dwukulturowym. Ważnym zadaniem tłumacza w procesie komunikacji międzykulturowej jest korelacja aparatu kategoryjnego kultury-dawcy z aparatem kategoryjnym kultury-biorcy przez pryzmat własnego systemu kognitywnego – żeby pokonać bariery, przeszkody w postaci różnic kulturowych, językowych i kognitywnych oraz przejawów „dysonansu kulturowego”¹⁹.

Do kwestii posiadania przez współczesnego tłumacza odpowiednich kompetencji nawiązuje Krzysztof Hejwowski posługując się

¹⁹ А. Н. Усачёва, *Когнитивная деятельность переводчика*, [w:] *Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты. Коллективная монография*, ред. В. А. Митягина, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2014, s. 62.

terminem kompetencja tłumaczeniowa. A zatem na kompetencję tłumaczeniową składają się znajomość języków i kultur, znajomość teorii tłumaczenia, wiedza realioznawcza, wiedza specjalistyczna, odpowiednie sprawności i predyspozycje²⁰.

Przekład literacki i przekład specjalistyczny to dwa odmienne i specyficzne aspekty działalności przekładowej, które na pierwszy rzut oka w równym stopniu zakładają posiadanie przez tłumacza wymienionych powyżej kompetencji tłumaczeniowych, w tym kompetencji międzykulturowej. Bardziej wnikliwa analiza kontrastywna pozwala na sprecyzowanie tego stwierdzenia, co przedstawia zamieszczona poniżej tabela.

Tabela 2. Kompetencje tłumaczeniowe tłumaczy tekstów specjalistycznych a literackich

Kompetencje tłumaczeniowe	Tłumacze tekstów specjalistycznych	Tłumacze tekstów literackich
komunikacyjna	wymagana	wymagana
językowa	wymagana	wymagana
kompetencja aktu mowy	wymagana	wymagana
wiedza z zakresu konwencji gatunkowych	wymagana	wymagana
międzyjęzykowa	wymagana	wymagana
międzykulturowa (socjolingwistyczna, socjokulturowa (realioznawcza), socjopsychologiczna)	wymagana	wymagana
profesjonalna	wymagana	wymagana
intelektualna	wymagana	wymagana
semantyczna	wymagana	wymagana

²⁰ K. Hejwowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004, c. 153-154.

interpretacyjna	wymagana	wymagana
tekstowa	wymagana	wymagana
znajomość teorii przekładu	wymagana	wymagana
oppanowanie technik i metod tłumaczenia	wymagane	wymagane
kompetencja terminologiczna	wymagana	wymagana w mniejszym stopniu
wiedza ogólna	wymagana	wymagana
wiedza fachowa (specjalistyczna)	wymagana	wymagana w mniejszym stopniu
zdolności kognitywne	wymagane	wymagane
kreatywność językowa	wymagana w mniejszym stopniu	wymagana
predyspozycje i zdolności artystyczne	wymagane w mniejszym stopniu	wymagane
predyspozycje psychofizyczne i cechy charakteru	wymagane	wymagane

Z powyższej tabeli wynika, iż wymagania stawiane wobec tłumaczy tekstów specjalistycznych a literackich (z pewnymi wyjątkami) są do siebie zbliżone. Różnice polegają na tym, iż tłumacz tekstów specjalistycznych w większości przypadków, aby móc realizować swoją działalność, powinien być nie tylko dobrym lingwistą, ale również posiadać dodatkowe kwalifikacje zawodowe (studia prawnicze, ekonomiczne, polityczne, techniczne, uprawnienia tłumacza przysięgłego), czyli występować jako *osoba zaufania publicznego*.

Ekwiwalencja w przekładzie tekstów specjalistycznych a literackich

Zasadniczym aspektem translatoryki jest *ekwiwalencja przekładu*, między innymi w kontekście analizy kontrastywnej przekładu specjalis-

tycznego a literackiego. Problemowi ekwiwalencji w przekładzie poświęcono jest wiele prac lingwistycznych i przekladoznawczych (klasycznych i współczesnych) szerokiego kręgu badaczy (R. Jakobson, E. Nida, J. Catford, O. Kade, W. Wills, G. Toury, A. Pym, J.- P. Vinau, J. Darbelnet, J.- R. Ladmiral, H. Meschonnic, A. Oettinger, M. Pergonier, M. Ballard, M. Lederer, W. Koller, K. Reiss, P.- R. Roda, W. Winter, W. Komissarow, H. Vermeer, A. Fiodorow, B. Kielar, T. Micewicz, O. Wojtasiewicz, K. Hejwowski, J. Pieńkos, L. Nelubin oraz wiele innych).

Ekwiwalencja to „relacje między dwiema wielkościami, które mają tę samą lub podobną wartość”²¹. „Ekwiwalencja znaczy równoważność”²². J. Recker w celu określenia powyższej relacji wyróżnia trzy kategorie leksykalnych odpowiedników: *absolutne ekwiwalenty*, *analogi* oraz *adekwatnie zamiany*. Wybór jednej z trzech wyżej wymienionych kategorii uwarunkowany jest rodzajem przekładu oraz gatunkiem tekstu wyjściowego: tłumaczenie specjalistyczne wymaga doboru *absolutnych ekwiwalentów* (przede wszystkim dla jednostek terminologicznych); w tłumaczeniu tekstów publicystycznych niezbędne są *analogi*; zaś w tłumaczeniu tekstów literackich niezbędne jest zastosowanie metody *adekwatnych zamian*²³. Powyższa klasyfikacja odpowiedników w pewnym stopniu odślania istotę ekwiwalencji leksykalnej w kontekście przekładu specjalistycznego a literackiego; nie może jednak ona służyć uniwersalnym kryterium oraz bezbłędnym przewodnikiem dla tłumaczy, ponieważ, jak słusznie zauważa Krzysztof Hejwowski, „w praktyce nawet w przypadku terminologii i nomenklatury absolutna ekwiwalencja nie jest regułą”²⁴. W przekładzie specjalistycznym mogą występować trzy typy odpowiedników leksykalnych (terminologicznych): „kongruentne odpowiedniki”; brak odpowiedników; „częściowo ekwiwalentne odpowiedniki”²⁵.

²¹ B. Kielar, *Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne*, Ossolineum, Wrocław 1988, s. 80.

²² J. Pieńkos, *Podstawy przekladoznawstwa...*, op. cit., s. 170.

²³ Я. И. Рецкер, *Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода*, 4-е издание, Р. Валент, Москва 2010, s. 5.

²⁴ K. Hejwowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria...*, op. cit., s. 31.

²⁵ M. Małachowicz, *Tekst specjalistyczny a ekwiwalencja w przekładzie*, „Języki specjalistyczne. Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach”, nr 5/2005, red. Jerzy Lukszyn, Katedra Języków Specjalistycznych UW, Warszawa, s. 104.

Jerzy Pieńkos pisze o pełnowartościowości przekładu, utożsamiając go z pojęciem ekwiwalencji oraz nawiązując do identyczności funkcjonalnej „zgodnie z intencją autora oryginału elementów obu tekstów.”²⁶ Autor sprecyzował definicję pojęć *adekwatność* i *ekwiwalencja*: adekwatność kojarzy się z celem przekładu, czyli z tekstem docelowym; ekwiwalencja zaś jest „równoważnością w stosunku do tekstu oryginału.”²⁷ Ważnym zadaniem tłumacza tekstów specjalistycznych, według Jerzego Pieńkosa, jest systematyzacja oraz analiza pojęć i terminów. Ekwiwalencja terminologiczna w przekładzie tekstów specjalistycznych ma charakter obligatoryjny oraz zasadniczy. Z drugiej zaś strony, sporządzanie tekstów specjalistycznych powinno spełniać kryteria oraz wymogi dotyczące formy i struktury odpowiednio dla każdego języka. Z tego względu nie należy w procesie tłumaczenia tekstów specjalistycznych dążyć do ekwiwalencji struktur gramatycznych.

Natomiast w procesie przekładu dzieła literackiego (artystycznego) zadaniem tłumacza jest zachowanie funkcji emocjonalnej i ekspresywnej oryginału oraz wszystkich niuansów treści i formy danego utworu. Jest to tak zwany *invariant przekładu* literackiego, który, oprócz przekazu informacji, myśli i intencji autora, zawiera również formę dzieła artystycznego, styl autora oraz niuanse kulturowe²⁸. „Nie można sobie wyobrazić, aby przystępując do tłumaczenia takiego dzieła autorskiego – tłumacz nie utożsamiał się osobą autora, z treścią dzieła”²⁹.

Sztuka czy rzemiosło?

Każde tłumaczenie ma określony obiekt w postaci tekstu źródłowego, który występuje w ramach określonego dyskursu i pełni określone funkcje pragmatyczne i komunikacyjne. Obiektem przekładu literackiego (artystycznego) służy dzieło literackie. Jest to przekład prozy autorskiej, poezji lub folkloru. Cechą wyróżniającą oraz podstawowym celem dzieła literackiego jest oddziaływanie emocjonalne, estetyczne, ekspresywne na innojęzycznych odbiorców w taki sam sposób, w jaki

²⁶ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, op. cit., s. 26-27.

²⁷ Ibidem, s. 180.

²⁸ Л. Л. Нелюбин, *Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект)*. Учебное пособие, 3-е издание, Москва: Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2013.

²⁹ J. Pieńkos, *Podstawy przekładoznawstwa...*, op. cit., s. 390.

oddziałuje na rodzimych odbiorców tekst oryginału. Wskazany cel może być osiągnięty dzięki wykorzystaniu różnorodnych środków stylistycznych (w tym poetyckich) i językowych, między innymi epitetu, metafory, porównania, hiperboli, metonimii, peryfrazy, alegorii, ironii, gry słów (kalambur), asonansu, aluzji, antytezy, amplifikacji, eufemizmu itp. (K. Hejwowski, A. Majkiewicz, J. Pieńkos, O. Wojtasiewicz, A. Fio-gorov i inne). Większość autorów uważa, iż przekład literacki jest *a priori* sztuką. Tłumacz dzieła literackiego powinien odznaczać się pomysło-wością, artystycznością, twórczością, elastycznością, kreatywnością; jak również posiadać wiedzę kulturoznawczą, postrzegać cechy tożsamości językowej autora oryginału, reprezentować własną tożsamość językową. Przykładem może służyć poniższe tłumaczenie wierszu znanego rosyjskiego poety Osipa Mandelsztama z języka rosyjskiego na język polski³⁰.

Tabela 3. Wiersz Osipa Mandelsztama oraz jego tłumaczenie na język polski

Oryginalny tekst (autor Osip Mandelsztam)	Tekst tłumaczenia (autor Stanisław Barańczak)
<p>Не говори никому, Всё, что ты видел – забудь – Птицу, старуху, тюрьму Или ещё что-нибудь...</p>	<p>Nie mów nikomu – zataj To, coś widział i wiesz: Ptaka, staruchę, kraty I wszystko inne też.</p>
<p>Или охватит тебя, Только уста размокнёшь, При наступлении дня Мелкая хвойная дрожь.</p>	<p>Powiesz choć słowo jeszcze – A już w porannych snach Płytkim iglastym dreszczem Przeszyje ciebie strach.</p>
<p>Вспомнишь на даче осу, Деткий чернильный пенал, Или чернику в лесу, Что никогда не собирал.</p>	<p>Wspomnisz atrament, piórnik, Os leśnych letnią barć Albo czernice, których Do ust nie chciałeś brać.</p>

³⁰ Osip Mandelsztam, *POEZJE*, Wybór, redakcja i posłowie – Maria Leśniewska, Wydawnictwo literackie, Kraków-Wrocław 1983, s. 266-267.

Autorowi tłumaczenia powyższego utworu udało się odzwierciedlić „wiecznie dziecięcą” duszę poety, przekazać uczucia smutku, bólu z powodu wspomnień i przemijania czasu, „szept, którego nie zagłuszy nawet największy zgiełk i szum epoki”³¹ – między innymi dzięki zastosowaniu transformacji gramatycznych i leksykalnych (inwersja, substytucja).

Na uwagę zasługuje kwestia tłumaczenia tytułów utworów artystycznych. Tytuł emitowanego w polskiej telewizji rosyjskiego serialu „Челночницы”³² został przetłumaczony na język polski jako „Serce na sprzedaż”. Substytucję w tym przypadku można uznać za uzasadnioną ze względu na intencje twórców serialu: pokazać los większości rosyjskich kobiet w latach 90-h ubiegłego stulecia zmuszonych z powodu utraty stałej pracy i braku środków do życia zajmować się sprowadzaniem z zagranicy i sprzedażą towarów. Nie bez znaczenia jest również uwzględnienie polisemii językowych znaków podczas tłumaczeniu tytułów utworów. Tłumacz powinien dokonać poprawnego i jednocześnie niepozbawionego kreatywności wyboru. Na przykład, za powszechnie przyjęty uważany jest polski odpowiednik tytułu powieści historycznej pisarza rosyjskiego Lwa Tołstoja *Война и мир* to *Wojna i pokój*. W tym przypadku nie uwzględniono jednak polisemii wyrazu *мир*: *мир* to „pokój”, czyli antonim wyrazu *война*; z drugiej zaś strony *мир* to „świat otaczający człowieka”. W ramach tytułu powieści jej autor nadal temu wyrazowi dodatkowe skojarzenia i podłoże semantyczne, co zostało pominięte w polskim odpowiedniku tytułu *Wojna i pokój*.

Obiektem przekładu specjalistycznego, jak wspomniano wyżej, służą teksty naukowe, naukowo-techniczne, biznesowe, prawne i prawnicze, dokumenty oficjalne (między innymi traktaty unijne), jak również teksty użytkowe. Przekład specjalistyczny pełni następujące funkcje: kognitywną, informacyjną, komunikacyjną, pragmatyczną, społeczną, kumulatywną. Tłumacz tekstu specjalistycznego przede wszystkim powinien dążyć

³¹ M. Leśniewska, *Siostry – pełnia i lekkość...*, [w:] *Osip Mandelsztam, POEZJE*, Wybór, redakcja i posłowie – Maria Leśniewska, Wydawnictwo literackie, Kraków-Wrocław 1983, s. 567.

³² *Челночницы*, albo *челноки* („handlarze wahałowi”, „mrówki”) – osoby zajmujące się handlem towarów konsumpcyjnych – zarówno hurtowym jak również detalicznym. Z reguły realizują dostawę towarów w małych partiach z miejsca zakupu.

przede wszystkim do rzetelnego przekazu informacji, zachowując w przekładzie funkcje oryginału i funkcje zawartych w nim jednostek. Ponadto należy zachować w tekście docelowym następujące cechy tekstu wyjściowego: precyzję, jednoznaczność, systemowość, neutralność stylistyczną, brak redundacji i ekonomię językową³³. W literaturze przedmiotowej zwracano uwagę również na konieczność unikania dwuznaczności wypowiedzi i jednostek leksykalnych. Przekład tekstu specjalistycznego jest *promus omnium* działalnością komunikacyjną realizowaną w obrębie komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej, uwarunkowaną kontekstem oraz sytuacją pragmatyczną, wymaga od tłumacza niezbędnej wiedzy fachowej i realiów pozajęzykowych. Ważnym zadaniem tłumacza tekstu specjalistycznego jest systematyzacja oraz analiza pojęć i terminów, ponieważ specyfika i zasadnicza funkcja tekstu specjalistycznego polegają na reprezentacji leksykonu specjalistycznego (terminologicznego) (S. Grinev, J. Lukszyn, J. Maliszewski, A. Marchwiński, W. Zmarzer i inni). Terminy to nośniki wiedzy zawodowej, jednostki tekstotwórcze, konceptualne i funkcjonalne.

O ile przekład literacki utożsamiany jest z dziełem sztuki, o tyle przekład specjalistyczny porównywany jest z rzemiosłem. Nie oznacza to jednak, iż praca tłumacza specjalistycznego pozbawiona jest elementów twórczości. Na przykład, tytuł polskiego tekstu informacyjnego (reklamowego) promującego ofertę języka polskiego dla cudzoziemców w Uczelni Łazarskiego brzmi następująco: „Z Łazarskim polski jest Łatwy”. Autor tekstu zastosował efekt stylistyczny polegający na współbrzmieniu pierwszych sylab wyrazów *Łazarski* i *łatwy* nawiązując do dodatkowych pozytywnych skojarzeń semantycznych (konotacyjnych) nazwy uczelni. W jaki sposób można przetłumaczyć np. na język rosyjski (dla rosyjskojęzycznych kandydatów na studia) tytuł tekstu zachowując jego parametry i efekty stylistyczne oraz pragmatyczne? Tłumaczenie dosłowne w tym przypadku nie pozwala na osiągnięcie powyższego celu, a zatem tłumacz przekładając tytuł na inny

³³ J. Maliszewski, *Pragmatyka leksykalna w przekładzie prawnym i prawniczym. Wokół zagadnień prawniczego języka specjalistycznego*, [w:] *Wybrane aspekty przekładu literackiego i specjalistycznego*, red. Julian Maliszewski, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2003, s. 45-51.

język musi również zastosować kreatywne podejście, na przykład: *В Лазарском с польским можно Ладить*. („W Łazarskim z językiem polskim można być w zgodzie”).

Strategie tłumaczenia specjalistycznego a literackiego

Cele niniejszego opracowania nie zakładają konieczności szczegółowego opisu strategii oraz taktyk tłumaczeniowych stosowanych w przekładzie specjalistycznym i literackim. Należałoby jednak nadmienić, iż wybór odpowiednich strategii tłumaczeniowych (miedzy innymi *strategii tłumaczenia dosłownego, tłumaczenia formalnego, tłumaczenia naturalnego, tłumaczenia funkcjonalnego, strategii maksymalnego przekazu informacji zawartej w tekście wyjściowym*) w przekładzie specjalistycznym obligatoryjnie podporządkowany jest określonym zasadom i regułom oraz uwarunkowany jest czynnikami o charakterze obiektywnym (np., rodzaj dokumentu; forma realizacji tłumaczenia – pisemna bądź ustna; wytyczne ze strony osoby zamawiającej wykonanie tłumaczenie itp.).

Natomiast w przekładzie literackim odpowiednie strategie tłumaczeniowe (m.in. *strategia domestykacji – udomowienia (adaptacji) i egzotyzacji; strategia tłumaczenia syntagmatycznego; tłumaczenia funkcjonalnego*³⁴) stanowią jeden z podstawowych wyznaczników artystyczności i twórczego podejścia tłumacza do wykonania dzieła.

Podsumowanie

W opracowaniu przedstawiono specyfikę przekładu tekstów specjalistycznych a literackich w ujęciu kontrastywnym oraz zadania współczesnego tłumacza w powyższych aspektach działalności. Tłumacz tekstów specjalistycznych zobligowany jest zarówno do przekazu w języku docelowym treści informacyjnej oryginału, jak zachowania jego struktury formalnej, dążąc do adekwatności tłumaczenia oraz ekwiwalencji terminologicznej i pragmatycznej (czyli poszukiwania odpowiednich specjalistycznych jednostek leksykalnych). Przekład literacki pełni funkcję transmisji informacji dotyczącej kultury-dawcy do innojęzycznych

³⁴ K. Hejwowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria...*, op sit.

odbiorców i występuje jako jedna z form komunikacji międzykulturowej. Głównym celem przekładu dzieła artystycznego jest oddziaływanie na innojęzycznego i innokulturowego komunikanta w taki sam sposób, w jaki oddziałuje na rodzimych odbiorców tekst oryginału. Tłumacz tekstów literackich powinien, postrzegając cechy tożsamości językowej autora oryginału, reprezentować własną tożsamość językową. Każdy z wyżej wspomnianych rodzajów tłumaczenia w trzecim tysiącleciu przybiera na aktualności i staje się ekscytującą podróżą w krainy lingwistyki, pragmalingwistyki, dyskursologii, komunikacji, kognitywistyki i kulturoznawstwa.

Bibliografia

Hejwowski K., *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004.

Kielar B., *Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne*, Ossolineum, Wrocław 1988.

Leśniewska M., *Siostry – pełnia i lekkość...*, [w:] *Osip Mandelsztam, POEZJE*, Wybór, redakcja i posłowie – Maria Leśniewska, Wydawnictwo Literackie, Kraków-Wrocław 1983, s. 561-567.

Lukszyn, J., „*Parametry analizy tekstów specjalistycznych*”, [w:] *Języki specjalistyczne. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*, nr 3/2003, red. Jerzy Lukszyn, Katedra Języków Specjalistycznych UW, Warszawa, s. 9-23.

Maliszewski J., *Pragmatyka leksykalna w przekładzie prawnym i prawniczym. Wokół zagadnień prawniczego języka specjalistycznego*, [w:] *Wybrane aspekty przekładu literackiego i specjalistycznego*, red. Julian Maliszewski, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2003, s. 45-51.

Małachowicz M., *Tekst specjalistyczny a ekwiwalencja w przekładzie*, „*Języki specjalistyczne. Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach*”, nr 5/2005, red. Jerzy Lukszyn, Katedra Języków Specjalistycznych UW, Warszawa, s. 99-107.

Mandelsztam Osip, *POEZJE*, wybór, redakcja i posłowie – Maria Leśniewska, Wydawnictwo Literackie, Kraków-Wrocław 1983

Marchwiński A., *Determinanty ekwiwalencji przekładowej tekstów specjalistycznych*, „Języki specjalistyczne. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych”, nr 3/2003, red. Jerzy Lukszyn, Katedra Języków Specjalistycznych UW, Warszawa, s. 147-158.

Pieńkos J., *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*, Kantor wydawniczy, Zakamycze 2003.

Zmarzer W., *Onomazjologiczne klasy słownictwa specjalistycznego*, „Języki specjalistyczne. Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach”, nr 5/2005, red. Jerzy Lukszyn, Katedra Języków Specjalistycznych UW, Warszawa, s. 15-22.

Гринёв-Гриневи́ч С. В., *Исторический систематизированный словарь терминов терминоведения (учебное пособие)*, Московский педагогический университет, Москва 1998.

Ковалевский Р.Л., *Перевод versus коммуникативная медиация*, [w:] *Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты. Коллективная монография*, ред. В. А. Митягина, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2014, s. 66-87.

Нелюбин Н.Н., *Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект). Учебное пособие*, 3-е издание, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2013.

Рецкер Я. И., *Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода*, 4-е издание, Р. Валент, Москва 2010.

Усачёва А.Н., *Когнитивная деятельность переводчика*, [w:] *Подготовка переводчика. Коммуникативные и дидактические аспекты. Коллективная монография*, ред. В. А. Митягина, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2014, s. 36-65.

Чайковский Р. Р., Вороневская Н. В., Лысенкова Е. Л., Харитонова Е. В., *Художественный перевод как вид межкультурной коммуникации: Основы теории. Монография*, Издательство «Флинта», Издательство «Наука», Москва 2014.

TERESA MARIA WŁOSOWICZ*University of Economics and Humanities, Bielsko-Biała***A COMPARISON OF SELECTED BUSINESS ENGLISH, BUSINESS FRENCH
AND BUSINESS SPANISH TEXTBOOKS****1. Introduction**

The purpose of the study is a comparison of selected English, French and Spanish LSP (Language for Specific Purposes) textbooks in the area of business with a view to finding similarities and differences between them in content, the skills they aim to develop as well as the organization of the material. Special attention is paid to the language input contained in the books, the activities designed to develop particular skills and thus the possibilities of meeting potential learners' needs. Certainly, the textbooks being targeted at a variety of learners rather than at the participants in a particular course, the needs could not be precisely determined, but it can be assumed that the authors as LSP teachers based the content and activities on their knowledge and experience. Indeed, given the unpredictability of the course designs prepared by potential users, such general business language textbooks might be expected to cover more topics and skills than a syllabus tailored to the needs of a specific group.

Undoubtedly, competence in the language of business is very complex and largely interdisciplinary, as it includes terminology in business and sometimes other areas, such as technology, target language skills, background knowledge in economics, as well as intercultural competence. As noted by Stegu (2017, 366), the use of 'general' and 'technical' language is often intertwined, for instance,

negotiation involves transitions and breaks during which small talk plays a central role (Stegu 2017, 366).

It would, however, be difficult for a textbook to cover all these areas. Indeed, as observed by Kankaanranta, Louhiala-Salminen and Karhunen (2015, 129), Business English as a Lingua Franca, or the international variety of English used in business communication, is 'highly context-bound and situation-specific' and therefore 'it is a moving target defying detailed linguistic description.' Therefore, the English that learners encounter in international business exchanges can diverge considerably from the standard version of the language and thus be difficult to describe in terms of rules. However, the fact that Business English is context-bound has other consequences as well. Even though many textbooks are designed to serve in a variety of contexts, it is unlikely that a single book will meet all the needs of a particular course and, the onus is very much on the teacher to adapt such books to his or her own contexts and needs, selecting and adapting as necessary (Frendo 2019, 480).

This assumption is also made in the present article: rather than expecting each of the textbooks to be sufficient for a whole business LSP course, it is advisable to combine them effectively to meet particular learners' needs.

Still, apart from general business language textbooks aimed at a variety of contexts, there are also those which serve more specific purposes. For example, one of the books analysed here, *Temas de Empresa*, prepares students for an examination for a certificate of the Madrid Chamber of Commerce. Its content is thus based on the requirements of the examination rather than the author's concept of Business Spanish learners' needs.

In fact, despite being a global lingua franca, English is by no means the only language used in international business. Other languages can also play a role, depending on a particular context. For example, French companies operating on the international market have both English- and French-speaking customers and regard English as an additional asset, but not an absolute necessity (Franck 2004, 160). As Franck (2004, 162) concludes, making French companies aware of the use of French as

a competitive advantage in an efficient marketing policy and in their maintenance on international markets might unite them as a network of businesses sharing the French language as a specific cultural resource. In international negotiations, French business people prefer to use French and some even manifest their dislike of foreign languages (Zenderowski and Koziński 2012, 217). Similarly, as noted by Jiménez and Narbona (2008, 40), although English multiplies trade flows more than Spanish does, it is a relatively less decisive variable in the English-speaking countries than Spanish is in the Spanish-speaking ones. Indeed, in the Spanish-speaking countries, Spanish constitutes a powerful commercial argument and, simultaneously, it substantially reduces transaction costs (Jiménez and Narbona 2008, 40). Therefore, the present study is not limited to Business English but involves three different languages which play different roles in the world of business. Undoubtedly, English being the dominant language in international business, it is also the most widely taught, that is why Business English textbooks are the most numerous, but French and Spanish can also be useful in certain contexts, so the need for Business French and Business Spanish textbooks and other materials cannot be neglected.

2. Teaching the Language of Business

2.1. The Complexity of LSP

By and large, LSP constitutes a very broad and complex field and cannot be summarized by a short and concise definition. Rather, as observed by Dudley-Evans and St John (1998, 4-5), a definition of LSP includes a number of absolute and variable characteristics, depending on the purpose and design of a particular course. The absolute characteristics are that LSP is designed to meet learners' specific needs and that it

makes use of the underlying methodology and activities of the disciplines it serves (Dudley-Evans and St. John 1998, 4), including the language appropriate to those activities. As for the variable characteristics, LSP may be related to specific disciplines, specific learning situations or a specific methodology, and it is usually designed for adult learners who are at the intermediate or advanced level, even though it can also be taught to beginners.

Basturkmen (2010, 52-55) divides LSP courses into wide-angled and narrow-angled ones: wide-angled courses are destined for a more general group of learners and focus on broad e.g. business skills, while narrow-angled courses are 'designed for a very specific group of learners' (p. 53), for example, English for accountants. Still, the main purpose of business language courses is to prepare students to engage in business communication (Reuter 1997, 11, as cited in Stegu 2017, 371), where efficiency may be more important than formal correctness, though. A comparison of the evaluation of students' business writing by language teachers and business practitioners revealed a difference in their approaches: while the teachers focused on linguistic accuracy, the practitioners paid more attention to power relationships, the workplace culture, etc., viewing errors in terms of the corporate image rather than language proficiency (Puvnesvary 2003, as cited in Zhang 2013, 145). Correctness should not be neglected, though, as the quality of business correspondence reflects the professionalism and competence of its writer and, consequently, the company (Ashley 2003, 5).

Other purposes include learning business terminology, content knowledge, cultural skills, etc. The participants in Vandermeeren's (2005, 174-175) study, as learners of Business German, stressed the importance of intercultural competence, as its lack often leads to miscommunication. Moreover, Business English courses should not be limited to the language content, as students often have difficulty understanding the underlying concepts (Łacka-Badura 2017, 153). Stegu (2017, 370) thus talks about 'the multiplicity of aims.' However, as noted by Barnard and Zemach (2003, 306-307, as cited in Basturkmen 2010, 3), there is not always a clear-cut distinction between English for Specific Purposes and English for General Purposes. If ESP learners lack general language skills, such as grammar, part of the course should be devoted to their development.

2.2. Designing LSP Materials

In general, the purpose of LSP courses is to prepare learners to use the language at work, for example, in international business negotiations, in the tourist industry, etc. Undoubtedly, materials play a crucial role, but their selection largely depends on the learners' needs.

Contrary to the popular belief that LSP teachers should design all materials themselves, Dudley-Evans and St John (1998, 172-173) emphasize that the teacher's role is to select materials and modify activities, but not necessarily to write them himself or herself. What is particularly important, though, is to identify and try to meet learners' needs.

Because ESP focuses on teaching specific language and communication skills, ESP course design usually includes a stage in which the course developers identify what specific language and skills the group of language learners will need (Basturkmen 2010, 17).

Even though she writes about English for Specific Purposes (ESP), this might be assumed to apply to LSP in general.

As Basturkmen (2010, 58) observes, one might expect learners to prefer highly specific courses, directly relevant to their needs, but this is not the case. Learners are not always focused on the target situation, as they may change their jobs in the future and they do not necessarily work in the positions the course was designed for. In addition, in business contexts, it is useful to combine learners' and organizational needs (Stegu 2017, 365). This is difficult, as 'real' and perceived needs do not always correspond. Moreover,

opinions on what the learning and teaching of general or specialized language should look like may vary widely between and among experts or laypeople (Stegu, 2017, 365-366).

According to Basturkmen (2010, 19), the process of needs analysis involves the analysis of the target and the present situations (what the learners know, what they can do and what they are going to use the language for), discourse analysis, learner factor analysis (motivation, perceived needs, etc.) and the analysis of the teaching context (the environment of the course).

However, LSP textbooks do not necessarily meet learners' needs. As Reed (2011, 326) concludes, most of the textbooks reviewed by him are full of various exercises, including gap-filling, true/false exercises, correcting mistakes, etc. He admits that such publications as Mascull's *Business Vocabulary in Use. Advanced* aim to fill the 'desire for the right words, for more nuance, for more idiom' (Reed 2011, 327). By contrast, according to Evans (2013, 291), even though publishers may find it

impossible to meet the manifold needs of English-using professionals worldwide (Evans 2013, 282), which might justify the exercise-based approach, a better solution would be a simulation-based approach in which students solved problems collaboratively in a particular business context.

3. The study

3.1. Research questions and method

As was mentioned in the Introduction, the study aims to analyse and compare selected English, French and Spanish textbooks for teaching the language of business. The research questions are as follows: First, are the textbooks wide-angled or narrow-angled? What kinds of audiences are they for? Second, what skills do they aim to develop and what kinds of activities do they include? Third, what similarities and differences can be observed between the textbooks? To what extent can they complement one another?

As in a number of other analyses of LSP textbooks (e.g. Frendo 2019, Pérez Vázquez 2010, Reed 2011), the method adopted here is qualitative. Rather than calculating the percentages of exercises of each type occurring in the textbooks, the study focuses on more general questions, such as the textbooks' potential for developing different skills and the activities proposed for developing them. Indeed, as will be shown below, the textbooks are quite varied in both the scope and the organization of the material, so a quantitative analysis would have to exclude those which differ from the majority.

3.2. The material under analysis

The present study analyses twelve textbooks: six in Business English, four in Business French and two in Business Spanish. The Business English textbooks include: (1) *Advanced Market Leader. Business English Course Book* by Iwonna Dubicka and Margaret O'Keeffe (2011), (2) *Business Matters* by Elżbieta Jendrych and Halina Wiśniewska (2012), (3) *Business Vocabulary in Use. Advanced* by Bill Mascull (2010), (4) *Business English Handbook. Advanced* by Paul Emmerson (2007), (5) *Intelligent Business. Advanced Business English* by Tonya Trappe and Graham Tullis (2011), and (6) *English for Business Studies. A course for*

Business Studies and Economics Students. Third Edition by Ian MacKenzie (2010). The Business French textbooks under analysis are: (1) *Affaires.com, Second edition* by Jean-Luc Penfornis (2012), (2) *Communication Progressive du Français des Affaires* by Jean-Luc Penfornis (2018), (3) *Vocabulaire Progressif du Français des Affaires* by Jean-Luc Penfornis (2013), and (4) *Édito Pro. Français professionnel B1* by Alexandre Holle, Amandine Diogo, Manon Grimaud, Bertrand Lauret and Meryl Maussire (2020). Finally, the Business Spanish textbooks are: *Temas de Empresa. Manual para la preparación del Español de los Negocios de la Cámara de Comercio de Madrid* by María José Pareja (2005), and *Entorno Empresarial. Nivel B2* by Marisa de Prada, Montserrat Bovet and Pilar Marcé (2008).

The textbooks are at the intermediate (if no advanced textbook of the type or series is available) or advanced level. Textbooks for beginners or pre-intermediate learners (except for *Communication progressive du français des affaires*, designed for the pre-intermediate and the intermediate levels) were deliberately not included in the analysis, as the focus was on business communication and content, rather than basic language skills, such as small talk or everyday communication in the company. An overview of the levels of proficiency represented by the textbooks is shown in Table 1.

Table 1: Levels of proficiency the textbooks are designed for

No.	Textbook	Level
1.	<i>Market Leader</i>	C1-C2
2.	<i>Business Matters</i>	Not indicated, but advanced.
3.	<i>Business Vocabulary in Use</i>	B2-C1
4.	<i>Business English Handbook</i>	B2-C1
5.	<i>Intelligent Business</i>	C1-C2
6.	<i>English for Business Studies</i>	B2-C1 ('intermediate and advanced')
7.	<i>Affaires.com</i>	B2-C1

8.	<i>Communication progressive du français des affaires</i>	A2-B1
9.	<i>Vocabulaire progressif du français des affaires</i>	B1
10.	<i>Édito Pro</i>	B1
11.	<i>Temas de empresa</i>	B1/B2/C1 (B1 as a minimum)
12.	<i>Entorno empresarial</i>	B2

Not surprisingly, the textbooks at the highest levels of proficiency are the English ones, as Business English is the most widely studied and, as remarked by Stegu (2017, 369), learners often relate their learning goals in other business languages to the levels they have in Business English. It might be surprising, though, that the Business French textbooks are mostly intermediate. It might be supposed that foreigners focus on improving their Business English skills, while Business French is regarded as an additional asset to be used, for example, in small talk.

3.3. Results

Given the complex and interdisciplinary character of LSP, business language textbooks can be expected to contain both activities aiming at developing the four main language skills (reading, writing, speaking and listening) and content knowledge in the area of business. Here, content and practice are inseparable, for example, reading and listening comprehension tasks involve texts on a variety of business topics. The broad division of activities into the four skills in the Business English textbooks is presented in Table 2.

Table 2. Activities developing the four skills in the Business English textbooks

Textbook	Reading	Writing	Speaking	Listening comprehension
<i>Market Leader</i>	Texts, also with charts; articles from <i>The Financial Times</i>	Emails, reports, completing a letter, rules of politeness, etc.	Discussing articles, pair work, e.g. resolving a conflict.	Various tasks, e.g. interviews combined with gap-filling.
<i>Business Matters</i>	Long texts on business and economic topics, focus on terminology.	Translation and essays.	Discussing texts, advising a friend, an interview, etc.	No tasks.
<i>Business Vocabulary in Use</i>	Texts with vocabulary presented in context at the beginning of each lesson.	Four units on business writing: emails, memos, etc.: grammar and vocabulary exercises and writing tasks.	'Over to you' at the end of the lesson: a discussion on a topic related to the unit.	No tasks; the CD contains extra vocabulary exercises.
<i>Business English Handbook</i>	Texts and graphics presenting vocabulary /terms.	Style, rules of politeness; writing a CV, a paragraph, a report, minutes.	Speaking practice, pair work.	Interviews with native and non-native speakers (different accents).
<i>Intelligent Business</i>	Texts with examples, press articles, e.g. from <i>The Economist</i> .	A separate style guide.	Pair work, group work, discussion of the articles.	Various tasks, e.g. interviews and comprehension questions.
<i>English for Business Studies</i>	Texts at the beginning of the units (introducing terms), extracts from articles or books.	Writing emails, letters, reports, a CV, a covering letter, etc.	Role play, role cards, questions based on texts and recordings.	Various tasks, e.g. interviews with comprehension questions, followed by a discussion.

Still, Business English textbooks contain activities focused on more specific skills as well. Of particular importance are business vocabulary, cultural skills and case studies, as they allow learners to learn terminology, intercultural competence and to put their knowledge into practice. Grammar is not an indispensable component of Business English textbooks, but it can also be included, especially in the context of business texts or correspondence.

Table 3: More specific skills in the Business English textbooks

Textbook	Business vocabulary	Grammar	Cultural skills	Case studies
<i>Market Leader</i>	Different types of exercises (gap-filling, matching, etc.).	Thematically related (focus on language use).	In almost every unit, different tasks.	In each unit.
<i>Business Matters</i>	Key vocabulary (a glossary in each unit), vocabulary exercises (no key, though).	Very little, e.g. the use of prepositions.	Units on globalisation and international trade, but no cultural skills.	No case studies.
<i>Business Vocabulary in Use</i>	Focus on vocabulary, a lot of different exercises.	Limited and related to vocabulary (e.g. finding related verbs, nouns and adjectives).	Units on intercultural teams and intercultural meetings.	Short tasks, e.g. a short article presenting a case in a reading comprehension task.
<i>Business English Handbook</i>	A variety of exercises.	Related to vocabulary (e.g. verb+ adverb, adjective + noun combinations).	Social English and cultural awareness: a unit.	Examples of financial statements; diagrams, charts.
<i>Intelligent Business</i>	Different vocabulary/terms, idioms and proverbs.	In vocabulary contexts, language check, grammar reference at the end of the book.	Working across cultures, culture at work (in each unit).	A dilemma and decision (in each unit).

<i>English for Business Studies</i>	A variety of exercises.	No focus on grammar, grammar only in context.	Managing across cultures, international trade.	Speaking activities in some units, e.g. investing in funds.
-------------------------------------	-------------------------	---	--	---

As in the case of English, the Business French textbooks also seek to develop the four skills. The types of activities they use are presented in Table 4.

Table 4. Activities developing the four skills in the Business French textbooks

Textbook	Reading	Writing	Speaking	Listening comprehension
<i>Affaires.com</i>	Short and concise, also based on authentic articles; some texts are accompanied by charts.	Writing emails, finding an error in an email.	Short comments, answers to questions. Student files: A and B for pair work.	Both audio and video: dialogues with comprehension questions, true/false, etc.
<i>Communication progressive du français des affaires</i>	Short texts (dialogues, emails), business letters.	Letters, emails, reports (focus on communication).	Focused on communication: role play, leaving a voice message.	The same as texts for reading.
<i>Vocabulaire progressif du français des affaires</i>	Texts with highlighted examples of vocabulary use.	Gap-filling; lessons 9 and 10: writing business letters and emails.	In the communication section: reading and speaking, examples of phone calls.	The same as texts for reading and some vocabulary tasks.
<i>Édito Pro</i>	Numerous examples of emails, business texts, adapted articles, texts with charts.	Different texts (a CV, a social media post, the presentation of a company, an email), with useful expressions.	A lot of tasks: discussions, group work.	A variety of tasks, also related to e.g. speaking.

The Business French textbooks also develop business vocabulary and grammar skills, though to varying degrees, and some of them include case studies. Unlike the English textbooks, the French ones focus on French culture rather than on intercultural communication. This might support Zenderowski and Koziński's (2012) observation that French business people prefer to negotiate in their native language; it is thus their foreign partners that have to adjust to French culture, not the other way round.

Table 5: More specific skills in the Business French textbooks

Textbook	Business vocabulary	Grammar	Cultural skills	Case studies
<i>Affaires.com</i>	Explanations and exercises.	An overview of structures at the end of the book.	Very little: some international emails; focus on France.	Gros plan sur...: focus on selected phenomena.
<i>Communication progressive du français des affaires</i>	Expressions used in communication.	In context, e.g. in letters, error correction.	Focus on French culture, not an intercultural approach.	Not really, only examples of texts for other activities.
<i>Vocabulaire progressif du français des affaires</i>	The focus of the book; different exercises, even crossword puzzles.	No focus on grammar, only such exercises as matching the beginnings and ends of sentences.	Lesson 15: negotiation between cultures.	In the communication section: reading and speaking.
<i>Édito Pro</i>	No typical vocabulary tasks, but a glossary in each unit; expressions useful for particular communication tasks.	A grammar point in every unit.	Focus on French culture; scattered in the unit (according to the table of contents, it should follow the vocabulary section).	In each unit.

Finally, the Business Spanish textbooks follow similar principles and develop different language skills, as shown in Tables 6 and 7 below.

Table 6. Activities developing the four skills in the Business Spanish textbooks

Textbook	Reading	Writing	Speaking	Listening comprehension
<i>Temas de empresa</i>	Texts with terminology, adapted press articles.	Different letters, emails, a CV, a letter of application.	Discussion, pair work.	Not included in the book as separate activities.
<i>Entorno empresarial</i>	Adapted press articles, gap-filling exercises, role cards with fairly long texts.	Some examples: a CV, a report, a business letter, filling in a form.	Discussion, pair work, based on role cards (acción oral); useful expressions are provided.	Interviews with business people, company employees, etc.

Table 7: More specific skills in the Business Spanish textbooks

Textbook	Business vocabulary	Grammar	Cultural skills	Case studies
<i>Temas de empresa</i>	Vocabulary in context, vocabulary exercises.	Included in the exam, but not in this particular book.	Intercultural considerations (p. 155), units on the internationalisation of the company and on international tourism.	Analysing diagrams, bar charts, etc.
<i>Entorno empresarial</i>	A variety of exercises.	Thematically related grammar exercises, e.g. using tenses in business texts.	Cultural differences: Spain and Latin America.	Workshops, e.g. job offers; in the 'oral action' section: e.g. deciding which bank offers the best conditions.

Moreover, the textbooks possess features which are specific only to them or to a particular collection. For example, the books *Communication progressive du français des affaires* and *Vocabulaire progressif du français des affaires* have a layout similar to other books in the 'progressive' collection, for instance, *Vocabulaire progressif du français* (a series of general vocabulary textbooks of increasing proficiency levels, from A1 to C2). The texts for reading are also recorded on a CD and can thus be useful for self-taught learners, who can listen to the pronunciation.

Some of the textbooks include glossaries. *Affaires.com* has a bilingual French-English glossary at the end; a list of expressions used in phone calls. In *Entorno empresarial* there is also a glossary at the end: it is only in Spanish, with the possibility of writing native language equivalents; there is also a list of abbreviations. *Business Vocabulary in Use. Advanced* contains a glossary (index) at the end, with the pronunciation provided in transcription. *Intelligent Business* contains a glossary at the end; moreover, every three units are followed by a revision. In *Édito Pro* there are glossaries in the units (only in French, but some words are explained by means of synonyms) and a phonetics section in every unit. Similarly, each unit of *Business Matters* begins with a glossary on the topic. Last but not least, *Temas de empresa* contains a revision at the end of each unit and a model exam at the end of the book.

4. Conclusions

To answer the research questions, all the textbooks are wide-angled, but they focus on different skills and serve different purposes. The courses are designed for general audiences, and are not focused on any specific area (e.g. accounting). Apparently, it was impossible to foresee the future learners' needs (except for *Temas de empresa*, which prepares them for a specific examination and focuses on business terminology and correspondence), but the authors, as LSP teachers, knew learners' usual needs and expectations.

Yet, some are limited to the language of business, with no or little grammar (e.g. *Business Matters*, *Temas de empresa*, *Vocabulaire*

progressif du français des affaires), though the inclusion of cultural skills goes beyond the language itself. In fact, language and culture cannot be separated and, as noted above, in business communication, intercultural competence is of particular importance.

As for the skills developed by the textbooks, most of them teach the four skills, though some, such as *Business Matters* and *Temas de empresa*, do not include listening comprehension. *Business Matters* is exceptional, as it provides solid content knowledge and terminology, but fewer practical skills; instead of business letters, the written tasks focus on translation and writing essays, e.g.: ‘What does it take to be an entrepreneur in the 21st century?’ (Jendrych and Wiśniewska 2012, 26). It does not even provide examples of business correspondence, such as model letters. While the content knowledge is likely to be useful, the learners will probably not write essays in their future jobs. In *Temas de Empresa*, the author claims to develop all four skills (Pareja 2005, 8), but listening comprehension is developed in oral interaction rather than by listening activities. In fact, the examination consists of reading comprehension, specific knowledge of the language (vocabulary and grammar) a writing task, for example, a business letter, and a speaking one, based on reading a text (Pareja 2005, 7).

Most of the textbooks, except *Business Matters*, include dialogues or pair work and aim to prepare the learners for business communication. However, *Business Matters* also contains speaking activities, such as answering comprehension questions, making a short presentation or giving a sales talk (Jendrych and Wiśniewska 2012, 156). *Business Vocabulary in Use. Advanced* includes four lessons on business writing as well as some dialogues and quotations, but only as part of texts providing contexts or vocabulary exercises.

The textbooks certainly share some similarities. They are all arranged thematically, each unit or lesson presenting a given topic (e.g. marketing, imports and exports, human resources, market research, etc.). If grammar is included, the structures appear in business-related contexts. On the other hand, the following differences can be observed: First, not all the textbooks include all the four skills. Second, cultural skills, if represented, vary from international business to the target

language culture, as in the Business French textbooks, or, as in *Entorno empresarial*, they highlight differences between Spain and Latin America but not between other cultures. Third, in *Édito Pro* there are phonetics exercises: as the level is B1 (intermediate), the authors may have assumed that at this level, learners were going to need some practice in French phonetics too. Fourth, there are some differences in the organisation of the material. Grammar is not always a part of each unit; in *Affaires.com* it is presented at the end of the book. Certainly, vocabulary is always present (terminology), but *Édito Pro* does not include vocabulary tasks. Rather, vocabulary appears in context in reading or listening comprehension tasks, and each unit contains a vocabulary list related to its topic.

As for the possibilities of the books complementing one another, they certainly depend on the purpose of a particular course and its participants' needs. If the course aims to prepare the learners for professional communication, one might combine the more practically oriented textbooks, such as *Market Leader*, with role play activities, and *Intelligent Business*, with 'Career skills', or tips on performing specific tasks, such as presenting arguments (Trappe and Tullis 2011, 56). However, as content knowledge in economics, management, etc. is important too (Łacka-Badura 2017), those books might be complemented by reading matter on the topics, containing business terminology, and accompanied by some exercises aiming to consolidate that knowledge, for example, from *Business Matters* or *Business English Handbook. Advanced*. Similarly, in French, *Édito Pro* could be complemented by vocabulary exercises from *Vocabulaire progressif du français des affaires* to consolidate the knowledge of terminology.

It can be concluded that, while the textbooks differ to some extent in the material they present and the order of its presentation, they aim to meet the needs of business language learners by anticipating those needs and assuming what vocabulary, what correspondence skills, etc. they are likely to need. Undoubtedly, Business English textbooks are the most numerous and the most varied, also in terms of proficiency levels. The other languages are less frequently used in international business, but they cannot be neglected either.

References

- Ashley Aasheim. 2003. *Oxford Handbook of Commercial Correspondence*. Oxford: Oxford University Press.
- Barnard, Roger and Dorothy Zemach. (2003). *Materials for Specific Purposes*. In *Developing Materials for Language Teaching*, ed. Brian Tomlinson, 306-323. London and New York: Continuum.
- Basturkmen, Helen. 2010. *Developing Courses in English for Specific Purposes*. London: Palgrave Macmillan.
- De Prada, Marisa, Montserrat Bovet and Pilar Marcé. 2008. *Entorno Empresarial. Nivel B2*. Madrid: Edelsa.
- Dubicka, Iwonna and Margaret O’Keeffe, M. 2011. *Advanced Market Leader. Business English Course Book*. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
- Dudley-Evans Tony and Maggie Jo St John. 1998. *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Emmerson, Paul. 2007. *Business English Handbook. Advanced*. London: Macmillan Education.
- Evans, Stephen. 2013. *Designing Tasks for the Business English Classroom*. “ELT Journal” 67(3): 281-293.
- Franck, Michel. 2004. *Les Entreprises Françaises Mondiales et l’usage du Français*. “Hermès” 40: 158-162.
- Frendo, Evan. 2019. *Business English Materials*. “ELT Journal” 73 (4): 463-482.
- Holle, Alexandre, Amandine Diogo, Manon Grimaud, Bertrand Lauret and Meryl Maussire. 2020. *Édito Pro. Français professionnel B1*. Paris: Didier.
- Jendrych, Elżbieta and Halina Wiśniewska. 2012. *Business Matters*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Jiménez, Juan Carlos and Aránzazu Narbona. 2008. *El Español en el Comercio Internacional. Documentos de Trabajo del Instituto Complutense de Estudios Internacionales*. Madrid: Universidad

- Complutense de Madrid. Accessed March 28, 2022. <https://eprints.ucm.es/id/eprint/9693/1/DT10-o8.pdf>.
- Kankaanranta, Anne, Leena Louhiala-Salminen and Päivi Karhunen, P. 2015. *English in Multinational Companies: Implications for Teaching "English" at an International Business school*. "Journal of English as a Lingua Franca" 4 (1): 125-148.
- Łącka-Badura, Jolanta. 2017. *Ocena wiedzy i kompetencji przedmiotowych jako element dydaktyki języka obcego dla celów biznesowych w programie studiów wyższych*. "Lingwistyka Stosowana" 23 (3): 151-165.
- MacKenzie, Ian. 2010. *English for Business Studies. A Course for Business Studies and Economics Students*. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mascull, Bill. 2010. *Business Vocabulary in Use. Advanced*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pareja, María José. 2005. *Temas de Empresa. Manual para la preparación del Español de los Negocios de la Cámara de Comercio de Madrid*. Madrid: Edinumen.
- Penfornis, Jean-Luc. 2012. *Affaires.com*. Second edition. Paris: CLE International.
- Penfornis, Jean-Luc. 2018. *Communication Progressive du Français des Affaires*. Paris: CLE International.
- Penfornis, Jean-Luc. 2013. *Vocabulaire Progressif du Français des Affaires*. Paris: CLE International.
- Pérez Vázquez, María Enriqueta. 2010. *ELE para Fines Específicos: El Español de la Economía, el Comercio y la Empresa*. "Entreculturas" 2: 249-273.
- Puvenesvary, Muthiah. 2003. "A Comparative Study of the Criteria Employed by Academics and Workplace Professionals in Evaluating Business Correspondence". Unpublished PhD diss. The University of Melbourne.
- Reed, Bill. 2011. *Recent Business English publications*. "ELT Journal" 65(3): 326-345.

Reuter, Ewald. 1997. *Mündliche Kommunikation im Fachfremdsprachenunterricht*. München: iudicium.

Stegu, Martin. 2017. *Teaching and learning Foreign Business Languages*. In *Handbook of Business Communication. Linguistic Approaches*, eds. Gerlinde Mautner and Franz Rainer, 357-379. Boston/Berlin: Walter de Gruyter Inc.

Trappe, Tonya and Graham Tullis. 2011. *Intelligent Business. Advanced Business English*. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.

Vandermeeren, Saskia. 2005. *Foreign Language Needs of Business Firms*. In *Second Language Needs Analysis*, ed. M.H. Long, 159-181. Cambridge: Cambridge University Press.

Zenderowski, Radosław, Bartosz Koziński. 2012. *Różnice kulturowe w biznesie*. Warszawa: CeDeWu.

Zhang, Zuocheng, 2013. *Business English Students Learning to Write for International Business: What do International Business Practitioners Have to Say about Their Texts?* "English for Specific Purposes" 32(3): 144-156.

Porównanie wybranych podręczników Business English, Business French i Business Spanish

Celem badania jest analiza i porównanie dwunastu wybranych podręczników do nauki angielskiego, francuskiego i hiszpańskiego języka specjalistycznego w dziedzinie biznesu. Ponieważ nie zostały stworzone na potrzeby określonego kursu, ich autorzy nie byli w stanie przewidzieć potrzeb językowych przyszłych użytkowników i mogli polegać jedynie na swoim doświadczeniu dydaktycznym, wcześniejszych badaniach czy też wytycznych ośrodków egzaminacyjnych. Są to więc podręczniki o szerokim spektrum (wide-angled, Basturkmen 2010), chociaż w różnym stopniu. Na przykład bardziej ogólne podręczniki obejmują umiejętności gramatyczne związane z określonymi tematami. Wszystkie te podręczniki, z wyjątkiem *Business Matters*, zawierają przykłady korespondencji biznesowej, a większość przedstawia przykłady dialogów, aby pomóc uczącym się brać udział w komunikacji. Wszystkie są ułożone tematycznie, a każda jednostka prezentuje dany temat. Można wnioskować, że chociaż te podręczniki różnią się do pewnego stopnia prezentowanym materiałem i kolejnością jego prezentowania, mają na celu zaspokojenie potrzeb osób uczących się języka biznesu, zakładając, jakiego słownictwa, umiejętności w dziedzinie korespondencji, itp. prawdopodobnie będą oni potrzebować.

JOANNA WASILUK
Uniwersytet Warszawski

JĘZYK MEDIÓW CZY JĘZYK W MEDIACH
– ROZWAŻANIA NA TEMAT SPECYFIKI ROSYJSKIEGO DYSKURSU
MEDIALNEGO

Przyczynkiem do napisania niniejszego artykułu były rozważania na temat komunikacji za pomocą mediów masowych ze szczególnym uwzględnieniem roli, jaką odgrywa w tym procesie język. Jak podkreśla J. Bralczyk i G. Majkowska:

Wśród wielu odmian składających się na mowę publiczną (dyskurs publiczny) język mediów jest powszechnie postrzegany jako jej składnik najistotniejszy. Media bowiem nie tylko informują, komentują czy współaranżują wydarzenia, ale przede wszystkim – porządkując prezentowany świat – odgrywają szczególną rolę w ustalaniu hierarchii spraw ważnych i nieważnych, publicznie uprawomocniają hierarchie wartości aksjologicznych [...]. Media zatem wywierają decydujący wpływ na modele życia społecznego, kształtując obowiązujące zwyczaje językowe, opinie i postawy, wyznaczając ramy zachowań i hierarchię wartości. (Bralczyk i Majkowska 2000, 43)

Mając na uwadze powyższe, a mianowicie fakt jak istotny wpływ na odbiorcę mają media, należy wyjaśnić czy wyrażenia „język mediów” i „język w mediach” tak często używane w literaturze naukowej można uznać za synonimiczne, czy też każde z nich zakłada inny obiekt badawczy.

Język rosyjskich środków komunikacji masowej, jak podkreślają badacze, w dużej mierze kształtuje świadomość językową odbiorców, oddziałuje na społeczne, ekonomiczne i kulturowe aspekty życia (Козлова 2004, 432). Środki masowego przekazu odzwierciedlają procesy, które zachodzą w różnych obszarach funkcjonowania języka rosyjskiego, zarówno tych posługujących się językiem literackim, jak i tych przesiąkniętych kolokwializmami (Земская 1996, 91). Jest to podyktowane faktem, że na zmiany w języku mają także wpływ czynniki pozajęzykowe takie jak kontakty międzynarodowe, polityka językowa, rozwój naukowy, kulturalny i gospodarczy. Procesy społeczno-polityczne, które miały miejsce w ostatnich dziesięcioleciach doprowadziły do znaczących zmian w języku rosyjskich mediów. Język prasy rosyjskiej końca XX wieku stanowi zwierciadło kultury politycznej i językowej społeczeństwa, które wyzwoliło się spod władzy totalitarnej. W okresie postsowieckim dziennikarstwo zaczyna odgrywać główną rolę w kształtowaniu normy literackiej, spychając na dalszy plan literaturę, jak zauważa E. I. Beglova rola prozy, poezji staje się mniej znacząca, ponieważ nie cieszy się już takim zainteresowaniem wśród obecnych odbiorców, którzy preferują telewizję czy głośne tytuły współczesnej literatury (Беглова 2007, 22).

Dlatego też, można stwierdzić, że pod koniec XX w. w rosyjskiej przestrzeni kulturowo-językowej (choć język rosyjski nie jest pod tym względem odosobniony) zaszły znaczące zmiany. Doszło do swego rodzaju reorientacji, gdzie kulturę wysoką, elitarną zastąpiła kultura masowa, a język nabrał charakteru ogólnoetnicznego.

Mówiąc o współczesnym rosyjskim dyskursie medialnym należy zwrócić uwagę na jego ekspresyjny i wartościujący charakter. Bez wątplenia media działają w świecie wartości i jak podkreślają lingwiści:

to działanie nakłada na nadawcę szczególny obowiązek harmonizowania warstwy komunikacyjnej przekazu z warstwą jej otoczenia aksjologicznego. Jest to bowiem podstawowy warunek pełnego przekazywania informacji i jej poprawnego rozumienia. Tak więc język w mediach (jak i w ogóle język) jest narzędziem wartościowania, nosicielem wartości i informuje o wartościach. (Bralczyk i Majkowska 2000, 43-44)

Należy nadmienić, że w pracach polskich językoznawców zajmujących się tematem środków masowego przekazu pojawiają się zamiennie wyrażenia „język mediów”, jak i „język w mediach”, podczas gdy w rosyjskich używane jest wyłącznie pojęcie „język mediów”. W. Pisarek w artykule *Język w mediach, media w języku* pisze, że:

[...] pod szyldem „język w mediach” znajdziemy realizację języka narodowego w tekstach transmitowanych przez gazety, czasopisma, radio, telewizję, dziś także przez ogólnodostępne komputerowe sieci informatyczne, z których najbardziej znaną jest Internet. (Pisarek 2000, 9)

Natomiast w jednej ze swoich późniejszych prac odnosi się już do obu wyrażeń, stwierdzając że:

Język mediów czy w mediach to językowa postać wypowiedzi ukształtowanej, utrwalonej i przetworzonej z myślą o jej zwielokrotnieniu i transmisji przez zwykle instytucjonalnego nadawcę. Tak rozumiany język mediów czy w mediach nie ma swoistych cech odróżniających go od innych odmian języka. Natomiast różne media wpływają na postać transmitowanych przez nie wypowiedzi językowych. Dlatego stosowniej jest mówić o języku w mediach niż o języku mediów. Tym bardziej że na język mediów składają się oprócz języka naturalnego inne kody (por. „język filmu”). (Pisarek 2016, 5)

Idąc tropem różnych kodów I. Loewe rozgranicza te dwa wyrażenia, gdyż jak twierdzi:

[...] mogą implikować inne obiekty badawcze. „Język w mediach” pozwala poddać obserwacji codzienne / cykliczne wytwory tychże mediów (artykuły, audycje i widowiska). Językoznawca potrafi scharakteryzować na podstawie owej cykliczności / regularności dyskurs typowy dla prasy, radia, telewizji, Internetu (analiza dyskursu), dać wykładnię dla gatunków stosowanych w tychże mediach (analiza genologiczna), dokonać deskrypcji języka poszczególnych tekstów oraz celebrytów medialnych, m.in. prezenterów, prowadzących serwisy, wywiady, komentatorów (analiza stylistyczna). Analiza – zmierzająca czasami do syntezy –

na tych trzech zasadniczych poziomach może służyć różnym dyscyplinom dążącym do wiedzy o mediach. Dostarcza ona dowodów na to, co czasami określa się jedynie intuicyjnie jako agresję w mediach, ekspansję potoczności, pustosłowie czy modę na dialog. (Loewe 2012, 145)

Z kolei wyrażenie „język mediów”, jak podkreśla powołując się na prace takich medioznawców jak G. Bentele, L. Manovich i Z. Bauer, uruchomiło polisemiczność pierwszego rzeczownika i żaden ze wspomnianych badaczy, używając tego określenia, nie pisze o specyfice wyrażania się w mediach poprzez ich teksty, bohaterów, gatunki czy też dyskursy. W ich rozumieniu język i gramatyka to społeczne warunki określające proces nadawczy i odbiorczy współczesnych mediów, wszelkie, tylko nie językowe (Tamże, 146).

Lev Manovich w swojej monografii *Język nowych mediów* podkreśla, że większość prac poświęconych nowym mediom i cyberkulturze koncentruje się na ich socjologicznych, ekonomicznych i politycznych wymiarach, zaś dla niego istotne było by terminem „język” zasygnalizować inny zakres tematyczny, a mianowicie powstające konwencje (pod pojęciem konwencji badacz rozumie modularność, automatyzację, wariacyjność, interaktywność, selekcję itd), powtarzające się wzory projektowe i główne gatunki nowych mediów (Manovich 2006, 71).

Co ciekawe T. G. Dobroszlonska² rosyjski językoznawca, autorka ponad stu prac dotyczących „języka mediów”, pod tym właśnie pojęciem rozumie szereg aspektów, odwołujących się do różnych systemów znaków podkreślając, że:

[...] jest to korpus tekstów produkowanych i rozpowszechnianych przez środki masowego przekazu; jest to stabilny system wewnątrzjęzykowy, charakteryzujący się pewnym zestawem właściwości i cech językowych oraz stylistycznych; jest to szczególnie system znaków typu mieszanego umiejętnie łączący elementy werbalne i audiowizualne, specyficzne dla każdego ze środków przekazu: prasy, radia, telewizji, Internetu. (Доброслoнская 2007, 6; tłumaczenie JW)

Przedstawiając specyfikę rosyjskiego dyskursu medialnego i używając pojęcia „język mediów”, będziemy odwoływać się właśnie do tej definicji, mając na względzie jej wieloaspektowość.

Jak już zaznaczyliśmy media działają głównie poprzez język i nie bez znaczenia jest tu funkcja jaką pełni, ponieważ to ona determinuje tendencje, które znajdują swoje odzwierciedlenie w języku.

V. V. Vinogradov podkreślał, że funkcja informacyjna jest jedną z ważniejszych funkcji mediów. Jej podstawą jest jakość i rzetelność w przekazywaniu informacji, mając na uwadze ideologiczne, polityczne i typologiczne zróżnicowanie prasy. Jednak wraz z rozwojem środków masowego przekazu zaczęła ona ustępować miejsca funkcji oddziaływania, której realizacja zależy głównie od użytych środków językowych (Виноградов 1963, 6). Ten punkt widzenia podziela O. A. Lapteva, wyróżniając dodatkowo funkcję estetyczną (Лаптева 2003, 186). To właśnie te trzy funkcje determinują użycie określonych środków leksykalnych, które mogą zapewnić pożądaną przez autora efekt.

W przypadku funkcji informacyjnej przeważa użycie leksyki neutralnej, występującej w różnych odmianach języka. Język neutralny cechuje jednoznaczność, rzeczowość oraz brak nacechowanych środków stylistycznych (w tym – słownictwa oceniającego i zabarwionego emocjonalnie). Głównym kryterium doboru słownictwa przez autora jest przede wszystkim jego powszechna znajomość.

Podstawę funkcji oddziaływania stanowi słownictwo wyrażające ocenę w odniesieniu do opisywanego zjawiska, bądź wydarzenia, które często wywodzi się z języka potocznego, co podkreśla I. P. Lysakova zaznaczając, że użycie leksyki potocznej zwiększa poczytność materiałów prasowych (Лысакова 1981, 90).

Natomiast funkcja estetyczna polega na zachowaniu odpowiedniej formy w odniesieniu do konkretnej treści. Główna rola jaką odgrywa polega na przedstawieniu tekstu w sposób oryginalny, unikatowy z wykorzystaniem takich środków stylistycznych, jak metafora czy metonimia.

Oczywiście w odniesieniu do dyskursu medialnego można wyróżnić również funkcję sprawozdawczą, poznawczą czy rozrywkową, jednak względem przedstawionych powyżej funkcji odgrywają one rolę drugoplanową.

Równie ważna jest także polityczna orientacja tekstu medialnego, która determinuje pewien przekaz informacji, z góry nastawiony na sformułowanie w świadomości odbiorcy określonej oceny i wywołanie określonej reakcji. Reakcja czytelnika jest dla dziennikarza nadrzędnym celem komunikacji, dlatego też powinna być dokładnie taka, jaką sobie założył, a zatem jest świadomie zaprogramowana i wszystkie użyte w tym celu środki powinny służyć jej realizacji (Покровская 2006, 81).

Wspomniane funkcje i orientacja polityczna tekstu determinują, jak już wspomnieliśmy, użycie określonych środków językowych, które z kolei są wskaźnikiem wiodących w mediach tendencji. Stanowią one odzwierciedlenie zmian, jakie zaszły w społeczeństwie rosyjskim i w samym języku. Jak podkreślają lingwiści:

Te tendencje i procesy są często różnokierunkowe i w istocie przeciwstawne. Z jednej strony jest to subiektywizacja tekstu prasowego, która przejawia się w wyraźnym zarysowaniu osoby autora tekstu, a także w wartościowaniu, emocjonalności, ekspresyjności, podkreślanii form adresatywnych oraz użyciu środków metatekstowych. Z drugiej strony jest to chęć zamaskowania nadmiernego subiektywizmu i autoekspresji, aby tekst prasowy nosił charakter polemiczny, odzwierciedlając tym samym pluralizm poglądów w danym społeczeństwie i intertekstualny. Z jednej strony jest to demokratyzacja tekstu jako realizacja głównej strategii współczesnej prasy – być jak najbliższej czytelnika, z drugiej – to intelektualizacja tekstu tj. komplikowanie jego treści do tego stopnia, że staje się trudny do zrozumienia przez czytelnika. (Кормилицина 2008, 14; tłumaczenie JW)

Warto zaznaczyć, że demokratyzacja życia społecznego, wywarła istotny wpływ na język rosyjskich środków masowego przekazu. Wypowiedzi ustne znacząco wpłynęły na charakter wypowiedzi pisemnych, które przesiąknęły kolokwializmami, zapożyczeniami, jak również żargonizmami. Przy czym nie jest to cecha wyłącznie rosyjskich mediów. W polskich środkach masowego przekazu zauważa tę tendencję W. Pisarek pisząc, że „dziś media coraz częściej wzmacniają procesy wulgaryzacji, agresywizacji, nonszalancji wypowiedzi we

wszystkich dziedzinach komunikowania” (Pisarek 2000, 17). W. Lubaś również podkreśla, że:

Chwiejność gramatyczna i znaczeniowa słownictwa potocznego stwarza dobre warunki dla dość swobodnego nim gospodarowania w różnych stylach i gatunkach dziennikarskich. Pozycja tego słownictwa, chociaż ograniczona znaczeniowo i komunikacyjnie tylko do pewnych wycinków rzeczywistości [...] została usankcjonowana w normie [...], co oczywiście ośmiela autorów do używania go w różnych funkcjach. (Lubaś 2000, 83-84)

Szczególną uwagę w tej wypowiedzi należy zwrócić na kwestię normy, która uległa dużemu rozluźnieniu poprzez usankcjonowanie pewnych form językowych. To jak ważną rolę odgrywała podkreślają w swoich pracach rosyjscy językoznawcy:

Do niedawna w rosyjskiej prasie to język literacki był wyznacznikiem normy i to właśnie radio, gazety, a później telewizja, począwszy od lat dwudziestych ubiegłego wieku, były głosem opinii publicznej, ostro reagowały na naruszenia gramatycznej, stylistycznej i ortoepicznej poprawności mowy. Opinia publiczna wyrażana w mediach miała duży wpływ na zachowanie rosyjskiego języka literackiego i określenie jego normy. (Ремнева 2004, 23; tłumaczenie JW)

Obecna sytuacja jest z gruntu odmienna. Lata 90-te XX wieku charakteryzują się ekspansją potoczności, do czego przyczynił się rozwój mediów elektronicznych, spadek poziomu kultury ogólnej, brak specjalistycznego wykształcenia wśród nowych dziennikarzy, jak również niewłaściwie rozumiana przez nich demokratyzacja języka. Taka „wolność” rosyjskiej mowy, zniesienie wszelkich tabu, celowa zamiana słów o charakterze literackim na kolokwializmy zmieniła język gazet w zwierciadło języka potocznego (Сиротинина 2008, 6). Można w ślad za S. Gajdą mówić o swoistym „terroryzmie językowym” mediów, których oralność i obrazkowość (ikonizacja) uwiódły medialną publiczność (Gajda 2000, 23).

Ekspansja potoczności doprowadziła do obniżenia poziomu kultury języka w środkach masowego przekazu. Uczeni zwracają uwagę

na ogólną niedbałość języka spowodowaną przenikaniem elementów komunikacji nieformalnej do języka mediów w szczególności do telewizji i radia, co z kolei wpłynęło na zmianę standardów. Obserwowane pod koniec XX wieku mieszanie się stylów doprowadziło do zaniku w świadomości odbiorców pojęcia zróżnicowania stylistycznego (Сиротинина 2008, 10). W ten oto sposób styl wysoki został praktycznie wyparty z języka mówionego przez styl niski pełen kolokwializmów i wulgaryzmów. To przenikanie i zacieranie granic między stylem potocznym nieoficjalnym a wysokim oficjalnym uczeni tłumaczą dążeniem dziennikarzy do zrealizowania głównej strategii współczesnych mediów, a mianowicie strategii skracania dystansu między nadawcą a odbiorcą. Zdaniem M. A. Kormilicynej:

jeśli media będą mówić tym samym językiem, co większość społeczeństwa, będą wykorzystywać zasady komunikacji, obowiązujące na co dzień, wówczas teksty medialne staną się bardziej zrozumiałe i dostępne dla masowego odbiorcy. Za pomocą kolokwializmów stwarza się wrażenie żywej komunikacji ustnej, która jest nieodłącznym elementem codziennej komunikacji. (Кормилицина 2008, 28; tłumaczenie JW)

Kolejną wspomnianą obok demokratyzacji języka tendencją również związaną z ekspansją potoczności jest subiektywizacja tekstów medialnych, która polega na hierarchizacji treści. Treści obiektywne, informujące czytelnika o wydarzeniach są podporządkowywane treściom subiektywnym i ostatecznie stanowią jedynie tło dla opinii formułowanych przez autora, przedstawianych jako jedyne słuszne i właściwe. Nie bez powodu wielu uczonych podkreśla, że współczesne media nie tyle informują czytelników o wydarzeniach, ile je interpretują. Dar przekonywania, otwartość w wyrażaniu siebie pomagają autorowi skutecznie oddziaływać na odbiorcę.

Zatem subiektywizacja tekstu medialnego sprowadza się do swoistego kształtowania opinii i postaw wśród odbiorców w oparciu o hierarchię wartości, co zwiększa efekt oddziaływania tekstu. Oddziaływaniu sprzyja również emocjonalne zaangażowanie autora w opisywane wydarzenia, przy czym znakiem naszych czasów jest używanie głównie słownictwa nacechowanego negatywnie. Takie

nacechowanie posiadają m.in. słowa pogardliwe, lekceważące czy ironiczne. Pożądane zabarwienie emocjonalne można także uzyskać dzięki metaforze, zastosowaniu specyficznych konstrukcji składniowych oraz rozmaitych zabiegów słowotwórczych dających efekt zdrobnienia, czy zgrubienia. Wspomniana hierarchizacja tekstu i dobór faktów również wpływają na emocjonalność tekstu.

Emocjonalny i wartościujący charakter dyskursu medialnego można uzyskać również używając precedensowych fenomenów (precedensowe imię, sytuacja, wypowiedź, tekst), które pozwalają autorowi nawiązać kontakt z odbiorcą poprzez odwołanie się do wspólnych, powszechnie znanych zjawisk kulturowych i językowych, dając możliwość wyrażenia oceny w sposób pośredni (Кормилицина 2008, 26).

Kolejną tendencją obok już wspomnianych jest tendencja do intelektualizacji, która wymaga od odbiorcy posiadania specjalistycznej wiedzy, niezbędnej do prawidłowego zrozumienia tekstu. Autor nie tylko przekazuje pewne istotne informacje, co je ocenia, przedstawiając problematykę jednocześnie prognozuje dalszy rozwój wydarzeń, sugeruje najbardziej pożądane z jego punktu widzenia sposoby rozwiązania wskazanego problemu. Wymaga to od samego autora pewnego kunsztu słowa, aby tekst został prawidłowo odczytany przez odbiorcę, ponieważ tylko wtedy można mówić o efektywnym oddziaływaniu. Wśród najczęściej stosowanych środków intelektualizacji tekstu wymienia się metaforę i ironię (Tamże, 30-32).

Podsumowując, przedstawiony powyżej „przewrót kulturowy” jaki miał miejsce w odniesieniu do rosyjskich mediów, a w szczególności do ich języka jest zjawiskiem oczywistym z kilku przyczyn.

Przede wszystkim miały na to wpływ procesy cywilizacyjne. Elektroniczne środki masowego przekazu, radio i telewizja, cieszą się dużo większą popularnością wśród odbiorców niż literatura piękna, a nawet publicystyka. Elektroniczne mass media szybko przekazują aktualne informacje, mają szerszy zasięg, więc wywierają większy wpływ na masowego odbiorcę. Poza tym, jak podkreślają lingwiści, na przestrzeni kilkudziesięciu lat znacząco zmniejszył się odsetek ludzi z wykształceniem wyższym (z różnych powodów historycznych), którzy reprezentowali elitę intelektualną, inteligencję. Zmniejszyła się zatem

liczba osób posługujących się i przestrzegających norm języka literackiego, wyznaczającego standardy językowe.

Zachodzące zmiany kulturowo-językowe są również wynikiem wzrastającej, w komunikacji publicznej i życiu społecznym, roli młodzieży, zaś język ludzi młodego pokolenia, co naturalne, charakteryzuje się dużą dynamicznością i ekspresją.

Ostatni czynnik to zmiany społeczno-polityczne w Rosji. Niebagatelną rolę odegrała w tym procesie demokratyzacja życia społecznego, wywierając istotny wpływ na język środków masowego przekazu.

Te wszystkie czynniki zaowocowały pojawieniem się nowych tendencji w środkach masowego przekazu takich jak demokratyzacja, subiektywizacja i intelektualizacja. Doszło do zatarcia granic między językiem mówionym i pisany, co jest wynikiem aktywnego oddziaływania języka potocznego, którego nieodzownym elementem są kolokwializmy oraz żargon. Znakiem obecnych czasów jest też kategoryczność ocen, która często ma wydźwięk ironiczny, a obiekt ironii stanowić może jednostka, ruch polityczny, grupa społeczna lub określone cechy o charakterze narodowym (Шапошников 1998, 156).

Nie bez przyczyny uczeni zwracają uwagę na ogólny ton charakterystyczny dla współczesnych mediów – ironiczny, sceptyczny, a czasem wręcz kpiący. Nie mówią już o kulturalnej i edukacyjnej funkcji mediów, ponieważ na pierwszym planie jest oddziaływanie na odbiorcę. W dobie zacieklej konkurencji na rynku mediów poszukuje się nowych sposobów na przyciągnięcie jego uwagi i aby to osiągnąć wykorzystuje się wszelkie dostępne środki. Takie działanie dało początek zjawisku agresji językowej rozumianej jako „ogół zachowań lingwistycznych zmierzających do werbalizacji protestu lub gniewu w stosunku do osób bądź instytucji” (Mazur, Rzeszutko 2000, 150). Ten przejaw negatywnego stosunku emocjonalnego w mediach często wiąże się z łamaniem norm etycznych i estetycznych. Tekst, który epatuje negatywnymi informacjami wywołuje u adresata negatywne nastawienie do opisywanych wydarzeń.

W konsekwencji w języku mediów pojawiły się nowe pojęcia związane z nowymi aspektami posługiwania się językiem w mediach, jak

konflikt językowy będący przejawem lekceważenia, manipulacja językowa, czy wspomniana agresja językowa.

I chociaż dziennikarz powinien pamiętać o prawie czytelnika do otrzymywania nie tylko ciekawych i intrygujących, ale też rzetelnych informacji, których forma świadczy o jego elokwencji i precyzji językowej, to trudno w dzisiejszych czasach wyobrazić sobie dyskurs medialny pozbawiony aspektu emocjonalnego i wartościującego o zabarwieniu negatywnym. Dlatego pozostaje jedynie żywić nadzieję, aby dalszy rozwój mediów służył także dobrej sprawie, a mianowicie promowaniu językowego kunsztu i poprawności językowej.

Bibliografia

Bentele G., 1987: Analiza audiowizualna oraz gramatyka form prezentacyjnych dzienników telewizyjnych. Uwagi o semiotyce środków masowego przekazu. „Przekazy i Opinie”, nr 1-2.

Bauer Z., 2009: Dziennikarstwo wobec nowych mediów. Historia. Teoria. Praktyka. Kraków.

Manovich L., 2006: Język nowych mediów. Wydawnictwo Łośgraf. Warszawa

Bralczyk, Jerzy, i Grażyna Majkowska. 2000. *Język mediów – perspektywa aksjologiczna*. W *Język w mediach masowych*, pod redakcją Jerzego Bralczyka i Katarzyny Mosiołek-Kłosińskiej, 43-50. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.

Gajda, Stanisław. 2000. *Media – stylowy tygiel współczesnej polszczyzny*. W *Język w mediach masowych*, pod redakcją Jerzego Bralczyka i Katarzyny Mosiołek-Kłosińskiej, 19-27. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.

Loewe, Iwona. 2012. *Globalizacja kulturowa a język w mediach*. W *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną, T. 1, Stan wiedzy i postulaty badawcze*, pod redakcją Małgorzaty Kity i Magdaleny Ślawnickiej, 142-153. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Lubaś, Władysław. 2000. *Słownictwo potoczne w mediach*. W *Język w mediach masowych*, pod redakcją Jerzego Bralczyka i Katarzyny Mosiołek-Kłosińskiej, 83-95. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.

Manovich, Lev. 2006. *Język nowych mediów*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

Mazur, Jan, Małgorzata Rzeszutko-Iwan. 2000. *Słownictwo „NIE” jako przykład agresji i wulgaryzacji języka we współczesnej polszczyźnie*. W *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*, pod redakcją Jana Mazura. Lublin: UMCS.

Pisarek, Walery. 2000. *Język w mediach, media w języku*. W *Język w mediach masowych*, pod redakcją Jerzego Bralczyka i Katarzyny Mosiołek-Kłosińskiej, 9-18. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.

Pisarek, Walery. 2016. *Język mediów czy język w mediach?*. „Język Polski”, Z. 2: 5-10.

Беглова, Елена И. 2007. *Семантико-прагматический потенциал некодифицированного слова в публицистике постсоветской эпохи*. Автореф. ... д-ра филол. наук, Москва.

Виноградов, Виктор А. 1963. *Избранные труды по общему языкознанию. Том I*. Москва: Изд-во Академии наук СССР.

Добросклонская, Татьяна Г. 2007. *Язык средств массовой информации* Москва: Ун-т.

Земская, Елена А. 1996. *Активные процессы современного словопроизводства*. В *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*, отв. ред.: Елена А. Земская, 91-140. Москва: Яз. рус. культуры.

Козлова, Татьяна В. 2004. *Лексические инновации современного русского языка СМИ в национально-культурном контексте*. В *Русский язык: исторические судьбы и современность. II Международный конгресс исследователей русского языка. Труды и материалы*, сост. Марина Л. Ремнёва и др., 432-433. Москва: Изд-во Моск. ун-та.

Кормилицина, Маргарита А. 2008. *Некоторые итоги исследования процессов, происходящих в языке современных газет*. В *Проблемы речевой коммуникации*. Вып. 8, под ред. Маргариты А. Кормилициной, Ольги Б. Сиротининой, 13-33. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та.

Лаптева, Ольга А. 2003. *Теория современного русского литературного языка*. Москва: Высшая школа.

Лысакова, Ирина П. 1981. *Язык газеты: социолингвистический аспект*. Ленинград: Изд-во ЛГУ.

Покровская, Евгения В. 2006. *Прагматика современного газетного текста*. «Русская речь», № 3: 81-87.

Ремнева, Марина Л. 2004. *Язык и культура*. В *Русский язык: исторические судьбы и современность. II Международный конгресс исследователей русского языка. Труды и материалы*, сост.: Марина Л. Ремнёва и др., 23-29. Москва: Изд-во Моск. ун-та.

Сиротинина, Ольга Б. 2008. *Положительные и негативные следствия двадцатилетней «свободы» русской речи*. В *Проблемы речевой коммуникации*. Вып. 8, под ред. Маргариты А. Кормилициной, Ольги Б. Сиротининой, 5-13. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та.

Шапошников, Владимир Н. 1998. *Русская речь 1990-х: Современная Россия в языковом отображении*. Москва: МАЛП.

PATRYCJA SPYTEK
Uniwersytet Warszawski

CO CIĘ TAK ŚMIESZY? CZYLI O TRUDNOŚCIACH PRZEKŁADU HUMORU ROSYJSKIEGO

Człowiek XXI wieku, mający dostęp do różnych mediów i podnoszący nieustannie swe kompetencje cywilizacyjne, poszukuje nowych źródeł inspiracji i rozrywki. Sięga już nie tylko po rodzimą kinematografię, audycje telewizyjne czy literaturę. Rozwój Internetu sprawił, że homo sapiens zyskał szeroki dostęp do kultury zarówno tej wysokiej jak i popularnej. W wyniku globalizacji rozwinął się nie tylko handel, ale także świadomość człowieka, który coraz bardziej pragnie poznawać inne narody, języki i ich kulturę. Wymiana spuścizny kulturowej różnych narodów sprawia, że coraz bardziej zacierają się różnice pomiędzy państwami. Mieszkaniec najmniejszej nawet miejscowości, dzięki wirtualnym zasobom Internetu, TV i radia, ma możliwość obcowania z dorobkiem każdej kultury. Często jedyną barierą, jaka może zablokować dogłębne zrozumienie danego kodu kulturowego, jest język. Ważną rolę w jej pokonywaniu spełnia przekład.

Tłumacz tekstów kultury spełnia więc niezwykle ważną rolę w procesie komunikacji pomiędzy nadawcą danego komunikatu a jego odbiorcą – nosicielem innego języka. Jego trud sprawia, że odbiorca, niebędący użytkownikiem danego języka, poznaje życie oraz kulturę innego narodu. Przekład artystyczny w swej naturze jest wyzwaniem, aktem twórczym, który w dużej mierze zależy od kompetencji tłumacza, interpretacji tekstu oraz stopnia jego złożoności. Co sprawia, że tłumacz

podnosi rzuconą mu przez autora rękawicę i za wszelką cenę próbuje stworzyć przekład doskonały? Według Stanisława Barańczaka przyczyną zjawiska jest: „chęć oddania przysługi czytelnikom nie znającym obcego języka, chęć wzbogacenia rodzimej kultury literackiej, chęć złożenia hołdu wybitnemu obcemu poecie: to wszystko intencje piękne i z reguły całkiem szczerze, ale myślę, że, wzięty na męki lub potraktowany zastrzykiem skopolaminy, każdy tłumacz poezji przyznałby się prędzej czy później do głęboko ukrywanej prawdy: motorem jego działań jest ambicja”³⁵. Czy szczerze chęci, wiedza i ambicja poradzi sobie z tak ważnym elementem kultury jakim jest „humor”? Przecież nie wszyscy użytkownicy danej kultury potrafią obracać rzeczywistość lub własne przywary w żart. Podobno wyznacznikiem wysokiego stopnia inteligencji jest umiejętność żartowania z samego siebie. Skoro nie wszyscy potrafimy śmiać się z siebie samych, to jak tu śmiać się z żartów innych osób? Czy warto zatem tłumaczyć humor innych narodów?

Poddając to pytanie pod rozważę należy przede wszystkim zastanowić się nad kategorią przekładalności i nieprzekładalności tekstów kultury, które cechuje duża doza humoru takich jak kabarety, stand-up, żarty czy dowcipy. Na marginesie, warto pamiętać, że każdy z tych gatunków ma inną definicję i nie należy ich utożsamiać. Funkcjonują dwie przeciwstawne opinie. Niektórzy uważają, że twórczość tego typu nie podlega lub nie powinna podlegać przekładowi, gdyż dany element kultury A nigdy nie znajdzie pełnego ekwiwalentu w kulturze B. Przeciwnicy tej tezy twierdzą, iż taka opinia jest wynikiem braku zdolności artystycznych tłumacza, jego nieznajomości kultury języka wyjściowego a nawet lenistwa. Śmiało można stwierdzić, iż w krajach o podobnym poziomie rozwoju, w znacznym stopniu zbliżonych kulturowo istnieje ultymatywna przekładalność. Poważny problem pojawia się, gdy tłumacz ulega pokusie i pragnie dokonać transpozycji tekstu kultury wysoko rozwiniętej (załóżmy europejskiej) na tekst kultury, której nosiciele prowadzą koczowniczy czy pasterski

³⁵ S. Barańczak, *Mały, lecz maksymalistyczny Manifest translatologiczny albo: Tłumaczenie się z tego, że tłumaczy się wiersze również w celu wytłumaczenia innym tłumaczom, iż dla większości tłumaczeń wierszy nie ma wytłumaczenia*, [w:] *Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja* nr 3, 1990, s. 9.

tryb życia. Pewne elementy cywilizacyjne będą dla nich obce, abstrakcyjne i niezrozumiałe. Wydaje się, że każda z powszechnie stosowanych strategii przekładowych może zakończyć się w tym przypadku miażdżącym niepowodzeniem.

Przyjrzyjmy się jakich trudności dostarcza polskim tłumaczom humor rosyjski, stanowiący ważny, lubiany i powszechny element kultury masowej. Twórcy takich tekstów kultury pełnymi garściami czerpią ze spuścizny literackiej wielkich pisarzy, ich skecze podlegają częstym modyfikacjom, uzupełnieniom. Każde wystąpienie, nawet o tej samej tematyce, będzie inne, legitymujące się mniejszą lub większą dawką śmiechu. Taki stan rzeczy w dużej mierze podyktowany jest reakcją publiczności. Dane audytorium może być bardziej podatne na żart, otwarte, chętnie wchodzące w reakcje z artystami, inne zaś może bardziej powściągliwie reagować na tego typu werbalny tekst kultury. Artysta nie jest w stanie przewidzieć reakcji publiczności. Często można znaleźć kilka, nieco różniących, się wersji jednego skeczu. Dokonując przekładu skeczu, żartu czy po prostu humoru musimy mieć świadomość, że tekst, który powstanie, będzie zdecydowanie odbiegać od oryginału. Język to żywy „organizm”, który nieustannie podlega ewolucji, modyfikacjom, pewne jego elementy na zawsze znikają i stają się niezrozumiałe nawet dla nowych pokoleń jego użytkowników. Zmienia się ponadto sytuacja polityczna i bytowa nosicieli języka. Niektóre zjawiska z biegiem czasu stają się nieaktualne. Nawet najmniejsza zmiana stylu życia może spowodować, że tekst humorystyczny z niedalekiej przeszłości nie będzie już śmieszny. Ponadto zmieniają się obyczaje, trendy, wartości, pojawiają się nowe tendencje oraz przedmioty, a co za tym idzie także nowe jednostki leksykalne.

Bardzo trudnym dla tłumacza jest przekład elementów stanowiących realia życia codziennego nosicieli danej kultury. Czy Amerykanin będzie w stanie pojąć co to bar mleczny, zsiadłe mleko czy kapuśniak, które są głęboko zakorzenione w polskiej i rosyjskiej kulturze bytu codziennego? Innym trudnym w przekładzie komponentem kultury są anegdoty dotyczące życia gwiazd, występów

polityków, wydarzeń mających miejsce w kraju, tradycji. Dla cudzoziemca mogą one stanowić kompletnie niezrozumiałą abstrakcję. Przekład dosłowny spowoduje, że dane anegdota nie będą śmieszne dla odbiorcy kultury docelowej.

Przyjrzyjmy się frazie zaczerpniętej ze skeczu rosyjskiej grupy *Уральские Пельмени*, w którym główna bohaterka – Czerwony Kapturek – pragnie odzyskać pozartą przez wilka babkę: «Утром бабки - вечером бабка. Вечером бабки - утром пол бабки»³⁶. Powstała gra słów odsyła do słownika slangu młodzieżowego, w którym rosyjskie „бабки” oznacza pieniądze. Drwale, mający pomóc Czerwonemu Kapturkowi wydrzeć babcię z paszczy wilka, targują się z dziewczyną o formę zapłaty. Rosjanie od razu wiedzą, że mężczyznom chodzi o finansowe wynagrodzenie a nie otrzymanie połowy ciała babci. W języku polskim nie odnajdujemy pełnego ekwiwalentu. Najczęściej w stylu potocznym używane są następujące jednostki leksykalne: kasa, siano, kapusta, hajs. Dokonując przekładu należałoby napisać nowy skecz z wykorzystaniem funkcjonujących w języku polskim homofonów (np. może – morze; rządny – żądny itd.). Warto zwrócić uwagę na sam tytuł skeczu: «Хозяйка медной сковороды». Próba dokładnego jego przekładu nie wywoła śmiechu ani, tym bardziej, żadnych skojarzeń u polskiego odbiorcy. Rosyjski odbiorca podświadomie wie, że twórcy nawiązują do uralskiej baśni o pięknej, zielonookiej kobiecie strzegącej gór i będącej patronką górników³⁷.

Inne, literackie nawiązanie odnajdujemy w skeczu «Гиря от ума». Każdy nosiciel języka rosyjskiego lub absolwent filologii rosyjskiej natychmiast kojarzy ten tytuł w powieścią Gribojedowa «Горе от ума», natomiast Polak (nawet ten świetnie znający literaturę powszechną) nie jest w stanie uruchomić takiego łańcucha skojarzeniowego, ponieważ w Polsce wymieniony utwór literacki funkcjonuje pod tytułem *Mądremu biada*. Dosłowne tłumaczenia w tym przypadku okazuje się niemożliwe. Pod rosyjskim słowem: „Гиря” kryje się odważnik kulowy, ciężar służący do ćwiczeń, odlewany z żelaza, przypominający kulę armatnią z rączką.

³⁶ <https://show-pelmeni.ru/video/1105-skukota/> [dostęp: 03.03.2022]

³⁷ Oryginalny tytuł legendy brzmi: «Хозяйка медной горы».

Tradycyjne rosyjskie girie miały wagę określaną w pudach. Zaś „Голе” to nieszczęście, żal, troska, biada. Sumując można dojść do wniosku, że w obu przypadkach chodzi o intelektualne zmagania lub – mówiąc wprost – brak rozumu bohaterów zarówno powieści, jak i postaci wykorzystanych w programie show.

Tytuł kolejnego skeczu znowuż mógłby wywołać skojarzenia jedynie u odbiorców biegle władających językiem rosyjskim i ponadto swobodnie poruszających się po rosyjskiej kulturze ludowej. «По тещьему велению» to bezpośrednie nawiązanie do baśni pt.: «По щучьему велению». Obserwujemy tu grę słów: pochodzące z baśni, oryginalne słowo „щучьему”, autorzy skeczu zamienili na „тещьему”. Użytkownik języka rosyjskiego, patrząc na sam tytuł skeczu, wie, że jego treść dotyczyć będzie rodzinnych relacji a dokładniej duetu zięć – teściowa. „По щучьему велению” przywołuje obdarzonego mocami szczupaka. Główny bohater baśni w ten sposób wzywa szczupaka, który w zamian za ocalenie życia spełnia życzenia leniwego młodzieńca. Inną bajką wykorzystującą podobny motyw jest baśń *O złotej rybce*. Kunszt gry słownej zawartej w tytule show opiera się na zamianie podobnie brzmiących jednostek leksykalnych, ale również sugeruje temat przewodni.

W skeczach rosyjskich znaleźć można częste odniesienia do kinematografii. Znakomitym przykładem są «Джентельмены без сдачи». Wymieniony tekst kultury nawiązuje do niezwykle popularnej w czasach sowieckich komedii «Джентельмены удачи». Nie sposób dosłownie na język polski przełożyć tego tytułu, a w oryginale jest on istotny dla zrozumienia filozoficznego wydźwięku obrazu filmowego, stanowi jakby pointę, dewizę. W wolnym polskim przekładzie byłoby to coś w podobie „kawalerowie szczęścia”, „kowale własnego losu”. Polski widz zna ten film pod tytułem *Hełm Aleksandra Macedońskiego*. Taki wariant wiąże się bezpośrednio z akcją filmu, bowiem obiektem poszukiwań bohaterów jest zabytkowy hełm Aleksandra Macedońskiego, jednak zatracą wymowę filozoficzną obrazu. Znowuż, dosłowne tłumaczenie tytułu skeczu nie wywoła u polskiego odbiorcy żadnych skojarzeń, nie będzie śmieszny i nie będzie rozpościerał

szerszego, kulturowego spojrzenia. Geniusz rosyjskiego tytułu tego tekstu kultury zasadza się na zachowaniu rytmizacji, ale przede wszystkim asocjacji. Owi tytułowi gentelmani mogą np. pozostawić duże napiwki, nie brać reszty itp. Chcąc poznać głębię, konieczne jest obejrzenie show. Tylko wtedy jesteśmy w stanie właściwie zinterpretować tytułową frazę.

W repertuarze omawianej grupy „kabaretowej” są także skecze oparte na stałych zwrotach wyrazowych, a także frazach które niosą szeroki kontekst kulturowy. Za każdym tego typu wyrażeniem kryje się szeroki wachlarz interpretacyjny. Poszczególne elementy tworzą spójną całość i nie należy ich analizować (a tym samym przekładać na inny język) w oderwaniu od pozostałych komponentów. Jednostki leksykalne tworzą więc zespół znaczeniowy. Funkcjonując w grupie tracą swe pierwotne znaczenie i należy je traktować jak podlegające interpretacji tropy stylistyczne, których artysta używa chcąc w metaforyczny sposób przedstawić otaczającą go rzeczywistość, zmusić odbiorcę do uruchomienia najgłębszych pokładów wyobraźni, odwołać się do jego wrażliwości i wiedzy. Takie teksty pełnią więc nie tylko funkcję poznawczą ale przede wszystkim estetyczną. Aby między uczestnikami komunikacji zaistniała więź, porozumienie, komunikat musi być zrozumiały. Obie strony winny przysłowiowo nadawać na tych samych falach. Tu z kolei należy odwołać się do wrażliwości nadawcy i odbiorcy. Pełne porozumienie następuje wówczas, gdy w akcie komunikacji uczestniczą jednostki o podobnej wrażliwości, zbliżonym spojrzeniu na świat i przybliżonym horyzoncie myślowym.

Godnym uwagi wydaje się następujący tytuł: «Тесто под солнцем» przywodzący na myśl rosyjski zwrot: *место под солнцем*. To skrzydlate wyrażenie weszło w Europie do użytku w drugiej połowie XVII wieku za sprawą francuskiego filozofa Blaise’a Pascala, który w swej niedokończonej apologii chrześcijaństwa zebrał i tematycznie ułożył różne maksymy i aforyzmy³⁸. Wyrażenie to odnajdziemy w następującym fragmencie *Myśli* Pascala: «Эта собака моя, — говорили эти бедные дети, — это мое место под солнцем: вот начало и образ

³⁸ Mowa o *Myślach* Blaise’a Pascala wydanych w 1670 roku.

захвата всей земли». Pierwsze co warto podkreślić to fakt, iż zwrot *место под солнцем* stanowi przekład z języka francuskiego, co za tym idzie w każdym innym języku owe skrzydlate wyrażenie może brzmieć inaczej. Być może w innych kulturach nie jest powszechnie znane i stosowane. Na język polski fragment pracy Pascala, z którego pochodzi omawiane, rosyjskie skrzydlate słowo, przełożono następująco: „Moje, twoje. Ten pies jest mój, powiadają dzieci biedaków; to moje miejsce na słońcu. — Oto początek i obraz uzurpacji na całej ziemi”³⁹. Jak widać przekład jest dokładny, zarówno wariant rosyjski jak i polski brzmi tak samo. Zatem wydawać by się mogło, że nie będzie problemów z przekładem tytułu skeczu na język polski. Gdyby tekst humorystyczny zachował oryginalny dźwięk wyrażenie, owszem, nie powodowałby trudności w przekładzie, ponieważ dysponujemy już gotowym, głęboko zakorzenionym w kulturze polskiej ekwiwalentem autorstwa Tadeusza Boya-Żeleńskiego. Tu jednak pojawia się słowo тесто, które składa się z takiej samej liczby sylab co место, w obu jednostkach leksykalnych akcent pada na pierwszą sylabę, a ponadto zachodzi tu zgodność rymów. Polski tłumacz, chcąc zachować tę kongruencję, musiałby poszukać w języku polskim wyrazu mającego taką samą liczbę sylab oraz rymującego się ze słowem miejsce, a jak wiemy „ciasto” do takich nie należy. Inną pułapką może być sens i wydźwięk interpretacyjny zawartości merytorycznej skeczu. Być może owe „ciasto” jest filarem, zaczynem humorystycznym całości tekstu.

Innym, bardzo ciekawym, opartym na grze słów, podejmującym tematykę powszechnych w Rosji – w Polsce zresztą też – działkowiczy, skeczem jest «Ваше огоро́дие». Autorom tego tekstu kultury udało się uzyskać efekt komiczny już w tytule. Samo słowo огород podpowiada, że akcja toczy się będzie na działce czy też w ogródku. Wyzwanie translatorskie stanowił zaś będzie drugi człon tytułu. Dlaczego? Ponieważ kojarzy się z niegdyś powszechnym, czcigodnym zwrotem Ваше благо́родие, którego używano chcąc oddać szacunek baronowi lub szlachcicowi. Nawet nie oglądając skeczu możemy pokusić się o interpretację, iż szczęśliwy posiadacz ogródka działkowego jest

³⁹ B. Pascal, *Myśli. Dział V*, tłum: Tadeusz Boy-Żeleński, Poznań-Warszawa 1921, s. 107.

niczym szlachcic, któremu wszyscy kłaniają się w pas, a on sam czuje się lepszy i ważniejszy od tych, którzy nie mogą wyjechać na weekend za miasto, by hodować ogórki i pomidory na przetwory. W języku polskim analogicznie funkcjonowało „wielmożny panie”. Aby zachować rosyjską specyfikę należałoby dokonać takiego przekształcenia, które zawierałoby fragment zwrotu „wielmożny pan” i nawiązanie do działki, ogrodu czy uprawy warzyw. W oryginale właściwy efekt uzyskano poprzez gramatyczną modyfikację rzeczownika „огород”. Być może ciekawym rozwiązaniem byłoby „wielmożny badylarzu”, które oddałoby szyderstwo i jednocześnie dokonałoby charakterystyki postaci, bowiem pejoratywnym słowem badylarz określano w czasach PRL-u prywatnych przedsiębiorców – ogrodników, którzy najczęściej prowadzili uprawę pod szkłem lub folią.

W niniejszym artykule uwagę skupiono wyłącznie na tytułach popularnych skeczy rosyjskich, których analiza wykazała, że ich przekład na język polski stanowi ogromne wyzwanie dla tłumacza. Ze względu na bardzo wysoki stopień złożoności próba przekładu może zakończyć się niepowodzeniem, ponieważ oprócz warstwy słownej wymienione teksty kultury niosą ogromny potencjał znaczeniowo-interpretacyjny. Bez dogłębnej analizy i znajomości rosyjskiej literatury, kultury, sztuki oraz historii nie sposób rzetelnie i kompetentnie wykonać tego ambitnego zadania. Na tłumacza, który podniesie rękawicę, czeka wiele godzin ciężkiej pracy twórczej, pot i łzy.

Bibliografia

Горбунов С.А. Юмор как составная часть эмоционального интеллекта // Интернет-журнал «Мирнауки» 2015 №3.

Ильина О.К. Шутка в культурах Великобритании и России / О.К. Ильина // Лингвострановедение: методы анализа, технология обучения. Седьмой межвузовский семинар по лингвострановедению; Сб. статей: В 2-х ч. Ч. 2. Национальные особенности юмора. Отв. ред. Л.Г. Веденина / Московский государственный

институт международных отношений (университет). - М.: МГИМО-Университет. - С. 38-50.

Barańczak S.: *Mały, lecz maksymalistyczny Manifest translologiczny albo: Tłumaczenie się z tego, że tłumaczy się wiersze również w celu wytłumaczenia innym tłumaczom, iż dla większości tłumaczeń wierszy nie ma wytłumaczenia*, [w:] *Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja* nr 3, 1990

Górniewicz J.: *Humor – strategie tłumaczeniowe (na przykładzie gier słów w filmie Alaina Chabata Astérix & Obélix: Mission Cléopâtre)*. [w:] „Między Oryginałem a Przekładem”. [T.] 13.

Kalaga W.: *Komizm a przekładalność*. [w:] *Komizm a przekład*. Red. P. Fast. Katowice 1997.

Mitura M.: *Komizm słowny: preludium czy koda w partyturze kreatywności tłumacza?* [w:] „Między Oryginałem a Przekładem”. [T.] 13.

Piotrowska M.: *Czy znajomość strategii jest w warsztacie każdego tłumacza niezbędna? (O strategii teoretycznie)*. „Przekładaniec” 2008, nr 17.

Pisarska A., Tomaszewicz T.: *Współczesne tendencje przekładoznawcze*. Poznań 1996.

Wowro I.: *Humor w przekładzie: pole do popisu i zabawy?* [w:] J.

Lubocha-Kruglik, O. Małysa (red.), „Przestrzenie przekładu” T. 2. (S. 53-72). Katowice 2017.

RÓŻA KOCHANOWSKA*Uniwersytet Warszawski***„ЛЕНИНГРАДЦЫ, ДЕТИ МОИ!” – BADANIE KORPUSOWE POEZJI
O BLOKADZIE LENINGRADU⁴⁰****Trudna historia oblężonego miasta**

Aby zrozumieć wszystkie niuanse związane z poezją czasu blokady, należy najpierw przybliżyć czytelnikowi to wydarzenie historyczne. Oblężenie jest jednym z najważniejszych wydarzeń w historii Rosji XX w., jak również jednym z najkrwawszych. Trwała 872 dni, choć utarło się twierdzenie, że Leningrad oblężony był przez 900 dni. Piersień blokady zamknął się wokół miasta 8 września 1941 r. – miasto zostało otoczone przez wojska hitlerowskich Niemiec od południa i przez wojska fińskie od północy. Hitler postanowił zagłodzić miasto i tym samym zmusić je do poddania się. W momencie zamknięcia blokady w mieście znajdowało się ok. 2,5 miliona ludzi, latem nieliczni zostali ewakuowani (dzieci) lub deportowani (osoby pochodzenia niemieckiego – „elementy społecznie obce” i inni „wrogowie ludu”). Około miliona z nich (według różnych szacunków od 600 000 – liczba ta została podana w czasie procesów norymberskich, badacze są jednak zgodni, że jest zaniżona – do ponad miliona) zmarło podczas pierwszego roku blokady. Większość z nich, tak jak przewidział Hitler,

⁴⁰ Niniejszy artykuł zawiera analizę poezji związanej z blokadą Leningradu przy użyciu narzędzi lingwistyki korpusowej. Tekst powstał na kanwie badań słownictwa czasów oblężenia prowadzonych przez doktorantkę Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Analizowane wiersze są częścią większego korpusu językowego poświęconego blokadzie Leningradu i zawierającego również literaturę piękną, pamiętniki, prace naukowe oraz dokumenty.

zmarła z głodu – najniższą dzienną racją żywnościową podczas bardzo mroźnej zimy 1941/42 roku było 125 gramów (dla niepracujących członków rodzin i dzieci) wątpliwej jakości chleba. Władze nie były przygotowane na taką sytuację, a system kartkowy, niezbyt zresztą sprawiedliwy, niewiele pomógł. Na ulicach kwitł czarny rynek i rozwijała się korupcja. Przyjmuje się, że już w październiku 1941 r. z głodu zmarło 6 tysięcy ludzi. W styczniu i lutym 1942 liczba śmierci głodowych dochodziła do 4 tysięcy dziennie. Wielu leningradczyków zmarło również z wychłodzenia (zima 1941/1942 była jedną z najzimniejszych od dziesięcioleci, a opału brakowało), od chorób, bombardowań i trwającego nieprzerwanie ostrzału artyleryjskiego. W ciągu kilku miesięcy tętniące życiem miasto zaczęło sprawiać wrażenie wymarłego, na ulicach leżały zamrożone zwłoki, wszędzie wokół dymiły zgliszcza i wznosiły się góry nieczystości. Sytuacja poprawiła się wiosną 1942 r., gdy rozpoczęła się masowa (i przymusowa) ewakuacja ludności cywilnej. Kolejne zmiany przyniosło przerwanie blokady w styczniu 1943 r. Armia Czerwona przebiła wąski korytarz przez pozycje wroga, umożliwiając (dzięki wybudowanej w rekordowo krótkim czasie i za cenę życia tysięcy ludzi linii kolejowej) transport do miasta większych ilości towarów. W chwili zakończenia blokady w styczniu 1944 r. w Leningradzie mieszkało jedynie 560 tys. ludzi.

Poezja i poeci blokady

Oprócz pisania pamiętników (zresztą zakazanych, ponieważ każdy autor pamiętnika czy dziennika mógł być według władz szpiegiem) jednym z najważniejszych sposobów radzenia sobie z ciągłym stresem była twórczość poetycka. Poezja w oblężonym Leningradzie stała się sposobem na przetrwanie, gwarantem zachowania zdrowia psychicznego oraz kluczem do możliwie jak najdokładniejszego odzwierciedlenia katastrofy i przekazania prawdy o niej przyszłym pokoleniom. Wiersze pisane w czasie blokady oraz nawet kilkadziesiąt lat po niej przez ludzi, którzy ją przeżyli (*blokadników*) liczyć można w tysiącach. Poezja była również jednym ze sposobów podtrzymania ludności na duchu. Codziennie nadawano przez radio odezwy do mieszkańców i czytano wiersze. Z głośników wybrzmiewała poezja nazywanej Muzą Blokady oraz „siostrą w gniewie i żalu” (*Cecmpa no*

гневу и печали; Kowalew, Pawłowski 1973, 19), Olgi Bergholc, a także Anny Achmatowej (pomimo ciągłego inwigilowania jej przez NKWD) oraz innych autorów, praktycznie nieznanymi polskiemu czytelnikowi, jak Wiera Inbier, Wsiewołod Wiszniewski i Nikołaj Tichonow. Ten ostatni, wspominając czas oblężenia mówił, że pełne emocji, porywające wiersze mogły być ważniejsze w tym okresie niż opowiadania czy państwowe ulotki (Kowalew, Pawłowski 1973, 5). Natomiast Olga Bergholc uważała, że to właśnie poezja tamtych lat zajmowała główne miejsce wśród *blokadnej* literatury (Kowalew, Pawłowski 1973, 5). Zaś Aleksiej Tołstoj, rosyjski pisarz, dramaturg i publicysta, twierdził, wbrew rosyjskiemu powiedzeniu „Gdy grzmia armaty, muzy milczą”, że chociaż „grzechot wojny powinien zagłuszać głos poety, powinien brutalizować i upraszczać literaturę, upychać ją w wąską szczelinę okopów”, to „słowo jest nie tylko węgielkiem, płonącym w sercu człowieka, słowo atakuje milionami bagnetów, słowo nabiera mocy salwy artyleryjskiej”. (Kowalew, Pawłowski 1973, 6).

Blokadne wiersze podzielić możemy na dwie kategorie: wiersze pisane z potrzeby serca i z konieczności. Obok smutnych elegii wyrażających żal i tęsknotę po stracie ukochanej osoby, w zbiorach poezji znaleźć możemy wiersze nawołujące do walki, opiewające odwagę obrońców Leningradu czy udział komsomolców w obronie miasta. Pamiętać należy również o czymś, co Lidia Ginzburg (rosyjska prozaiczka, historyczka i teoretyk literatury), nazywała *pieczatabelnost'* (Barskova 2020, 17) – „drukowalność”, czyli o działaniu tzw. wewnętrznego cenzora, który sprawdzał czy dany utwór może być opublikowany w ZSRR, a przynajmniej czy może ukazać się bez przykrych konsekwencji dla autora. Nadrzędnym celem *drukowalnej* poezji było zwycięstwo Rosji, a tym samym radzieckiego systemu. Roztaczana była więc wizja „dobrej”, skorygowanej blokady, którą można było jakoś zutilizować. Ani słowa o przypadkach kanibalizmu, pospolite ruszenie pełne było ochotników, a władza robiła wszystko, by uratować jak najwięcej istnień ludzkich. Wartością nadrzędną była wspólna sprawa – wygrana z faszystami, z każdej strony umacniana i wspierana przez nawiązania do rewolucyjnej przeszłości i zbawiennego wpływu systemu na życie Rosjan. Ocenę stopnia zaangażowania poetów w działania propagandowe utrudnia fakt, że nawet ci najbardziej „uprzywilejowani”,

jak Bergholc czy Tichonow, pisali w sytuacji skrajnego i niewyobrażalnego dla ludzi współczesnych stresu i napięcia. W porównywalnym stopniu co poeci z przeciwległego krańca drukowalności cierpieli oni głód, zęby wypadały im od szkorbutu, a ciała pokrywały się brunatnymi plamami. Często też ich propagandowe utwory były całkowitą przeciwnością ich prawdziwych poglądów – wystarczy porównać dzienniki Bergholc i jej wojenne wiersze. Niektórym autorom udawało się jednak przemycić do swoich utworów zawołaną prawdę o oblężeniu – Olga Bergholc w wierszu „Dziennik lutowy” zastosowała strategię sięgnięcia po uniwersalny język, który mógł dotyczyć tak blokady, jak też innych wydarzeń, co skutecznie uśpiło czujność cenzorów. W momencie gdy władze na przełomie lat 40’ i 50’ rozpięły „Sprawę leningradzką”⁴¹ możliwość tak sprawnego operowania językiem i środkami wyrazu została ukrócona. Zaczęły powstawać wiersze jałowe, których głównym celem była propaganda z prawie zupełnym pominięciem rzeczywistej historii blokady (Barskova 2020, 18). Przez wiele lat po wojnie wydawane były więc jedynie wiersze orbitujące wokół heroizmu mieszkańców i obrońców Leningradu, piętnujące Niemców czy wzywające do walki. Równolegle istniał jednak nurt poezji alternatywnej, ukrytej przed czytelnikami. Były to głosy nazbyt (jak wydawało się redaktorom i cenzorom) osobiste, przepelnione większą dozą rozpacz, mówiące o tragicznej dehumanizacji człowieka. Tak jak zadaniem poezji oficjalnej było umacnianie systemu radzieckiego, tak w przypadku poezji *niepieczętowanej* twórcy skupiali się na ukazaniu prawdziwego oblicza *człowieka blokady*, zilustrowaniu wszechogarniającego chaosu i konieczności przystosowania się do ciągłych zmian. Zarówno poeci „państwowi”, jak i „opozycyjni” wkładali wiele wysiłku w odnalezienie formy i środków wyrazu, które umożliwiłyby zobrazowanie tej skomplikowanej rzeczywistości. W ich utworach napotykamy więc wiele skrajności, pełen wachlarz ludzkich postaw, okrucieństwo blokady, ale też jej niezrozumiałe piękno, niepowtarzalność sytuacji oraz kolektywność jej przeżywania. Badając twórczość poetów oblężenia, należy zwrócić uwagę na fakt, że nawet ci najbardziej zaangażowani propa-

⁴¹ Seria procesów sądowych na przełomie lat 40. i 50. przeciwko przywódcom partyjnym i państwowym RSFSR w ZSRR, podczas których oskarżano ich o działalność wywrotową i korupcję, a także o wykorzystywanie oficjalnej pozycji dla osobistych korzyści

gandowo starali się znaleźć język, który oddałby zarówno ich ból i uchwycił atmosferę blokady, jak i wpisał się w aktualną politykę historyczną. Dopiero na początku XXI w. zaczęto publikować wiersze niezgodne z pierwotną oficjalną wersją historii, utrwaloną przez władze ZSRR. Dzięki pracy badaczy takich jak Polina Barskova (rosyjska poetka żyjąca i wykładająca w Stanach Zjednoczonych) szersza publiczność uzyskała dostęp do twórczości mniej znanych poetów jak Giennadij Gorczy Paweł Zalcman. Mówienie o blokadzie poza badaniami naukowymi, w sferze publicznej, wciąż może wywołać skandal. Podobnie jak powstanie warszawskie, oblężenie Leningradu urosło do rangi symbolu, z ideą oraz interpretacją którego mało kto ma odwagę polemizować. Co ciekawe, podobne tabu nie dotyczy innych ekstremalnych zjawisk historycznych w Rosji XX w., takich jak Gułag czy Wielki Terror. Barskova podkreśla, że zadaniem badaczy leningradzkiej poezji jest nie tylko „ważna lektura tekstów oblężniczych”, lecz także dokładne zapoznanie się z „losami poetów, poświęcenie należytej uwagi ich twórczości, ambicjom i okolicznościom”. Należy również zadać sobie pytania: „Dla kogo pisali? Jak godzili swoją twórczość z państwowym porządkiem? Na jakich literackich tradycjach się opierali?”, a także pytań bardzo dokładnych: jak dlaczego w ogóle znaleźli się w pierścieniu blokady, dlaczego od razu nie wyjechali, co jedli, gdzie mieszkali, czym pisali, kogo i dokąd wieźli w ostatnią drogę na sankach? (Barskova 2020, 14). Dlatego też, oraz z uwagi na fakt, że polskiemu czytelnikowi twórczość poetycka czasu blokady jest całkowicie nieznaną, do przeprowadzenia analizy utworów leningradzkich poetów koniecznym jest przedstawienie pokrótce biografii oraz najważniejszych kwestii związanych z twórczością choć kilkorga z nich.

Należy zacząć od Muzy Blokady, wspomnianej już Olgi Bergholc. Poetka urodziła się w rodzinie wojskowego lekarza i większość życia spędziła w Leningradzie. W czasach Wielkiego Terroru była aresztowana i torturowana przez NKWD (w wyniku tortur straciła dwie ciężce), rozstrzelany został również jej pierwszy mąż. Bergholc została zrehabilitowana w 1939 r., nigdy jednak nie wybaczyła władzy, a swoje przeżycia opisywała w następujący sposób: „Wyjęli duszę, grzebali w niej śmierzącymi palcami, pluli na nią, zapaskudzili, a potem wsadzili ją z powrotem i powiedzieli: żyj!” (Sokolowskaja 2010, 15). W czasie Wielkiej Wojny

Ojczyźnianej Bergholc mieszkała w Leningradzie. Od sierpnia 1941 r. pracowała w radiu, czytała wiersze, przemawiała do publiczności w teatrach i niemal codziennie apelowała do mieszkańców miasta o odwagę. W czasie blokady straciła swojego drugiego męża Nikołaja Mołczanowa, a jej ojciec w marcu 1942 r. został przez NKWD zesłany z oblężonego miasta do Minusińska (Kraj Krasnojarski).. Podczas wojny stworzyła jedne ze swoich najbardziej znanych utworów, takich jak: „Lutowy dziennik” (1942), „Rozmowa z sąsiadką” czy „Poemat leningradzki” (1943). Jest autorką skrzydlatych słów, wrytych na Ścianie Pamięci na Cmentarzu Piskariowskim – miejscu pochówku większości ofiar blokady: „Nikt nie jest zapomniany, nic nie jest zapomniane”.

Anny Achmatowej raczej nie trzeba nikomu przedstawiać. Warto jednak wspomnieć, że choć jej wiersze czytane były w leningradzkim radio, to sama poetka została „ewakuowana” z miasta już jesienią 1941 r. Do miasta wróciła najszybciej jak było to możliwe – w maju 1944. Do najbardziej znanych *blokadnych* wierszy Achmatowej należą: „Zastukaj pięścią – otworzę...” (1942) czy „Ptaki śmierci stanęły w zenicie...” (1941). Wiersze tej niezwykle doświadczonej przez życie i ciągle nękaną przez NKWD poetki są pełne tragizmu i współczucia, miłości i żalu.

Kolejną muzą blokady była Wiera Inbier, mniej znana, ale dość płodna poetka, która tworzyła w oblężonym Leningradzie. W grudniu 1942 r. oddała do druku poemat „Pułkowskij Południk”⁴², za który w 1946 r. otrzymała Nagrodę Stalinowską, najbardziej zaszczytne wyróżnienie tamtych czasów. O obronie miasta pisała również w zbiorze „Dusza Leningradu” (1942) oraz w cyklu opowiadań o dzieciach.

Jednym z *niepieczatabelnych* poetów był natomiast Giennadij Gor, którego zaskakujące i awangardowe *blokadne* wiersze nie były w ogóle przewidziane do czytania przez szerszą widownię i zostały opublikowane dopiero w XXI w. (Barskova 2020, 180). Gor był nie tylko poetą, ale też prozaikiem i autorem utworów science fiction i literatury młodzieżowej. O jego twórczości badacze mówią np., że przez „duszącego się od głodu i strachu, oślepionego mgłą blokady Gora [...]”;

⁴² Południk, który przechodzi przez środek Sali Okrągłej głównego budynku Obserwatorium Pułkowo i znajduje się w odległości 30°19'34" na wschód od południka Greenwich. Do początku XX wieku południk ten służył jako początkowy południk długości geograficznej na mapach Imperium Rosyjskiego.

odzywają się głosy pozostawione bez właścicieli” (Barskowa, Muždaba 2021, n.p.) oraz, że w jego przypadku to co „oficjalne” i „nieoficjalne” to blisko przylegające do siebie zakresy, które pozwalają na czasowe przenikanie i przechodzenie z jednej sfery do drugiej (Barskowa, Muždaba 2021, n.p.).

Pokaźna liczba wierszy o blokadzie wyszła spod pióra Jurija Woronowa, który przeżył oblężenie jako nastolatek. W swojej twórczości starał odtworzyć atmosferę „głodnej zimy” przełomu 1941/42 roku. Pomimo swego młodego wieku dobrze zapamiętał wiele symboli blokady, takich jak sunące po śniegu dziecięce sanki z obleczonymi w materiał trupami czy ścieżki wydeptane do przerębli na Newie. Woronow pisał również o warunkach, w jakich w czasie oblężenia przebywały dzieci. Pisał o zamarzającym w szkolnych salach atramencie, uczniach ubranych w wiele warstw odzieży czy kredzie wypadającej ze skostniałych rąk.

Wśród analizowanych utworów znalazły się również wiersze Pawła Zalcmana, Siergieja Rudakowa, Natalii Krandijewskiej, Michaiła Dudina, Wadima Szefniera, Aleksandra Prokofjewa, Daniły Andriejewa, Jurija Woronowa oraz kilkudziesięciu innych autorów, których spis wraz z tytułami znajduje się na końcu artykułu.

Czytając *blokadne* wiersze często ma się wrażenie oglądania kronik filmowych lub fotografii. Nikołaj Tichonow, jeden z leningradzkich poetów, pisał, że są one jedynie „zapisem stanu wewnętrznego poety-leningradczyka, okrążonego przez warunki, które nie pozwalały ani na upiększenia, ani zbędne słowa” (Kowalew, Pawłowski 1973, 12). To oblężenie widziane oczami tych, którzy je przeżyli. Wczytując się w nie uświadamiamy sobie, że blokada Leningradu jest obrazem katastrofy uniwersalnej. Kiedy zamknął się pierścień oblężenia leningradczycy znaleźli się nagle w całkowicie nowej i nieznanym im rzeczywistości. Po dwudziestu latach reżimu, gospodarki centralnego planowania i (przynajmniej teoretycznie) bezklasowego radzieckiego społeczeństwa, wokół nagle zapanował chaos, rozpanoszył się czarny rynek, na którym kupić można było najbardziej luksusowe towary oraz stało się jasne, że istnieje żelazna hierarchia podziału dóbr w społeczeństwie. Wszystkie te odczucia poeci zaczęli przelewać na papier. W ich twórczości nie odnajdziemy jednorodnego obrazu blokady. Istnieją oczywiście

tematyczne elementy wspólne, jednakże z uwagi na odmienne losy, status społeczny, wrażliwość i sposób obserwacji rzeczywistości, u każdego z poetów spektrum ludzkich postaw i *blokadnej* codzienności wygląda nieco inaczej. Tworzyli portret oblężonego miasta za pomocą wyrazistych szczegółów, obrazując walkę życia i śmierci. Opowiadali o tak dobrze znanych i rozpoznawalnych miejscach – Newskim Prospekcie, który z tętniącej życiem głównej arterii miasta, zamienił się w lodowatą pustynię, gdzie chodzi się po wodę, czy o szkielecie Gostinnego Dworu, który przywodzi na myśl śmierć. Wiele wierszy odnosi się do tragicznej sytuacji dzieci. Achmatowa w utworze „Pamięci Wali” przywołała obraz peterskich (zwyczajowa nazwa Petersburga) sierot pogrzebanych pod gruzami, których głosy ledwie słyhać przez grzmot bombardowania. Gor opisał chłopca z pozieleniałą twarzą, po którym depczą przechodnie, spiesząc się po codzienną rację chleba.

Jak już wspomniano, pomimo cenzury niektórym poetom udawało się przemyścić niewygodną, makabryczną prawdę o blokadzie zamieszczając w swoich wierszach wiele szczegółów *blokadnego* życia. Bergholc w wierszu „Twoja droga” opisała zmarłego w drodze do przerębli człowieka, pokrytego wydobywającą się ze źródła wodą jak „przezroczystą lodową mogiłą”, po której całą zimę chodzili ludzie. W poezji wspomnianego już Jurija Woronowa znajdziemy kilka symboli oblężenia, w tym zbombardowanie i spalanie na początku blokady magazynów Badajewskich (leningradzcy mylnie sądzili, że to właśnie spowodowało na miasto klęskę głodu) czy *koptilki* czyli małe robione własnoręcznie lampki (mały pojemniczek z knotem wypełniony naftą, a w późniejszych miesiącach każdym palnym płynem jak smar maszynowy czy woda kolońska), które spalając się pokrywały mieszkania lepką sadzą. Tatiana Gnedycz pisała o ostrzale i spowodowanych przez nie pożarach. Wiera Inbier, która uważała, że poezja nie powinna być jedynie przekąźnikiem i wzbudzać emocje, ale również sprawiać, by przyszli czytelnicy, mogli nie tylko wyobrazić sobie co czuli wtedy leningradzcy, ale też wiedzieli co dokładnie działo się wtedy w mieście (Kowalew, Pawłowski 1973, 25), w jednym utworze skupiła wszystkie koszmarne aspekty blokady. W poemacie „Pułkowskij południk” znajdujemy obraz zamrożonych w trasie autobusów, zbombardowane „domy-kaleki”,

mieszkańców rąbiących ruiny domów na opał, kompletną ciszę, pozbawioną śpiewu dawno zjedzonych ptaków czy opis wyprawy po wodę. Niektórzy, pisząc do szuflady, pozwalali sobie na większą szczerość. Przykładowo, Paweł Zalcman w wierszu napisanym w czerwcu 1942 r. ciskał oskarżenia w stronę „najbardziej nikczemnych stworzeń” – leningradczyków, którzy wzbogacili się w czasie „głodnej zimy” albo kradli przeznaczone dla mieszkańców zapasy. Pisał z goryczą o uprzywilejowanych kobietach, które nielegalnie otrzymywały w czasie zimy więcej żywności i mogły urodzić dzieci, że „ich niewyschnięte piersi pęcznieją mlekiem”⁴³. Kobiety, ale w heroicznej roli, były tematem licznych wierszy. W utworach takich jak: „Leningradce” Olgi Bergholc czy „Dusza Leningradu” Wiery Inbier poetki i poeci z szacunkiem i estymą odnoszą się do kobiet, które (po odejściu mężczyzn na front i z uwagi na ich dużą śmiertelność w czasie pierwszej zimy blokady) na swoich barkach dźwigały ciężar utrzymania przy życiu starszych członków rodziny oraz dzieci. Niektóre z analizowanych wierszy nie zostały napisane przez *blokadników*, zaliczają się jednak do kanonu najbardziej znanych wierszy o blokadzie z uwagi na więź emocjonalną, jaką autorzy odczuwają z mieszkańcami Leningradu. Dobrym przykładem jest utwór „Dla Leningradu” Eduarda Asadowa, w którym poeta mimo że, jak przyznaje, „nie jest leningradczykiem z urodzenia” to jest nim „przez dymiące bitwy, przez pierwsze wiersze z okopów, przez zimno, głód, niedostatek. Krótko mówiąc: za moją młodość, za wojnę!”. Nie sposób przytoczyć tutaj wszystkich kilkuset analizowanych w niniejszym artykule wierszy. Jednakże, dla pełnego zrozumienia przedstawionych badań zaznaczyć należy, że wciąż powtarzającymi się tematami w *blokadnej* poezji są: kobiety, odezwy do samego miasta i jego mieszkańców, bombardowania i ostrzał, głód, śmierć, dzieci-starcy i wszechogarniająca cisza.

Wstęp do analizy korpusowej zbioru poezji

Do analizy językowej poezji zastosowane zostały narzędzia lingwistyki korpusowej – dziedzina lingwistyki komputerowej, której zestaw narzędzi związany jest z maszynowym przetwarzaniem

⁴³ W Leningradzie 1942 r. powszechnie uważało się, że jedynie kobiety, które otrzymywały nielegalne i niesprawiedliwe przydziały (np. żony i kochanki partyjnych aparatczyków) był w stanie zająć w ciąży i ją donosić.

materiału (Lewandowska-Tomaszczyk 2005, 11) z uwagi na szerokie możliwości badań oraz zasługi tej metody dla tłumaczeń (Zaharow 2005, 3). Lingwistyka korpusowa opiera się na badaniu korpusów – zbiorów tekstów, które mogą służyć zróżnicowanym analizom lingwistycznym. Pozwala ona obiektywnymi metodami sprawdzić słuszność hipotez stawianych przez językoznawców. Istnieją jednak pewne wytyczne, które pozwalają na przeprowadzenie badań na wystarczająco pełnym zbiorze tekstów oraz zapewnienie o ich wiarygodności. Po pierwsze, objętość korpusu musi być odpowiednio duża (reprezentatywna), co zapewnia kompletność reprezentacji całego spektrum zjawisk językowych. Po drugie, różnego typu dane znajdujące się w korpusie muszą pozostać w swojej oryginalnej postaci kontekstowej, co umożliwi ich wszechstronne i obiektywne badanie. Tym samym twórca korpusu nie może w żaden sposób ingerować w teksty – usuwać fragmentów, poprawiać błędów ortograficznych etc. (Stubbs 2004, 111). Po trzecie, raz „stworzony i przygotowany zbiór danych może być wykorzystywany wielokrotnie, przez wielu badaczy i do różnych celów” (Zaharow 2005, 3). Do najpełniejszego wykorzystania narzędzi lingwistyki korpusowej stosuje się najczęściej korpusy zrównoważone, czyli zbiory tekstów uporządkowane w celu zachowania proporcji między znajdującymi się w nich utworami, dla jak najpełniejszej reprezentacji danego języka, bądź jego części (np. teksty specjalistyczne). Teksty wybierane są według wyznaczników takich jak chronologia, styl, tematyka czy wiek autorów⁴⁴. Zaletą korpusowego podejścia do analizy danych jest możliwość utworzenia i opracowania obiektywnych statystyk, które pozwalają udowodnić hipotezy i założenia na podstawie dokładnych danych empirycznych. Badania korpusowe mają zwykle charakter „emergentny i dystrybucyjny” (Bączkowska 2016, 8). Oznacza to, że analiza przeprowadzana jest poprzez wnioskowanie w oparciu

⁴⁴ Korpusem zrównoważonym jest np. bardzo przydatny w badaniach nad rosyjską poezją, pierwszy na świecie – *Narodowy korpus poezji języka rosyjskiego*. W korpusie tym znajduje się obszerna kolekcja rosyjskiej poezji XVIII – XX wieku, również poezji blokady. Twórcy korpusu starali się, aby zbiór był jak najbardziej reprezentatywny oraz wprowadzili nowe rozwiązania, które pozwalają na wieloaspektowe badania poezji. Oprócz podstawowych narzędzi badań, dostępnych w bazowej wersji Narodowego korpusu języka rosyjskiego, możliwa jest również analiza kluczowych parametrów tekstu poetyckiego takich jak metrum, strofy czy układ rymów. Narzędzia te znacznie ułatwiają analizę strukturalną tekstów. (Korczagin 2019, 113)

o spostrzeżenia pojawiające się w toku samej analizy. Badacz może oczywiście przyjąć wstępne założenia i ukierunkować badanie, finalne wnioski zależą jednak będą od wielkości korpusu i dokładności jego przygotowania. Z uwagi na szerokie możliwości lingwistyki korpusowej jej metody mogą być stosowane nie tylko w badaniach językoznawczych, ale również glottodydaktycznych, przekładoznawczych, socjologicznych czy kulturoznawczych.

Przyjrzyjmy się zatem dokładniej możliwościom, które oferuje lingwistyka korpusowa i narzędziom, które mogą zostać wykorzystane podczas próby analizy korpusu (w tym przypadku korpusu *blokadnej* poezji):

1. **Konkordancja** (*concordance*) to lista kontekstów zawartych w danym korpusie ułożona w taki sposób, ze wyszukiwane słowo lub fraza widnieje na niej sąsiedztwie wyrazów poprzedzających je i następujących po nich (Baker 2006, 71). Najczęściej konkordancja wyświetlana jest w formacie KWIC (*Key Word in Context* z wyróżnionym słowem lub frazą na środku i kontekstami po lewej i prawej stronie).

Dzięki konkordancji uzyskujemy wykaz wszelkich zastosowań danego słowa w tekście, co umożliwia np. badanie kolokacji⁴⁵ lub przykładów użycia wyrazów. W przypadku poszukiwania kolokacji z danym wyrazem konieczne jest sprawdzenie kontekstu jego występowania i słów w jego sąsiedztwie (nawet do piątego/szóstego po każdej stronie), w przeciwnym wypadku do statystyk użyte mogą zostać wyrazy homonimiczne. W ten sposób badać można również preferencję semantyczną czyli tendencję do łączenia się wyrazów pozostających w obrębie jednej grupy tematycznej (Kamasa 2014, 109);

2. **Lista frekwencyjna** (*word list*) to lista częstości występowania w korpusie wyrazów, połączeń wyrazów, jak również konstrukcji gramatycznych. (Baker 2006, 51). Listy frekwencyjne mogą być

⁴⁵ *Kolokacja* to ciąg lub kombinacja słów, które występują razem częściej niż byliby to możliwe przez przypadek. Kolokacje mogą mieć różną siłę, np. *ładny dom* jest kolokacją słabą, ponieważ zarówno ładny, jak i dom mogą łączyć się z wieloma innymi słowami, z drugiej strony *dom aukcyjny* jest silną kolokacją, ponieważ *aukcyjny* nie łączy się z wieloma innymi słowami, a często występuje w kombinacji ze słowem *dom*.

posortowane alfabetyczni lub według częstości występowania poszukiwanych danych. Utworzenie listy frekwencyjnej i porównanie kontekstu w jakim w korpusie znajduje się dane słowo pozwala na szeroko zakrojone badania terminologiczne. Pamiętać należy jednak, że programy korpusowe służą jedynie wygenerowaniu listy. Wybór jednostek leksykalnych do analizy i interpretacja danych należy już wyłącznie do badacza (Kamasa 2014, 105). Aby uniknąć problemów wynikających z analizy słów w danym projekcie zbędnych (jak spójniki czy zaimki) wykorzystywana jest stop lista⁴⁶, która eliminuje je z wyników.

3. **Słowa i frazy kluczowe** (*key words*) (Biel 2015, 33) czyli słowa pojawiające się częściej w badanym zbiorze tekstów (rekurentne) niż w korpusie referencyjnym. Na ich podstawie wyciągać można wnioski dotyczące kontekstów w jakich dane wyrazy pojawiają w badanych tekstach. (Bączkowska 2016, 203). Po wygenerowaniu słów kluczowych dalsza analiza powinna obejmować przyporządkowanie ich do grup tematycznych oraz analizę kontekstową.
4. Za pomocą **wykresu dystrybucji** (*concordance plot*) określić można częstotliwość występowania danego wyrazu w tekście oraz jego rozłożenie przestrzenne. Wykres dystrybucji przypomina kod kreskowy, gdzie każda kreska to jedno użycie danego hasła.

Znamy już narzędzia, którymi możemy się posługiwać, warto więc zadać sobie pytanie jakie korzyści uzyskać możemy z ich stosowania? Po pierwsze, korpusy umożliwiają analizę ogromnych ilości danych w bardzo krótkim czasie, bez specjalnego wysiłku ze strony badacza, pomijając oczywiście ten włożony w wyszukiwanie tekstów i ich anotację. Po drugie, niezwykle łatwe staje się porównywanie tekstów z różnych epok, napisanych przez różnych autorów czy nawet w różnych językach. Przy tym z uwagi na przejrzystość stosowanych metod i łatwy dostęp do korpusów w Internecie zwiększa się poziom wiarygodności badań (Kamasa 2014, 111). Po trzecie, dzięki ogromnym

⁴⁶ *Stop lista* to lista słów pomijanych w celu pomniejszenia wielkości zbiorów tekstów. Pomijane są słowa o nikłym znaczeniu dla zrozumienia tekstu oraz słowa bardzo popularne a niewpływające na sens tekstu.

ilościom analizowanych danych otrzymujemy podstawę do dalszych badań. Punkt wyjścia oparty jest nie na intuicji i tezach badacza a twardych danych, wybór których ciężko poddać w wątpliwość.

Należy zaznaczyć jednak, że metody opracowania danych korpusowych (surowe dane frekwencyjne), bez ich dogłębnej analizy mogą powodować „błędy o charakterze metodologicznym” (Piotrowski, Grabowski 2013, 70). Operowanie jedynie liczbami – np. w przypadku listy frekwencyjnej – może doprowadzić do wyciągnięcia fałszywych wniosków z uwagi na automatyzację procesu. Kolejnym niezmiernie ważnym aspektem jest postawienie bardzo precyzyjnego pytania badawczego (Piotrowski, Grabowski 2013, 12). Pamiętać należy również, że każdy korpus, nawet zawierający wiele milionów jednostek wyrazowych, jest jedynie wycinkiem całości i stanowi pewną ekscerpcję materiału językowego. Tym samym również niniejsze badanie korpusowe *blokadnej* poezji zawiera w sobie nie wszystkie wiersze o blokadzie i powinno być traktowane jako próba analizy.

Poezja blokady – próba analizy przy użyciu narzędzi lingwistyki korpusowej

Do analizy wybrano 268 wierszy różnych autorów, zbiór wynosi ponad 257 tysięcy znaków (ze spacjami) – ponad 42 tysiące słów. Do zbioru włączono zarówno utwory poetów tworzących w czasie oblężenia, jak i po wojnie. Starano się jednak utrzymać kategorię profesjonalności tekstów – są to w znaczącej większości wiersze poetów „zawodowych”. W korpusie pominięto opublikowane w Internecie wiersze przysyłane na liczne konkursy poezji o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej czy utwory amatorskie. Dla zachowania czytelności analizowanych danych z tekstów usunięto nazwiska autorów, tytuły wierszy oraz (jeśli znany) rok ich powstania. Najstarszy z tekstów pochodzi z roku 1941 natomiast najnowszy z 2014. Według podawanej m.in. przez Lewandowską-Tomaszczyk (2005, 27-33) klasyfikacji korpusu, zbiór wierszy związanych z tematyką blokady plasuje się następująco:

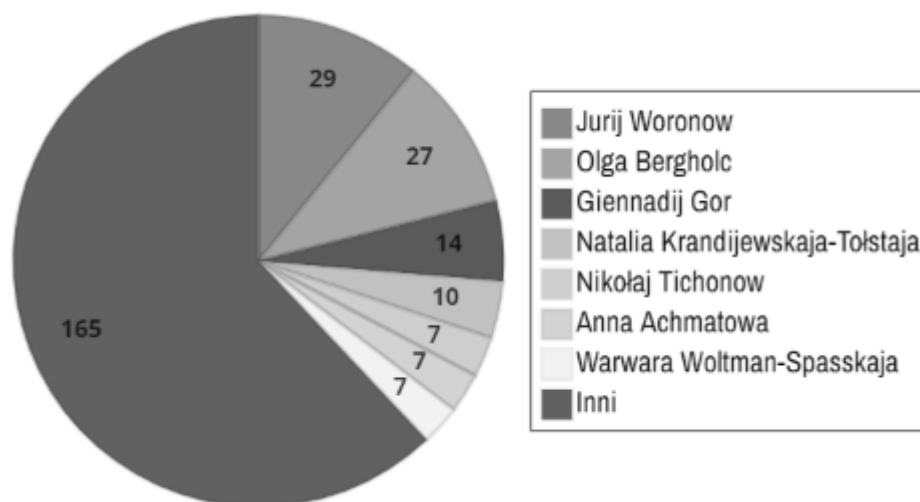
- pod względem metodologicznym jest to podejście *corpus driven* czyli próba skonstruowania nowych teorii w oparciu o dane wygenerowane przez korpus i ich analizę (w opozycji do podejścia *corpus based*, które stara się zweryfikować teorie

opierając się na wcześniejszych założeniach) (Elena Tognini-Bonelli 2010, 19; Zasina 2018, 170),

- ze względu na typ danych jest to **korpus języka pisanego** (w opozycji do korpusu mówionego);
- **korpus jednojęzyczny**, inaczej monolingwalny (w opozycji do korpusów wielojęzycznych oraz paralelnych) – językiem korpusu jest rosyjski;
- pod względem tematyki jest to **korpus specjalistyczny** – zawierający dane z jednego obszaru tematycznego (w opozycji do korpusów ogólnych, w których przedstawiony jest przekrój językowy) – tematyka korpusu związana jest z poezją powstałą w związku z blokadą Leningradu;
- w odniesieniu temporalnym jest to **korpus diachroniczny**, ponieważ zamieszczone są w nim teksty z przestrzeni określonego okresu – 70 lat (w opozycji do korpusów synchronicznych zawierających teksty powstałe w krótkim okresie);
- pod względem kompletności jest to **korpus pełnotekstowy** (w opozycji do korpusów złożonych z fragmentów tekstów – próbkowanych);
- natomiast pod względem opracowania danych jest to **korpus nieanotowany** czyli nieopatrzony specjalnymi znacznikami (tagami), które zawierałyby informacje takie jak zakres informacji gramatycznej, ale też rok powstania danego tekstu czy jego autora (w opozycji do korpusów anotowanych);
- pomimo charakteru **statycznego** (do korpusu nie będą już dodawane dodatkowe teksty), ma on charakter **niereferencyjny**, z uwagi na fakt, iż nie jest reprezentatywny dla całości języka, (Lewandowska-Tomaszczyk 2005, 29).

Przed zmianami koniecznymi do załadowania zbioru tekstów do programu Sketch Engine przeprowadzono analizę tytułów oraz sporządzono statystyki związane z liczbą utworów danego poety. Wyniki przedstawiają się w następujący sposób. Na poniższym wykresie kołowym (rys.1.) przedstawiono udział procentowy dziewięćdziesięciu

siedmiu autorów i autorek wierszy, wymienionych w niniejszym artykule:

Rys. 1. Udział autorów i wierszy w korpusie

(kierunek odczytywania: 165 - inni, 29 - J. Woroncow, 27 - O.Bergholc, 14 - G.Gor, itd.)

Interesujące badania można przeprowadzić już w oparciu o same tytuły analizowanych wierszy. Z uwagi na niewielką ilość danych wystarczyło tu narzędzie programu *Windows Excel*, takie jak sortowanie oraz odnajdywanie duplikatów. Jedno spojrzenie na tabelę z autorami i tytułami (tabela znajduje się w wykazie źródeł w bibliografii) wystarczy, aby zauważyć, że wiele wierszy nie ma tytułu. Są one oznaczone jako „* * * (pierwsza linijka tekstu)”. Jest ich 57, czyli ponad 21% wszystkich utworów. W zasadzie pozostałe *blokadne* wiersze również nie ma ani zbyt rozbudowanych, ani oryginalnych tytułów. Tytuły te poddano dalszej analizie językowej. Aż trzynaście tytułów zawiera w sobie datę (rok 1941 pojawia się 4 razy, 1942 tyle samo, 1943 – 2; są też datyienne oraz nazwy miesięcy). Pięć zatytułowanych jest po prostu „Blokada” (do tego dochodzą „Blokada Leningradu”, „Blokadna zima”, „Blokadna jaskółka”, „Blokadnica” – mieszkanka Leningradu, która mieszkała w oblężonym mieście i „Blokadnoje”), cztery to „Ballady o...”, często powtarzają się też pory roku – mamy „Wojenną” wiosnę i jesień,

„Wiosnę w Leningradzie”, „Tej zimie”, „Leningradzką jesień” i „Blokadną zimę”. Sam Leningrad pojawia się w tytułach 35 razy, jako jedyne słowo w tytule – siedem razy (w mianowniku (5) lub jako apostrofa (2)). Jako przymiotnik „leningradzki” pojawia się w połączeniu z: blokadą, wiosną, nocą, jesienią, poematem, drzewami, apokalipsą i salutem. Mieszkańcy miasta pojawiają się w tytułach jako „leningradzcy” – sześć razy oraz „leningradki” – pięć, leningradzkie dzieci natomiast pięć razy, w tym raz połączone z leningradzycami w formie apostrofy („Leningradzcy, dzieci moje!”). Znamienne, że tak powszechna na ulicach oblężonego Leningradu, „śmierć” pojawia się w tytułach zaledwie raz.

Skoro tak wiele informacji można uzyskać z analizy samych tytułów *blokadnych* wierszy, stosując jedynie podstawowe narzędzia, nietrudno wyobrazić sobie jak wiele można osiągnąć badając wielokrotnie większy zbiór przy pomocy narzędzi dostępnych na platformie Sketch Engine. Po dokonaniu wyboru wierszy oraz usunięciu z niego informacji takich jak tytuł i nazwisko poety (zaburzyłyby chociażby wyniki listy frekwencyjnej), zbiór zapisany został w formacie *txt*. z uwagi na trudności jakie z analizą pozostałych formatów mają programy korpusowe. Następnie korpus został umieszczony na platformie Sketch Engine. Dane zostały skompilowane przez program – poddano je morfosyntaktycznemu oznakowaniu (tagowaniu), lematyzacji⁴⁷ oraz parsowaniu⁴⁸. Po załadowaniu korpusu do SketchEngine odbywa się to automatycznie. W zamieszczonych na następnych stronach tabelach znajdują się listy frekwencyjne, kookurencje oraz słowa kluczowe, które udało się wyekscerpować z korpusu poezji blokady.

Pierwszym wykorzystanym do analizy narzędziem Sketch Engine było stworzenie listy frekwencyjnej słów w korpusie. Przyznać trzeba, że wynik jest mało zaskakujący ponieważ w pierwszej dwudziestce, z częstotnością pojawiania się w korpusie od 208 wystąpień do 60, znalazły się takie słowa jak: *miasto, Leningrad, dom, noc, życie, człowiek, ogień,*

⁴⁷ *Lematyzacja* to proces przypisywania lematu (podstawowej formy słownikowej) do każdego słowa w korpusie, dzięki lematyzacji wyszukiwanie kolokacji i słów kluczowych staje się o wiele łatwiejsze.

⁴⁸ *Parsowanie* polega na przetwarzaniu danych, ich porządkowaniu i dokonywaniu analizy składniowej ciągu znaków w celu ustalenia jej struktury.

wojna, wróg czy blokada, ale też mniej oczywiste jak wiele nazw części ciała np. ręce, serce, oczy. Natomiast wśród czasowników najczęściej pojawiające się wyrazy to m.in. *być, iść, wiedzieć, móc, żyć* czy *stać*. Zaś wśród przymiotników to *czarny, leningradzki, żywy, siwy* czy *straszny*. Na tej podstawie warto sprawdzić czy te najczęściej pojawiające się wyrazy występują razem. Z pomocą przychodzi wtedy kolejne narzędzie Sketch Engine – *Word Sketch*. Wyszukuje ono słowa i frazy określone przez użytkownika, ocenia częstotliwość ich występowania, wskazuje w jakich kontekstach występują w korpusie oraz generuje listę najbardziej trwałych kolokacji obliczanych przy użyciu miary statystycznej *logDice* (określa typowość danej kolokacji). Narzędzie to może być używane jako krótkie podsumowanie gramatycznego i kolokacyjnego charakteru słowa. Wyniki są podzielone na kategorie, zwane relacjami gramatycznymi, np. wyrazy, które służą jako dopełnienie lub jako podmiot etc.

Rys. 2. Opracowanie graficzne najczęściej występujących w korpusie słów (opracowanie własne).

Człowiek w *blokadnej* poezji

Jaki jest obraz człowieka w leningradzkiej poezji i co robi on najczęściej? Poniżej znajduje się analiza kookurencji (tabela 1.), w jakich znajdują się w badanym korpusie oznaczające osoby, a które to często występują w korpu-sie, są więc wysoko umiejscowione na liście frekwencyjnej (ponad 15 pojawień) – *wróg* [częstość – 107], *człowiek* [103], *lenin-gradczyk* [78], *dziecko* [70], *matka* [42] (*mama* kolejne 29), *przyjaciół/towarzysz* [39], *syn* [39], *żołnierz/wojownik* [31], *kobieta* [27], *żona* [26], *ojciec* [23], *towarzysz* [22], *siostra* [20], *żołnierz* [19], *dziewczynka* [19], *brat* [18], *chłopiec* [15]. Dane zostały wygenerowane za pomocą narzędzia *Word Sketch*. Z uwagi na formę większości utworów – podzielenie na wiersze różnej długości, a także rozbijanie zdań na wiele fragmentów i tym samym zaburzenie składni konieczna była również analiza kontekstowa wybranych wyrazów. Analizie poddano następujące kategorie (relacje gramatyczne): *subject_of*, *a_modifier*, *gen_modifies*, *gen_modifier*, *object3_of* oraz *object4_of* – odpowiednio orzeczenie ze słowem kluczowym (SK) w roli podmiotu, dopełnienie SK, SK w dopełniaczu, SK rządzi słowem w dopełniaczu, SK w celowniku, SK w bierniku. W poniższej tabeli umieszczone są kolokacje wyżej wymienionych słów wraz z częstością występowania oraz wynikiem typowości (do score 10.00, dla przykładu [1/11.3] oznacza, że dana kolokacja występuje w korpusie raz a wynik typowości to 11.3)⁴⁹. Tam gdzie było to konieczne dodano słowa objaśniające kontekst, w którym w tekście znajduje się słowo kluczowe (np. negacja czasownika).

⁴⁹ Wynik typowości (LogDice) wskazuje, jak silna jest dana kolokacja. Im wyższy wynik, tym silniejsza kolokacja. Niski wynik oznacza, że dane słowa często łączą się również z wieloma innymi słowami.

Tabela 1.

Wyraz wyszukiwany (częstość)	kolokacje (subject_of)	kolokacje (a_modifier)	kolokacje (gen_modifies)	kolokacje (gen_modifier)	kolokacje (object3_of)	kolokacje (object4_of)
враг [107]	заплатить [2/11.6]; ворвётся [1/10.7]; сгубить [1/10.7]; глумиться [1/10.7]; красться [1/10.7]; угрожать [1/10.7]; ломиться [1/10.7]; запомнить [1/10.7]; мучить [1/10.7]; продолжать [1/10.7]	заклятый [1/12]; презренный [1/12]; жестокий [1/12]; дерзкий [1/11,8]; осатанелый [1/11,8]; злобный [1/11,5]; страшный [1/10,4]	(в) окружении [1/11.3]; (в) тылу [1/11.3]; бич (врагов); [1/11.3]; позор [1/11.3]; гибель [1/11.3]; берлога [1/11.3]; бомбежка [1/11.3]; народ [1/11.2]	(не будет) житья [1/13]; свободы [1/13];	грозить [1/12]; (не) сдастся [1/12]; (не) простить [1/12]; (не) сдать [1/12]; кричать [1/11.8]; (не) отдать [1/11.7]	разбивать [1/12]; сокрушать [1/12]; разить [1/12]; громить [1/12]; задушить [1/12]; гнать [1/11.8]; бить [1/11.3]
человек [103]	сеять [2/11]; жить [2/11]; шарахаться [1/10.1]; получать [1/10.1]; признаваться [1/10.1]; подходить [1/10.1]; (не) сдаваться [1/10.1]; ценить [1/10.1]; рыдать [1/10.1];	советский [3/11.8]; смелый [2/11.5]; изголодавшийся [1/11.5]; русский [3/11.2]; переживший [1/10.5]; волевой [1/10.5]; непреклонный [1/10.5]; мужественный [1/10.5];	судьба [1/11.4]; слово [1/11.4]; жизнь [1/11.3]; тысяча [1/11]; глаз [1/10.8]	год (первобытный лет, будущих годов); [2/11.8]; страна [1/11.7]	поведывать [1/13]; кричать [1/12.7]; поклониться [1/12.4]	связать [1/13]; утешать [1/13]; манить [1/13]

	<p>уходить [1/10.1]; пить [1/10.1]; здороваться [1/10.1]; хоронить [1/10.1]; слушать [1/10.1]; давать [1/10.1]; понять [1/10.1]; защищать [1/10.1]; ждать [1/10]; видеть [1/10]; вернуться [1/10]; ходить [1/10]; умереть [1/10]</p>	<p>храбрый [1/10.5]; близкий [1/10.5]; дерзкий [1/10.5]; измученный [1/10.5]; бронзовый [1/10.4]; маленький [1/10.2]; знакомый [1/10.1]; голодный [1/10]</p>				
ленинградец [78]	<p>плакать [2/11.9]; идти [4/11.2]; согреться [1/11.2]; забыть [1/11.2]; любить [1/11.1]; (не) открывать [1/11.0]; проходить [1/10.9]; спать [1/10.8]; говорить [1/10.4]</p>	<p>осажденный [1/13.0]; милый [1/11.3]</p>	<p>множество [1/12.2]; полк [1/12.0]; жизнь [1/11.8]; тысяча [1/11.4]; сердце [1/11.4]; имя [1/11.1]</p>	<p>год [1/11.1] (ленинградцам тех суровых лет)</p>	<p>возвратить [1/13.0]; посвящать [1/13.0]; поклониться [1/12.4]</p>	<p>провозить [1/13.4]</p>
ребенок [70]	<p>погибнуть [2/11.5]; улыбаться [1/10.6]; рисовать [1/10.6]; схорониться [1/10.6]; (не) смутиться [1/10.6];</p>	<p>грудной [1/14.0]</p>	<p>колыбель [1/13.0]; (над колыбелями детей) сотня [2/12.8]</p>	<p>рост [1/12.4] (дети маленького роста); сын [1/12.0]</p>	<p>рассказать [1/13.4]</p>	<p>пеленать [1/13.0]; вывозить [1/13.0]; везти [1/12.7]</p>

	рождаться [1/10.6]; превратиться [1/10.6]; заплакать [1/10.6]; чувствовать [1/10.5]; хоронить [1/10.5]; играть [1/10.5]; садиться [1/10.5]; плакать [1/10.4]; ждать [1/10.4]; увидеть [1/10.4]; лежать [1/10.2]; смеяться [1/10.1]			(детям сыновей); мир [1/11.4] (детям мира); блокада [1/10.4] (дети блокады)		
мать [52]	наклоняться [1/12.2]; надорваться [1/12.2]; делиться [1/12.2]; тосковать [1/12.0]; везти [1/11.8]	умерший [1/12.2]; больной [1/12.0]; святой [1/11.7]; седой [2/11.3]; родной [1/10.4]	слово [1/13.0]; тревога [1/12.7]			похоронить [1/12.7]
друг [49]	рассмеяться [1/12.4]; протягивать [1/12.4]; твердить [1/12.4]; отнести [1/12.2]; устать [1/12.2]	милый 3 [1/2.4]; испытанный [1/12.0]; верный 1 [1/1.5]; хороший [1/11.3]; старый [1/10.3]		призыв [1/14.0] (друзья последнего призыва)	поведать [1/14.0]	схоронить [1/14.0]

сын [39]	склониться [1/11.8]; поверить [1/11.8]; замереть [1/11.7]; уходить [1/11.5]; стоять [1/10.9]; стать [1/10.5]	плохой [1/12.0]; семилетний [1/12.0]; младший [1/11.8]; доблестный [1/11.8]; будущее [1/11.8]; старший [1/11.7]; милый [1/10.8]	лейтенант [1/13.0]; ребенок [1/12.0] (детям сыновей); имя [1/11.4] (имя будущего сына)			кликать [1/14.0]
боец [31]	стоять [2/12.2]; нести [1/12.2]	штатский [1/12.7]; необстрелянный [1/12.7]; буденновских [1/12.7]; седой [1/10.4]	пуля [1/13.4]; лицо [1/11.5]			слать [1/12.7]; встречать [1/12.0]
мама [29]	смеяться [2/12.0]; растаять [1/12.0]; мычать [1/12.0]; говорить [2/11.8]; входить [1/11.0]	зарытый [1/12.7]; больной [1/12.4]; далекий [2/12.1]				
женщина [27]	приходить [3/12.9]; дойти [1/11.4]; писать [1/11.3]; уходить [1/11.2]; рыть [1/11.1]; вести [1/10.8]; стоять [1/10.5]	ленинградский [1/10.2]		семья [1/14.0] (женщинам семьи)		

жена [26]	мочь [1/12.2]	милая [1/12.7]; мертвый [2/12.7]; гладкий [1/12.7]	лицо [1/11.7]			гладить [1/13.4]
товарищ [22]	-	-	-	-	-	-
сестра [20]	сказать [1/11.7]; говорить [1/11.3]	старший [2/13.4]; верный [1/12.2]		милосердие [1/13.0]; земля [1/11.1]		убить [1/14.0]
солдат [19]	метаться [1/13.4]; падать [1/12.2]	петровский [1/13.4]; опаленный [1/13.0]	отчизна [1/12.7]; (отчизны своей солдат) путь [1/12.4]; сердце [1/11.7]; небо [1/11.5]		вязать [1/14.0]; (вяжет солдатам)	помнить [1/11.8]
девочка [19]	играть [2/13.0]; учить [1/12.2]	больной [1/13.4]				
брат [18]	окликать [1/13.4]; умирать [1/12.7]	кровный [1/12.4]; младший [1/12.4]; милый [2/12.1]			отдать [1/13.0]	
мальчик [15]	вести [2/12.2]; нести [1/12.0]; жить [1/11.7]	обычный [1/12.2]		полоса [1/14.0] (мальчик средней полосы)		

Spójrzmy więc na portret zarówno oblężonych leningradczyków, jak i otaczających ich wrogów, który wyłania się z *blokadnej* poezji⁵⁰. Jednym z pierwszych narzucających się wniosków jest fakt, iż w większości przypadków słowo kluczowe jest podmiotem, natomiast trafień w przypadku, gdy jest ono wyrażone w celowniku lub bierniku jest znacznie mniej. Wyjątkiem jest tutaj *wróg*, w przypadku którego liczba trafień jest porównywalna. *Wróg* próbuje *dostać się* do miasta, *skrada się* i *zagraża*. Natomiast słowa, które łączą się z nim w bierniku związane są ze zwycięstwem (*wróg* zostanie *rozbity*, *skruszony*, *rozgromiony*, *zaduszony* i *wygnany*). Pomimo mniejszej liczby trafień w korpusie [103] *człowiek* występuje jako podmiot najczęściej z analizowanych słów kluczowych. W poezji najczęściej *sieje*, *żyje* oraz *przemieszcza się* (podobnie zresztą jak *leningradczyk* [4/11.2]). Drugim słowem co do częstości występowania w podmiocie jest *dziecko* (z reguły występuje w liczbie mnogiej jako *dzieci*). Leningradzkie dziecko częściej *umiera* [2/11.5] niż się *rodzi* [1/10.6], poza tym *placze*, *smuci się* i *grzebie* bliskich. Wyrazy określające członków leningradzkich rodzin (*matka*, *mama*, *syn*, *żona*, *siostra*, *brat*) pojawiają się w korpusie w sumie 184 razy i choć „zajmują się” podobnymi rzeczami (*chodzą*, *nadwyreżają się*, *mówią* oraz *umierają*) to w roli dopełnienia występują z reguły w różnych kontekstach. *Matka* jest *martwa*, *chora*, *święta*, *siwa* [2/11.3]; *mama* natomiast, pomimo że również jest *chora*, poza tym jest *pochowana* i *odległa* [2/12.1]. *Brat* jest *młodszy*, *rodzony* i *ukochany*, *siostra* *starsza* i *wierna*, a *żona* *ukochana* i *martwa*. Ciekawym zjawiskiem jest również fakt, że w poezji częściej pojawia się słowo *wojownik* (*cywilny*, *niedoświadczony* i *siwy*) niż *żołnierz* (*piotrowski* i *osmalony* ogniem). Z podanych przykładów oraz analizy kontekstowej kolokacji wynika, że za wojowników uważani byli nie tylko broniący miasta żołnierze Armii Czerwonej, a również cywilni mieszkańcy miasta. Najczęściej pojawiającymi się kolokacjami są konteksty związane ze śmiercią, zarówno w przypadku, gdy słowo kluczowe jest podmiotem czy dopełnieniem, jak i gdy rządzi słowami w dopełniaczu, celowniku i bierniku: *śmierć wroga*, *człowiek* i *brat umierają*, *dziecko ginie*, *matka*, *mama* i *żona* są *martwe*, *mama* jest *pochowana*,

⁵⁰ Wartości w nawiasach podawane są jeśli częstość występowania lub wyznacznik *score* znacznie przewyższa pozostałe wybranie do analizy słowa kluczowe

siostra zaś *zamordowana*. Wiele razy powtarza się również motyw pochówku, głodu oraz przemieszczania się. Na zakończenie warto porównać określenia jakie wiążą się w *blokadnej* poezji z *wrogiem*, a jakie z *leningradczykami* i *ludźmi* w ogóle. *Wróg* w poezji jest *zaprzysięgły, godny pogardy, okrutny, zuchwały, oszalały, nikczemny* i *straszny* (od [12] do [10,4]). *Człowiek* natomiast (w domyśle leningradzki) jest *radziecki* [3/11,8], *odważny, wygłodniały, rosyjski, ocalały, pełen woli, nieustępliwy, dzielny, bliski, zuchwały, wyczerpany, maleńki, znajomy* i *głodny*. Leningradzki człowiek jest więc w pełni przygotowany na odpieranie ataku wroga.

Warto nadmienić, że wszystkie wyniki frekwencyjne zostały sprawdzone pod względem kontekstu za pomocą narzędzia *Concordance* co pozwoliło uniknąć błędów spowodowanych wierszowaną budową korpusu oraz miejscami odmienną od przyjętej w rosyjskim języku składni. Przykładem takiego błędu jest wynik w kategorii *gen_modifies* dla wyrazu *człowiek*, gdzie na pierwszym miejscu pojawił się wyraz *kiełbasa*. Po analizie kontekstu wyszło na jaw, że to nie „należąca do człowieka kiełbasa”, „a kiełbasa, za którą podmiot liryczny skłonny był zabić człowieka” (Я дурак, я дерьмо, я калека, Я убью за колбасу человека). W związku z tym można śmiało powiedzieć, że przynajmniej w przypadku korpusu rosyjskiej poezji *Sketch Engine* nie radzi sobie zbyt dobrze z wyrażeniami w dopełniaczu, zarówno w przypadku gdy jest to wyraz określany, jak i określający. Tym samym, z wyżej wspomnianych wyników związanych z wyrazem *człowiek* konieczne było usunięcie 5 wyników, które stanowiły połowę wszystkich trafień w kategorii (*gen_modifies*).

Słowa kluczowe

Na koniec warto porównać wyniki z wygenerowanej listy frekwencyjnej do listy słów kluczowych. Jednym z niezwykle przydatnych w tłumaczeniach oraz terminografii narzędzi *Sketch Engine* jest *Keywords*, które pozwala na wyeksportowanie listy słów kluczowych. Narzędzie to porównuje korpusy – utworzony przez użytkownika oraz korpus referencyjny w danym języku (w przypadku badanego korpusu jest to *Russian Web 2011 (ruTenTen11)* z ponad 14,5 miliardem słów) i wyszczególnia słowa, które są dla danego korpusu specyficzne. W wynikach uwzględ-

niane są jedynie te elementy, które pojawiają się częściej w wybranym korpusie niż w korpusie referencyjnym. Porównywane są pojedyncze słowa, terminy wielowyrazowe oraz n-gramy (sekwencje następujących po sobie jednostek). Porównanie częstości występowania jednostek korpusu pozwoliło na wyodrębnienie następującej listy kluczowych terminów i słów kluczowych pojawiających się w wierszach z okresu blokady. Pomimo bardzo zróżnicowanych wartości statystycznych elementów listy są to bez wątpienia pojęcia kluczowe dla poezji tego okresu. W ramach pracy nad korpusem sporządzono i przeanalizowano listę stu dwudziestu słów kluczowych dla korpusu *blokadnej* poezji. W poniższej tabeli 2. znajduje się czterdzieści słów o najwyższym wyniku typowości.

Tabela 2.

Wyraz rosyjski / polskie znaczenie	częstość (korpus badany)	częstość (korpus referen- cyjny)	wynik typo- wości (score)	częstość względna ⁵¹ (korpus badany)	częstość względna (korpus referen- cyjny)
ленинградец / <i>leningradczyk</i>	81	15816	790,23	1472,91479	0,86518
ленинград ⁵² / <i>Leningrad</i>	206	258012	247,91	3745,9314	14,11407
блокада / <i>blokada</i> , <i>oblężenie</i>	88	130124	197,24	1600,20361	7,11819
нева / <i>Newa</i>	67	119213	162,12	1218,33691	6,52133
стужа / <i>mróz</i> , <i>ziqb</i>	19	21302	160,02	345,4985	1,16529
зенитка / <i>zenitówka</i> (działo przeciwlotnicze)	12	9173	145,97	218,20959	0,50179
копилка / <i>kaganek</i>	9	2967	141,66	163,6572	0,1623
стынуть / <i>ochładzać</i> , <i>oziebiać</i>	12	10056	141,42	218,20959	0,55009
вражий / <i>wrogi</i>	11	8844	135,48	200,02545	0,48379
блокадный / <i>blokadny</i>	17	26201	127,45	309,13025	1,43328
власьевна / <i>Wlasjewna</i> (sąsiadka Olgi Bergholec)	7	508	124,82	127,28893	0,02779

⁵¹ Liczba wystąpień (trafień) danego wyrazu na milion, która służy do porównywania częstotliwości między korpusami o różnej wielkości.

⁵² Z uwagi na lematyzację wszystkie wyrazy wynikowe pojawiają się z małej litery

канонада / <i>kanonada</i>	10	9055	122,27	181,84132	0,49534
аргобстрел / <i>ostrzał artyleryjski</i>	8	6165	109,53	145,47305	0,33724
навек / <i>na wieki, na zawsze</i>	11	15953	107,35	200,02545	0,87268
опаливать / <i>opalać, osmalać</i>	9	10865	103,28	163,6572	0,59435
дымный / <i>zadymiony</i>	10	16277	96,721	181,84132	0,8904
громада / <i>gromada</i>	11	21171	93,148	200,02545	1,15812
вьюга / <i>zamieć</i>	10	17774	92,705	181,84132	0,97229
ладога / <i>jezioro Ładoga</i>	9	14216	92,626	163,6572	0,77766
бадаевский / <i>badajewski (magazyny)</i>	5	335	90,266	90,92066	0,01833
баррикада / <i>barykada</i>	17	46632	87,338	309,13025	2,55092
мгла / <i>mgła</i>	16	42936	87,181	290,94611	2,34873
седой / <i>siwy</i>	35	117745	85,666	636,44464	6,44102
оружье / <i>broń</i>	5	1738	83,94	90,92066	0,09507
метель / <i>śnieżyca, zamieć</i>	18	54480	82,486	327,31439	2,98023
фриц / <i>fryc</i>	11	28482	78,585	127,28893	0,63784
вовек / <i>przez wszystkie wieki, po wieczne czasy</i>	7	11660	78,328	90,92066	0,18495
бескозырка / <i>marynarska czapka</i>	5	3381	77,573	109,1048	0,42658
дыханье / <i>oddech, oddychanie</i>	6	7798	77,181	90,92066	0,19359
ленинградка / <i>leninradka</i>	5	3539	77,012	109,1048	0,43691
метроном / <i>metronom</i>	6	7987	76,626	418,23505	4,56071
обстрел / <i>ostrzał</i>	23	83372	75,392	90,92066	0,22904
движенья / <i>ruchy</i>	5	4187	74,79	90,92066	0,23386
страданья / <i>męki, cierpienie</i>	5	4275	74,499	1054,67969	13,55801
снаряд / <i>pocisk</i>	58	247847	72,515	327,31439	3,64875
греметь / <i>grzmieć</i>	18	66701	70,624	181,84132	1,59602
иней / <i>szron</i>	10	29176	70,431	72,73653	0,08654
сражение / <i>bitwa, starcie</i>	4	1582	67,864	200,02545	1,98042
озарять / <i>oświećlać</i>	11	36203	67,449	145,47305	1,17223

Pomimo uporządkowania powyższej tabeli zgodnie z wynikiem typowości, najważniejsze dla ustalania słów kluczowych w korpusie są dwie skrajne kolumny z prawej strony, oznaczające częstość występowania na milion w korpusie badanym oraz referencyjnym. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w przypadku słów kluczowych liczba wystąpień danego słowa ma o wiele mniejsze znaczenie niż jej częstość w porównaniu z korpusem referencyjnym. W powyższej tabeli występują zarówno słowa pojawiające się w korpusie kilkaset razy (jak np. *Leningrad* – 206), jak i kilka (*badajewski* – 5). Ich pozycja w tabeli ustalana jest przez porównanie częstości występowania w obydwu korpusach oraz zmiennej, która pozwala wyodrębnić słowa kluczowe, zarówno o wyższej, jak i niższej częstości⁵³.

Przechodząc do analizy wyników, nietrudno zauważyć, że z uwagi na charakter poezji – wielokrotne powtarzanie pewnych fraz dla utrzymania rytmu, wyniki te są w pewnym sensie zafałszowane. Sąsiadka Olgi Bergholc, *Własjewna*, pojawia się jako słowo kluczowe jedynie z uwagi na artystyczne wybory poetki oraz fakt, że są jej poświęcone aż trzy wiersze, w których Bergholc zwraca się do niej bezpośrednio. W tym miejscu warto również zauważyć, iż pisownia wielu słów na liście kluczowej jest przestarzała – zamiast współczesnej pisowni *ue* na końcu słowa występuje końcówka *ьe* (*оружье, дыханье, окружение* etc.), co również mogło wpłynąć na ich wysoką pozycję. Choć występują pewne podobieństwa między listą słów kluczowych i listą frekwencyjną (nawet w przypadku analizowanego wycinka związanego ze słowami określającymi osoby) pojawiają się w powyższej tabeli terminy, z którymi większość czytelników mogła się wcześniej nie zetknąć. Jako przykłady wymienić możemy *zenitówkę* – działo przeciwlotnicze, które umożliwiło ustawienie lufy pod kątem prostym do powierzchni ziemi), „*koptilkę*” czyli wspomniany już więcej własnoręcznie tworzony kaganek, *metronom*, którego dźwięk był nadawany przez leningradzkie radio w przerwach między audycjami i podczas alarmów lotniczych oraz

⁵³ Metoda użyta do ekstrakcji powyższych danych to metoda prostych obliczeń matematycznych (simple math method). Metoda ta bierze pod uwagę zarówno wyraz o o bardzo wysokiej frekwencji, jak i niskiej (Kilgarriff 2009). Dokładna formuła użyta przy generowaniu listy słów kluczowych znajduje się w przewodniku Sketch Engine (<https://www.sketchengine.eu/documentation/simple-maths/>)

przymiotnik *badajewski* – część nazwy żywnościowych Magazynów Badajewskich, zbombardowanych w pierwszych dniach oblężenia⁵⁴. Nie dziwi również obecność na liście słów powiązanych z wojskowością oraz ostrzałem artyleryjskim – *zenitówka; kanonada; ostrzał artyleryjski; opalać, osmalać; barykada; broń; bezkozyrka; ostrzał; ruchy* (wojsk, choć oczywiście nie tylko); *pocisk; grzmieć; bitwa; starcie*. Wynika ona nie tylko z propagandowej, zagrzewającej roli wierszy, ale również z obiektywnych obserwacji otaczającej poetów rzeczywistości. Wiele z terminów odnosi się również do pogody i warunków panujących w oblężonym mieście – *mróz, ziąb; ochładzać, oziębiał* (odnosić może się do szybko ochładzających się mieszkań leningradczyków); *opalać, osmalać; zadymiony* (słowa te mogą dotyczyć zarówno bombardowań, jak i osmalonych sadzą mieszkań); *zamieć; mgła; śnieżycy; zamieć; szron*. Słowa kluczowe nie ilustrują oczywiście wszystkich aspektów życia w oblężonym Leningradzie, obrazują jednak dość dobrze życie (i umieranie) leningradczyków w tych mroźnych miesiącach przełomu 1941/1942 roku. Wśród stu dwudziestu wyników z największym wynikiem typowości (score) znajduje się dziesięć słów-symboli blokady (*коптылка, прорубь, времянка, Ладога, гробик, саночки, санки, сирена, бадаевские* (składki), *буржуйка*), dwadzieścia dwa czasowniki, szesnaście przymiotników (np. *вражий, блокадный, промерзший, ладожский* (np. *хлеб*), osiem nazw własnych związanych z osobami (*ленинградка, Власьевна, фриц, Машенька, фюрер, Берггольц, Джамбул, ленинградец*), siedem toponimów (*Ленинград, Пискаревское* (кладбище, cmentarz Piskariowski, który również uznać można za symbol oblężenia), *Невский* (проспект), *Нева, Ладога, Гатчина, Петроград*) oraz cztery przysłowki charakteryzujące czynności i stany (*навек, дотла, угрюмо, вовек*).

Wypada również wyjaśnić brak w tabeli kluczowych terminów wielowyrazowych. Wynika to z faktu, iż ich poprawna ekstrakcja za pomocą Sketch Engine okazała się niemożliwa z uwagi na trudności jakie napotyka program przy analizie słów w stopniu wyższym i najwyższym

⁵⁴ Analiza kontekstowa wskazuje również na użycie wyrazu „badajewski” w związku ze *stodką ziemią* (ziemią badajewską), która powstała, gdy stopiony w magazynach cukier nasycił znajdującą się pod nimi ziemię. Tak powstała mieszanina była używana do gotowania „kawy” lub ssana jak cukierki,

oraz zawierającymi sufiksy. Dla przykładu *новый год* (Nowy Rok) występuje w korpusie poezji dziewięć razy, z uwagi na stopień najwyższy użyty przez poetę (najnowszy rok) Sketch Engine jako częstość w korpusie referencyjnym wyświetla 0. Badania wielowrazowych słów kluczowych w tym przypadku będą mogły zostać przeprowadzone jedynie w momencie udoskonalenia narzędzi Sketch Engine.

Zakończenie

W artykule zaprezentowano krótki przegląd tematyki poezji z okresu blokady wraz z przedstawieniem sylwetek niektórych poetów, których wiersze znalazły się w analizowanym zbiorze, jak i jej analizę językową za pomocą narzędzi do badania korpusów tekstowych. Narzędzia te pozwalają na badania w celu pozyskania danych o częstości występowania jednostek wyrazowych i terminów, utworzenie listy słów kluczowych niezwykle ważnych w pracy tłumaczeniowej i terminograficznej. Interpretacja wygenerowanych danych statystycznych pozwala przybliżyć czytelnikowi terminologię z zakresu tematycznego poezji tego okresu oraz zauważyć wyraźne różnice między częstością występowania danych wyrazów w tekstach, a ich typowością dla danego zbioru tekstów. *Blokadna* poezja, pomimo iż jest jedynie wycinkiem rzeczywistości oraz nie bacząc na propagandowy charakter niektórych wierszy dość dobrze ilustruje atmosferę tamtych czasów. W artykule wykazano, że narzędzia dostępne na platformie Sketch Engine są zdolne do przetworzenia dużych ilości tekstów oraz dość sprawnie radzą sobie z generowaniem list frekwencyjnych oraz zestawianiem konkordancji. Jednak z uwagi na wierszowaną formę badanych tekstów oraz nietypową dla języka rosyjskiego składnię wierszy konieczna była manualna analiza kontekstów dla uniknięcia błędów.

Bibliografia:

Baker Paul. 2006. *Using corpora in discourse analysis*. London, New York: Continuum.

Barskova, Polina. 2020. *Sied'maja szczeroc: tieksty i sud'by b'lokadnych poetow*. Petersburg: Izdatielstwo Iwana Limbacha.

Barskova, Polina, i Andriej Muždaba. 2021. „Gor nie tolko mozet pokazat'sia nierownym, no i byl nierownym pisatielem”. dostęp 26.01.2022. <https://www.colta.ru/articles/literature/26472-polina-barskova-andrey-muzhdaba-literaturnyy-put-gennadiy-gor>.

Bączkowska, Anna. 2016. *Korpusowa analiza dyskursu związanego z tematyką imigracji w brytyjskiej prasie opiniotwórczej*. *Conversatoria Linguistica* 10: 7-25.

Biel, Łucja. 2015. *Translatoryka korpusowa*. „Rocznik Przekładoznawczy” 10: 15-40.

Kamasa, Victoria. 2014. *Techniki językoznawstwa korpusowego wykorzystywane w krytycznej analizie dyskursu*. *Przegląd „Przegląd Socjologii Jakościowej”* 10 (2): 100-117.

Korczagin, Kirill. 2019. *Poezija XX wieka w poetycznym podkorpusie nacyonalnogo korpusa russkogo jazyka: problema riepriezientatiwnosti*. „Trudy Instituta russkogo jazyka im. W.W. Winogradowa” 6: 234-255.

Korczagin, Kirill. 2019. *Zaczem nužen poetičeskij korpus i kak jego ispolzowat' „Russkaja riecz”* 6:113-127.

Kowalew, Walentin. i Pawłowski, Aleksiej. 1973. *Litieraturnyj Leningrad w dni b'lokady*. Leningrad: Nauka.

Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara. 2005. *Podstawy językoznawstwa korpusowego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Piotrowski, Tadeusz, i Grabowski, Łukasz. 2013. *Interpretacja danych frekwencyjnych z korpusów językowych: opis pewnych problemów (na kilku przykładach z życia wziętych)*. w *Na tropach korpusów: w poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, pod redakcją Wojciech Michał Chlebda. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. 59-71

- Sokołowskaja, Natalija. 2010. *Olga. Zaprietnyj dniewnik*. Petersburg: Azbuka-klassika.
- Stubbs, Michael. 2004. *Language Corpora*. W *Handbook of Applied Linguistics*, pod redakcją Alan Davies, Catherine Elder. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 106–132.
- Tognini-Bonelli, Elena. 2001. *Corpus linguistics at work*. Amsterdam: John Benjamins.
- Zaharow, Wiktor. 2005. *Korpusnaja lingwistika. Uczebno-mietodiczskie posobije*. Sankt-Pietierburgskij gosudarstwiennyj uniwersitet.
- Zasina, Adrian. 2018. *Językoznawstwo korpusowe. Empiryczne podejście w badaniach humanistycznych*. „Dziennikarstwo i Media” 9: 169 – 178.

MAŁGORZATA GASZYŃSKA-MAGIERA

Uniwersytet Warszawski

**TRAUMA WOJENNA, PRZEKŁAD LITERACKI I PAMIĘĆ KRYTYKA
– NA PODSTAWIE POLSKICH RECENZJI POWIEŚCI JORGEGO SEMPRÚNA**

Michael Scott Doyle (2018, 552) wyróżnił trzy zasadnicze obszary krytyki przekładu literackiego: krytykę przekładu jako taką (*translation criticism*), recenzje (*reviews*) oraz ocenę (*assessment*). Teksty przynależące do pierwszej z tych sfer mają z reguły charakter obszernych analiz akademickich, recenzje są krótsze i przeważa w nich ujęcie opisowe, a opracowania, w których dominuje aspekt ocenny, cechuje dążenie do ewaluacji zgodnej z obiektywnymi kryteriami. Rozróżnienie to trzeba jednak rozumieć umownie, trudno bowiem wyznaczyć między nimi ostre granice. Krytykę tłumaczenia prowadzoną z pozycji naukowej łączy z ewaluacją przekładu to, że wykazują silną zależność od aktualnych teorii przekładoznawczych, a ich odbiorcami są specjaliści w tej dziedzinie. Recenzje natomiast są kierowane do szerokiego grona czytelników, a ich autorzy zazwyczaj nie tylko nie odwołują się do badań translatorycznych, ale najczęściej nawet ich nie znają (Paloposki 2012, 185-186). Nie zmienia to faktu, że we współczesnym przekładoznawstwie recenzje traktowane są jako cenne źródło wiedzy m. in. o recepcji przekładów, postrzeganiu tłumacza i jego pracy, normach przekładowych czy retranslacji (Paloposki 2012, 187).

Janusz Sławiński (1974) w klasycznym już artykule poświęconym recenzjom utworów literackich wymienił cztery zasadnicze funkcje

krytyki literackiej⁵⁵: poznawczo-oceniającą, postulatywną, operacyjną oraz metakrytyczną, występujące w każdym tekście, którego celem jest wydanie sądu wartościującego dotyczącego utworu artystycznego. Funkcje te ujawniają się zarówno w recenzjach dzieł należących do literatury rodzimej, jak i przekładów, ponieważ krytyka przekładu stanowi integralną część procesu komunikacji literackiej w kulturze docelowej (Tokarz 1999, 53), a jednym z ważniejszych zadań recenzenta zarówno dzieła napisanego w jego ojczystym języku, jak i przetłumaczonego, jest komentowanie nowości wydawniczych. Wykładniki tych funkcji mogą jednak występować z różną intensywnością. Wiedza recenzenta podejmującego się przedstawić rodzimej publiczności czytającej utwór pochodzący z innego kręgu kulturowego bywa, a przynajmniej powinna być, fachowa i, siłą rzeczy, dużo rozleglejsza niż odbiorców, stąd często wchodzi on w rolę przewodnika po obcej literaturze, a czasem nawet kulturze. Ponadto powinien on zdawać sobie sprawę – i dać temu wyraz – że działa na styku „dwóch kultur, dwóch języków, dwóch wrażliwości zbiorowych i indywidualnych, a także różnych form ich ekspresji” (Tokarz 1999, 53), a przedmiotem jego refleksji są *de facto* dwa teksty: wyjściowy i docelowy. Dlatego wyróżniającą cechą jego tekstu winno być „ostrzeżenie lekturowe: znak inności” (Balcerzan 1999, 32), czyli zasygnalizowanie obcości, jaką, z perspektywy odbiorcy docelowego, jest obciążony przetłumaczony utwór literacki. Takie postępowanie niesie z sobą ryzyko odrzucenia utworu, ale może okazać się opłacalne, o ile odmienność uda się ukazać jako atut i zaintrygować nią czytelnika (Tokarz 1999, 58).

Krytyce przekładu stawia się na ogół bardzo wysokie wymagania: „powinna rozpatrywać teksty oryginału i tłumaczenia w całości, uwzględniając ich wielopłaszczyznowość, polisystemowość ich komponentów, koncentrując przy tym uwagę na odtworzeniu całokształtu sensów pierwowzoru” (Bednarczyk 1999, 76). Podobne postulaty można znaleźć w światowej literaturze przekładoznawczej na przestrzeni ostatnich dekad (np. Christ 1982, Maier 2009, Evrona, Burke 2015), a autorzy niektórych z tych prac domagali się, by recenzenci przed

⁵⁵ Sławiński używa terminu „krytyk”, mając jednak na myśli recenzenta. Obszerne fragmenty artykułu poświęca recenzjom utworów literackich, publikowanych w periodykach przeznaczonych dla „zwykłych”, tj. nieprofesjonalnych czytelników.

przystąpieniem do pisania tekstu krytycznego poszerzyli swą wiedzę o autorze książki oraz kontekście historycznym i kulturowym, w jakim powstała, oraz zestawiali ze sobą odpowiednie fragmenty tekstu wyjściowego i docelowego.

Idąc tym tropem, krytyk powinien być ekspertem od kultury wyjściowej, zwrócić uwagę na proces przekładu i możliwie obiektywnie ocenić efekt pracy tłumacza. Powiedzmy jednak otwarcie, że są to postulaty nierealistyczne, jeśli nie utopijne. W praktyce bowiem zawodowy krytyk, stale współpracujący z danym tytułem prasowym, niekoniecznie zna język, w którym powstał recenzowany utwór i niekiedy bez oporów to wyznaje. Stąd rzadkie w polskich recenzjach przełożonych dzieł literackich, zwłaszcza ukazujących się w prasie niespecjalistycznej, bezpośrednie odniesienia do pracy tłumacza i jej efektów.

Wydaje się więc, że dziś zarówno ciężar oceny jakości tłumaczenia, jak i jego dogłębnej analizy spada częściej na przekładoznawców, posługujących się wyspecjalizowanymi narzędziami. Ich prace pojawiają się jednak z reguły w czasopismach naukowych, tym samym dyskusja wokół kryteriów jakości przekładów i ich ewaluacji toczy się w dość hermetycznym gronie fachowców, z rzadka jedynie przenikając do prasy niespecjalistycznej. Wyjątkiem są artykuły poświęcone nowym przekładom dzieł klasycznych, które w sposób nieunikniony budzą kontrowersje wśród czytelników przyzwyczajonych do wizji utworu narzuconej przez poprzedniego tłumacza oraz sformułowań, które nieraz zdążyły zakorzenić się w polszczyźnie⁵⁶.

Z kolei recenzje nowości literackich publikowane w prasie codziennej oraz w tzw. czasopismach kolorowych często bywają elementem strategii reklamowej wydawców, stąd przeważa w nich funkcja perswazyjna, a nadrzędnym celem jest nakłonienie odbiorcy do zakupu lub przynajmniej lektury danej książki. Ich najważniejszymi elementami są streszczenie utworu i wymienienie jego zalet, na inne zagadnienia po prostu brakuje miejsca. Tym bardziej, że można zaobserwować dążenie do skracania omówień krytycznych, widoczne szczególnie w pierwszej dekadzie bieżącego wieku. Skrajnym przykładem była rubryka „Laser”

⁵⁶ Więcej na ten temat zob. Gaszyńska-Magiera 2017.

tygodnika *Wprost*, gdzie wzmianki o polecanych książkach (jak również filmach, spektaklach teatralnych czy koncertach) ograniczały się niekiedy do dwóch-trzech zdań.

Taki stan rzeczy zdaje się potwierdzać diagnozę Dutki (2000, 16), który dostrzegł tendencję do specjalizacji ról krytyka i literaturoznawcy⁵⁷. Ten pierwszy ma się wyrzekać ambicji naukowych i stosowania związanych z nimi metodologii, jest raczej rzemieślnikiem wykonującym zawód polegający na komentowaniu i subiektywnym ocenianiu nowości wydawniczych, co zresztą wcale nie musi – i nie powinno – wykluczać rozległej wiedzy i solidnego warsztatu. Natomiast literaturoznawca, który dysponuje aparatem badawczym, pozwalającym na prowadzenie naukowych analiz, dąży do rzetelności, a swoje sądy opiera na obiektywnych przesłankach. Przekładoznawca zajmujący się tłumaczeniem literackim sytuuje się na tej mapie wśród naukowców uprawiających określoną dyscyplinę. I o ile literaturoznawcom zdarza się wchodzić w skórę krytyka i publikować recenzje nowości wydawniczych w prasie o szerszym zasięgu (tu można by przywołać wiele znanych nazwisk), to wydaje się, że w przypadku translatorów takich przykładów jest zdecydowanie mniej.

Brak fachowej wiedzy i nieznanomość narzędzi analizy przekładoznawczej nie powinny jednak zwalniać recenzentów współpracujących z czasopismami, literackimi i nie tylko, przynajmniej z uświadomienia sobie i czytelnikom, że mają do czynienia z dziełem napisanym w innym języku – co jest warunkiem minimum zasygnalizowania obcości. Tymczasem wydaje się, że, przynajmniej w potocznym obiegu, nadal pokutuje przeświadczenie o nieistotności języka, w jakim powstał dany utwór, co nieodparcie skutkuje wrażeniem, „jakoby autor niewładający językiem polskim przemawiał do nas (jednak) po polsku” (Balcerzan 1999, 30).

Przedmiotem refleksji w niniejszym artykule jest postawa recenzentów wobec przekładów tzw. prozy obozowej. Mianem literatury obozowej określa się odmianę literatury wojennej, której tematem są przeżycia więźniów niemieckich obozów koncentracyjnych albo rosyjs-

⁵⁷ Szerzej na ten temat pisałam w monografii *Recepcja przekładów literatury iberoamerykańskiej w Polsce w latach 1945-2005 z perspektywy komunikacji międzykulturowej* (Gaszyńska-Magiera 2010: 100-109)

kich łagrów⁵⁸. Opowiada ona o rzeczywistości radykalnie odmiennej od świata za drutami, co uwidacznia się w opisach realiów obozowych (takich jak krajobraz, typowe sytuacje i zachowania, otoczenie, język więźniów) oraz bezpośredniego doświadczenia mechanizmów władzy totalnej i konsekwencji tego doświadczenia zarówno w sferze fizycznej, jak i moralnej i psychicznej (Burska 1993, 741). Zaliczają się do niej literatura fikcjonalna i tak zwane pogranicze literatury (paraliteratura), a ponadto literatura świadectwa, w tym teksty o charakterze dokumentu osobistego (Morawiec 2017, 5). Jak zaznaczają znawcy przedmiotu, granice między tymi formami bywają nieostre (ibidem). Chciałabym doprecyzować, że interesują mnie utwory o dominującej funkcji estetycznej, które określić można jako fikcję literacką, czyli powieści, których akcja rozgrywa się w obozie. Moim celem jest próba odpowiedzi na pytania, czy tematyka obozowa determinuje specyficzne postawy recenzentów wobec komentowanych utworów, jaki stosunek mają oni do ujawniającej się w nich literackości oraz czy wymiar świadectwa nie przysłania im walorów artystycznych tekstów. Ponadto chciałabym sprawdzić, na ile są oni świadomi wagi języka zarówno w przekazywaniu świadectwa traumatycznych doświadczeń, jak i konstruowaniu ich literackiego obrazu⁵⁹.

Recenzje są jednym z istotnych elementów pozwalających zbadać i zrozumieć kontekst odbioru wszelkich tekstów literackich. W przypadku przekładu dzieł opowiadających o przeżyciach granicznych odsłania się inny aspekt badań nad ich recepcją: można dzięki nim lepiej poznać mechanizmy dawania świadectwa o traumatycznych doświadczeniach i sposobach przekazywania wiedzy o nich w kulturze docelowej (Davies 2018, 16). Jeśli, idąc tropem myśli Belli Brodzki (2019, 14) uznamy, że dzięki tłumaczeniu „to, co martwe, co zniknęło, zostało zapomniane, pogrzebane albo uciszone, przewycięża swój los poprzez przeniesienie (a tym samym ponowne narodzenie) w czasie i przestrzeni do nowych kontekstów”, refleksja wokół kontekstu odbioru kultury przyjmującej

⁵⁸ Szczegółowe rozważania terminologiczne zawarte są w artykule A. Morawca „Literatura obozowa. Wstęp” (2017). Tamże o możliwości objęcia tym terminem piśmiennictwa opisującego doświadczenia obozowe w innych kontekstach geograficznych i historycznych.

⁵⁹ Problem pomijania kwestii językowych zarówno w pracach analizujących oryginalne teksty o traumie, jak i w ich przekładach poruszają m. in. Kuhiwczak 2007, Davies 2008.

staje się warunkiem wstępnym analizy i oceny tłumaczenia literatury obozowej.

Przedmiotem moich rozważań jest twórczość Jorgego Semprúna (1923-2011), autora urodzonego w Hiszpanii, a piszącego przede wszystkim w języku francuskim. Sądząc po liczbie opublikowanych książek, nie wydaje się, żeby był on w Polsce postacią znaną. Spośród jego obfitej twórczości ukazały się, jak dotąd, tylko trzy powieści: *Wielka podróż*, 1964 i *Omdlenie* 1969 przetłumaczone przez Krystynę Dolatowską oraz *Odpowiedni trup*, 2002, w przekładzie Maryny Ochab. W prasie niespecjalistycznej pisano o nim, gdy otrzymał którąś z ważnych nagród literackich⁶⁰, odnotowano także jego śmierć. Nazwisko Semprúna jest być może lepiej znane miłośnikom kinematografii, współpracował on bowiem z wielkimi twórcami francuskiego kina, a dwa jego scenariusze uzyskały nominacje do Oscara⁶¹. Jego dwukulturowość budzi nieporozumienia: Empik na stronie internetowej podaje, że językiem oryginału powieści *Odpowiedni trup* jest hiszpański⁶². Maria Delaperrière (2013,29), pisząc o perspektywach komparatystycznych polonistyki, przywołuje postać Semprúna, podając francuską wersję jego imienia: George. W nielicznych polskich publikacjach naukowych, w których przywoływane są jego utwory, podkreślany jest przede wszystkim ich walor świadectwa⁶³. Wydaje się, że w Polsce twórczość obozowa Semprúna nie zaistniała; gdy podaje się nazwiska najważniejszych pisarzy uprawiających ten typ prozy, wymieniani są zazwyczaj Wałam Szalamow, Primo Levi oraz Imre Kertész (Kulesza 2017, 23).

Znikoma popularność Semprúna w Polsce może dziwić, ponieważ ten dwujęzyczny pisarz, więzień Buchenwaldu, był jedną z ważniejszych postaci środowiska intelektualnego i artystycznego Europy Zachodniej XX wieku, a jego utwory weszły do światowego kanonu literatury obozowej. Dla wielu stał się również niekwestionowanym autorytetem moralnym. Urodzony w Hiszpanii w rodzinie o długich

⁶⁰ Np. Prix Femina 1969, Nagroda Pokojowa Księgarzy Niemieckich 1994, Nagroda Jerozolimską 1997.

⁶¹ W 1966 roku za najlepszy scenariusz oryginalny do filmu Alaina Resnais *Wojna się skończyła* oraz w 1969 za scenariusz do filmu Z Konstantina Costy-Gavrasa.

⁶² <https://www.empik.com/odpowiedni-trup-semprun-jorge,332082,ksiazka-p>; dostęp: 27.01.2021.

⁶³ Zob. Domańska 2009, Sacha 2014.

tradycjach aktywnej działalności politycznej⁶⁴, w przededniu wybuchu wojny domowej wyjechał z bliskimi do Francji. Opanował do perfekcji język swej drugiej ojczyzny i to właśnie po francusku powstała zasadnicza większość jego twórczości, w tym – proza obozowa. Składają się na nią trzy powieści: wspomniane już *Wielka podróż* i *Odpowiedni trup* oraz *Quel beau dimanche!* (1980), a także tom wspomnień *L'écriture ou la vie* (1994).

Po wybuchu II wojny Semprún został członkiem francuskiego Ruchu Oporu. W czasie obławy zorganizowanej po akcji wysadzenia pociągu z amunicją aresztowano go i zesłano do obozu w Buchenwaldzie w grudniu 1943 roku. Przetrwał tam do wyzwolenia obozu w kwietniu 1945. Po wojnie nie wrócił już do ojczyzny. Pozostał we Francji i zaangażował się w działalność nielegalnej wówczas Komunistycznej Partii Hiszpanii. Początki jego działalności pisarskiej zbiegły się z wydaleniem z szeregów KPH (1964) – za protestowanie przeciw dyktatowi Moskwy, narzucającej stalinizującą linię ideologiczną oraz metody walki, które, zdaniem Semprúna, nie mogły sprawdzić się we frankistowskiej Hiszpanii. Pozostał jednak wierny lewicowym ideałom. Ukoronowaniem jego zaangażowania politycznego było powierzenie mu teki ministra kultury w socjalistycznym rządzie Felipe Gonzáleza w 1988 roku. Ustąpił z urzędu trzy lata później, po ostrej konfrontacji z wicepremierem Alfonsem Guerrą. Powrócił do Paryża, gdzie mieszkał do śmierci.

W momencie debiutu obdarzony niezaprzeczalnym talentem literackim Jorge Semprún miał wielkie szczęście. Jego pierwsza powieść, *Wielka podróż*, została uhonorowana Nagrodą Literacką Formentora (*Prix Formentor*)⁶⁵. Było to niezwykle wyróżnienie, niełączące się, co prawda, z gratyfikacją finansową, lecz polegające na tym, że trzynastu wydawców z różnych krajów zobowiązywało się do wydania przekładu utworu w roku następującym po przyznaniu nagrody⁶⁶. *Wielka podróż*

⁶⁴ Był wnukiem Antonia Maury, który kilkakrotnie pełnił urząd premiera. Jego ojciec, profesor prawa, został ambasadorem Hiszpanii w Hadze w okresie rządów republikańskich.

⁶⁵ Nagroda została przyznana w 1963 roku, natomiast ceremonia wręczenia odbyła się 1 maja 1964 w Salzburgu. Polegała ona na wręczeniu laureatowi wszystkich wydań książki.

⁶⁶ *Spiritus movens* tego niezwyklego przedsięwzięcia, polegającego na porozumieniu wydawców z różnych krajów, był hiszpański wydawca Carlos Barral. Nie przetrwało ono długo: nagroda została przyznana tylko 5 razy, w latach 1961-65. Fascynujące dzieje tej nagrody i losy Grupy Formentor opowiada Rainier Grutman (2005).

ukazała się więc drukiem prawie jednocześnie w dziesięciu wersjach językowych⁶⁷ w trzynastu krajach i spotkała się z bardzo przychylnym przyjęciem krytyki, a jej autor niemal z dnia na dzień stał się literacką gwiazdą europejskiego formatu.

Pierwsza powieść Semprúna o tematyce obozowej, a zarazem jego debiut literacki, ukazała się we Francji w 1963 roku, a więc osiemnaście lat po zakończeniu wojny. Jak autor wyznaje w swoich wspomnieniach (Semprún 1994, 169), musiał nabrać dystansu do przeżytych doświadczeń, aby móc o nich pisać. Potrzeba opowiedzenia koszmaru zrodziła się dużo wcześniej, w Eisenach, tuż po wyzwoleniu obozu, w przeddzień repatriacji francuskich więźniów. Wspomnienie Buchenwaldu okazało się jednak zbyt świeże i intensywne, by dało się je ująć w słowach: „Kiedy budziłem się o drugiej nad ranem z głosem oficera SS w uszach, ze wzrokiem oślepionym pomarańczowym płomieniem krematorium, subtelna i wyszukana harmonia mojego projektu wybuchała brutalnymi dysonansami. Tylko krzyk z głębi trzewi, tylko śmiertelna cisza mogłyby wyrazić to cierpienie” (Semprún 1994, 169)⁶⁸. Dręczony absurdalnym poczuciem winy za to, że przeżył, Semprún dochodzi do wniosku, że pisanie odnawiałoby i potęgowało wrażenie, które mogłoby okazać się nie do zniesienia. „Tylko zapomnienie mogłoby mnie ocalić” – zapisuje (Semprún 1994, 212). W 1947 podczas pobytu w Asconie stanął przed dramatycznym wyborem między pisaniem a śmiercią. Wybrał życie, porzucając wówczas projekt pisarski. Powrócił do niego piętnaście lat później, podczas pobytu w Madrycie na fałszywym paszporcie, wypełniając ostatnią tajną misję na zlecenie KPH. Powieść powstała w kilka tygodni, w pierwotnym zamierzeniu – do szuflady, ponieważ Semprún miał świadomość, że, jako jeden z liderów nielegalnej KPH, nie będzie jej mógł opublikować. Do wydania książki doszło jednak w 1963 roku.

Tak więc w *Wielkiej podróży* pisarz wciela w życie szczególny zamysł, który dojrzewał w nim od dawna, niemal od wyzwolenia. Od samego początku odrzucał możliwość spisania wspomnień z obozu, mimo że odczuwał palącą potrzebę podzielenia się swoimi doświad-

⁶⁷ Czyli po angielsku, duńsku, fińsku, hiszpańsku, niderlandzku, niemiecku, norwesku, portugalsku, szwedzku i włosku. Niewiele później *Wielką podróż* opublikowano w Japonii.

⁶⁸ Tłumaczenie fragmentów prozy Semprúna nieopublikowanych w języku polskim autorki artykułu.

zeniami. Jego zdaniem, świadectwa nieujęte w formę literacką ograniczają się do katalogowania okropności i przekazywania suchych faktów, natomiast to, co najważniejsze, czyli prawdę uczuć i przeżyć, potrafi oddać tylko literatura. Poszukując odpowiedniej formy, Semprún nie obawiał się niewystarczalności języka, przeciwnie, wierzył, że język jest zdolny wyrazić i przekazać każdą treść, nawet najtrudniejszą i najbardziej szokującą. Znacznie bardziej problematyczna wydawała mu się kwestia odbioru: Semprún zadawał sobie pytanie, czy naprawdę wszystko, co się czyta lub czego się słucha, można sobie wyobrazić? Czy czytelnicy okażą dość cierpliwości, współczucia, dyscypliny, by wysłuchać świadka? Tym bardziej, że ten świadek może okazać się w ich oczach niewiarygodny – z jednego, prostego powodu: bo przeżył, a przecież nikt nie przeżył komory gazowej. Semprún, więzień Buchenwaldu, sam we własnych oczach był świadkiem podejrzanym, tylko dlatego, że ocalał. Obawiał się także, że nie zdoła sprostać oczekiwaniom odbiorców, ponieważ jego wspomnienia nie wpisywały się w „stereotyp horroru”, o czym zdążył się przekonać, opowiadając niektóre szczegóły obozowego życia (Semprún 1994, 84). Szansy na wiarygodność przekazu upatrywał w fikcji, ponieważ, według niego, „rzeczywistość często potrzebuje fantazji, by mogła wydać się prawdziwa. To znaczy, prawdopodobna. Aby przekonać czytelnika, poruszyć jego emocje” (Semprún 1994, 239).

Proza Semprúna konsekwentnie łączy pierwiastek autobiograficzny i pierwiastek fikcjonalny. Pisarz przyjął tym samym rolę twórczego świadka (Touret 2004), a jego celem stał się nie przekaz prawdy obiektywnej, historycznej, ale prawdy doświadczenia indywidualnego. Ten program znalazł wyraz w twórczości, której wyznacznikiem i znakiem firmowym okazała się „obsesyjna literackość” (Hénaff 2010). Przejawia się ona na różnych poziomach organizacji tekstu: fonicznej (aliteracje), rytmiczno-składniowej (rymy, anafory, paralelizmy składniowe), kompozycji (techniki *flashback* i *flashforward*). Erudycję autora zdradzają liczne nawiązania intertekstualne do dzieł literackich i rozpraw filozoficznych.

Pierwsza obozowa powieść hiszpańskiego pisarza spotkała się w Polsce ze sporym odzewem krytyków, jakkolwiek liczba opublikowanych recenzji, z dzisiejszej perspektywy, może nie wydawać się

imponująca, ukazało się ich bowiem siedem. Trzeba jednak pamiętać, że rynek prasy w latach sześćdziesiątych⁶⁹ wyglądał zupełnie inaczej niż teraz: tytułów istniało kilkakrotnie mniej, ich właścicielem było państwo, a wydawcy byli całkowicie uzależnieni od centralnego systemu przydziału papieru.

Recenzje *Wielkiej podróży* ukazały się w prasie codziennej: ogólnopolskiej *Trybunie Ludu* i gazetach o zasięgu regionalnym, *Dzienniku Polskim* i *Trybunie Mazowieckiej*, w tygodnikach o profilu społeczno-kulturalnym – *Kulturze* i *Tygodniku Powszechnym* oraz w miesięcznikach literackich *Twórczość* i *Nowe Książki*. Ich autorami byli, odpowiednio: Waław Sadkowski, Olgierd Terlecki, Zofia Chociłowska, Sławomir Kryśka, Bronisław Mamoń, Jan Wyka i Henryk Berezka.

Pierwszą rzeczą, jak rzuca się w oczy po lekturze przywołanych tekstów krytycznych jest to, że ich autorzy przeszli do porządku dziennego nad faktem, że mają do czynienia z przekładem. Nazwisko tłumaczki pojawiło się wyłącznie w towarzyszących recenzjom obowiązkowych metryczkach bibliograficznych książki. Nie znaczy to, że krytycy zignorowali fakt, że jej autor jest cudzoziemcem – większość z nich wspomniała o jego hiszpańskich korzeniach, jak i to, że powieść powstała w języku francuskim. Jan Wyka (1964, 128) uznał ją nawet za „w stylistyce i nowatorstwie na wskroś francuską” i zintegrowaną „z nowoczesną kontynuacją piśmiennictwa francuskiego”. W odwołaniach do biografii pisarza nie wszystkim recenzentom udało się jednak ustrzec od błędów rzeczowych, wydaje się nawet, że niektórzy z nich ulegli działaniu stereotypu, który w każdym uchodźcy hiszpańskim kazał widzieć żołnierza armii republikańskiej albo przynajmniej zwolennika republikańskiego rządu. Stąd wynikły sugestie, że pisarz wyjechał z rodzinnego kraju w 1939 roku, po klęsce Republiki⁷⁰ (Kryśka 1964, 8, Terlecki 1964, 4, Chociłowska 1964, 4).

Polscy recenzenci zgodnie ocenili *Wielką podróż* pozytywnie, jako „piękną, konsekwentną w swej artystycznej budowie, przekonującą

⁶⁹ Nawet jeszcze w latach 70. „gorące” nowości książki były recenzowane najwyżej kilkunastokrotnie. Tak było m. in. w przypadku prozy iberoamerykańskiej, które w tamtej dekadzie osiągnęła apogeum popularności (więcej na ten temat Gaszyńska-Magiera 2010).

⁷⁰ Być może dzięki temu stereotypowi (i utrudnionemu w tamtych czasach obiegowi informacji) *Wielkiej podróży* udało się prześliznąć przez sito cenzury: powieść ukazała się w Polsce w tym samym roku, w którym Semprún został wyrzucony z Komunistycznej Partii Hiszpanii.

w sposobie realizacji zamysłu pisarskiego” (Sadkowski), dojrzałą i mądrą (Mamoń 1964, 6), „nieprzeciętną zarówno z punktu widzenia wartości literackiej, jak i ładunku intelektualnego” (Chociłowska). Zdaniem Berezy (1964, 456), „trudno wyobrazić sobie odpowiedniejszą powieść do międzynarodowej Nagrody Formentor”.

Krytyków komentujących debiutancką powieść Sempruna łączy z jej autorem przeżycie pokoleniowe, jakim była druga wojna światowa, jakkolwiek zaskoczyła ich w różnym wieku, w różnym stopniu i w różnych okolicznościach. Olgierd Terlecki (ur. 1922), wywieziony w 1939 roku do Związku Radzieckiego, wstąpił do Polskich Sił Zbrojnych i z II Korpusem walczył we Włoszech. Henryk Bereza (ur. 1926) był żołnierzem Armii Krajowej. Jan Wyka walczył w Hiszpanii jako żołnierz Brygady im. Dąbrowskiego, w latach 1939–1940 służył w Polskich Siłach Zbrojnych. W przypadku Bronisława Mamonia (ur. 1929), Wacława Sadkowskiego (ur. 1933) i Sławomira Kryski (ur. 1935) wojna naznaczyła dzieciństwo i wczesną młodość. Semprun dotknął więc w swojej książce spraw, które dla polskich odbiorców w latach 60. nie były abstrakcyjne, lecz stanowiły przedmiot bezpośredniego doświadczenia. Dlatego nie powinno dziwić, że była ona odbierana przez niektórych z nich bardzo osobiście, co uwidacznia się w recenzjach niekiedy eksplicytnie, a niekiedy między wierszami. Jest to szczególnie wyraźne w artykule Kryski, który, nawiązując do własnego dzieciństwa, odnajduje w przeżyciach bohatera *Wielkiej podróży* pewną wspólnotę losów i jawnie się z nimi utożsamia: „Bomba, krew, pożary były dla niego takimi samymi zjawiskami przyrodzonymi kuli ziemskiej, jak dla dzieci wychowanych w czas pokoju: burza, deszcz, wichur.” Kryski ma świadomość, że tożsamość kształtuje się w okresie dojrzewania, w czasie wojny z konieczności przyspieszonego, i że każdy, podobnie jak on sam, odczuwa potrzebę rozrachunku z własnym dzieciństwem i pierwszym wyobrażeniem świata – nawet, a może przede wszystkim takim, jakie zostało ukształtowane w traumatycznych okolicznościach. Odwołanie do własnej biografii i refleksja nad nią pozwalają mu stwierdzić, że: „książka w pełni wyjaśnia owo zafascynowanie wojną dwudziestolatków” i rozumieć, dlaczego wszystkie przywołane w niej wydarzenia, zarówno te, które miały miejsce przed wojną, jak i później, opisywane są właśnie z perspektywy doświadczeń wojennych. To piętno jest widoczne także „przez

stanowisko, jakie zajmuje bohater nawet wobec zdawałoby się najprostszych czynności życiowych”. Podobnie dla Berezy jest oczywiste, że makabryczna, trwająca cztery dni i pięć nocy tytułowa podróż do Buchenwaldu w przepelnionym bydłym wagonie musiała wyryć trwały ślad w świadomości bohatera, dlatego „[w]ierzymy (...) że wszystko, o czym przez szesnaście lat narrator myślał, bezpośrednio czy pośrednio dotyczyło tylko tej właśnie podróży”. Terlecki tę myśl formułuje bardziej ogólnie: „Życie człowieka w każdej przeżywanej chwili może przerastać przeszłość i może przerastać przyszłość; żyjemy, nic o tym nie wiedząc, jak gdyby na trzech planach. Człowiek w zadrutowanym wagonie, ów podróżnik Semprúna, ma na pozór tylko jeden plan do dyspozycji – ten właśnie, na którym umierają ludzie.” Wyka czuje się bezpośrednim adresatem narracji Semprúna; nie przeszkadza mu szkicowość portretów bohaterów, nie potrzebuje dosłowności – właśnie ze względu na wspólnotę doświadczeń: „przeżyliśmy bowiem olśnienie bólem, uwięzieniem i wątpliwą ulgę po odzyskaniu wolności i swobody. Semprún nie zamierza nam więcej powiedzieć niż potrzeba. Wie, że wiemy.”

Tak więc pierwszym obszarem, który wyznacza polski kontekst odbioru *Wielkiej podróży*, jest poczucie wspólnoty między pisarzem i odbiorcami, wynikające ze zbieżności doświadczeń wojennych. Drugim jest polska twórczość literacka i filmowa o tematyce obozowej: prekursorskie utwory, które można zaliczyć do tego gatunku, opublikowano tuż po wojnie⁷¹, podobnie szybko powstały filmy⁷². Odwołania do rodzimej twórczości są dość powszechną strategią stosowaną w tekstach krytycznych dotyczących literatury obcej, pomaga to bowiem czytelnikowi w oswojeniu tekstu z natury naznaczonego obcością. I tak Bereza wspomina *Medaliony* Zofii Nałkowskiej⁷³, Mamoń i Wyka przywołują opowiadania Tadeusza Borowskiego. Dla obu zasadniczym czynnikiem wyznaczającym różnicę między dziełami polskiego i hiszpańskiego pisarza jest czas. Według Wyki, proza Borowskiego to „świadectwo uchwycone na żywo”, i „dokument wielkiej rangi z odwagą cywilną obnażający prawdę”. Mamoń wskazuje, że należy ona do grupy

⁷¹ Pierwsze opowiadania Tadeusza Borowskiego *Dzień na Harmenzach* i *Transport Sosnowiec — Będzin* zostały opublikowane na łamach *Twórczości* (II, z. 4) w 1946 roku (Mikulski 1954: 589).

⁷² *Ostatni etap* Wandy Jakubowskiej wszedł na ekrany w 1947 roku.

⁷³ Po raz pierwszy opublikowane w 1946 roku.

utworów obozowych w warstwie realiów brutalniejszych niż proza Semprúna. Recenzenci doceniają w powieści ten wymiar, którego z konieczności u Borowskiego być nie mogło: dystans, pozwalający podjąć próbę opisanego miejsca, jakie zajmuje obóz w życiu ocalałych, przede wszystkim w sferze psychicznej. Wyka za dodatkową zaletę uznaje umiar w selekcji bohaterów *Wielkiej podróży*, w czym upatruje pewne podobieństwo do *Pasażerki* Munka, odróżniającej się w tym aspekcie od *Końca naszego świata* (1964), gdzie Jakubowska „wszystkie kostiumy wyciąga z garderoby”.

Recenzenci dość zgodnie zwrócili uwagę na estetyczne i etyczne walory powieści Semprúna, których specyfika wynika z owej zdystansowanej postawy narratora wobec opowiadanych wydarzeń. Sadkowski zaliczył *Wielką podróż* do książek, które „dojrzewają wiele lat” i w których znać „wielki, intelektualny wysiłek autorów, wyzwających cierpliwie myśl i usiłujących możliwie precyzyjnie zmierzyć swe ponure doświadczenie”. Według Mamonia, siła powieści tkwi nie w opisie realiów, ale w spojrzeniu na rzeczywistość obozową z pewnego oddalenia, dzięki czemu autor jest w stanie mówić o niej „rzeczowo, obiektywnie, bez emocji”. „Spokój narratora jest godzien zazdrości. To kontemplacyjny, wnikliwy spokój myśliciela i cierpliwe, dociekliwe, zaskakujące skupienie reportera” – zauważa Wyka. Taka perspektywa pozwala porzucić tradycyjną chronologię „na rzecz autentycznego przeżycia, które najdogodniej czuje się w pozornie dogodnym przeskoku z teraźniejszości do przeszłości czy z przeszłości do przyszłości”, bo zwyczajne na pierwszy rzut oka sytuacje przywołują skojarzenia nakazujące nieustannie uruchamiać pamięć przeżytej traumy. Opanowany do perfekcji warsztat literacki umożliwia swobodne operowanie nakładającymi się planami czasowymi i wywołanie „wrażenia kliszy, na której przez omyłkę utrwalono dwie lub trzy fotografie” (Terlecki).

Krytycy zwrócili uwagę również na nieoczywisty, niemartyrologiczny, „beznamiętnie turystyczny” tytuł powieści, który przecież mógłby brzmieć *Droga Męki*, *Droga Cierniowa* czy *Szlakiem Krwi i Łez* (Terlecki). To tytuł, który określa istotę dzieła, czyli niematerialny wymiar podróży „przez epikę wielokrotnej niewoli i wielokształtnej eksterminacji, sprawdzalnej na jej licznych i odmiennych eksperymentach” (Wyka).

We wszystkich omawianych tekstach na pierwszy plan wysuwa się jednak ten aspekt powieści, który, w ocenie Sadkowskiego, przemawia do „najgłębszych pokładów etycznej wrażliwości czytelnika, do jego poczucia solidarności z innymi ludźmi”. Bereza podkreślił „moralną powagę” dzieła Sempruna i zawartą w nim refleksję „nad tą próbą człowieczeństwa, przez którą musiał przejść człowiek zbuntowany przeciw faszyzmowi”. W tym samym duchu wypowiadał się Mamoń: „heroizm tamtych czasów był egzaminem z człowieczeństwa”. Według niego, w *Wielkiej podróży* pisarz próbuje odkryć mechanizmy, które sprawiały, że wśród więźniów dokonywał się podział na ludzi i nie ludzi, i poszukuje odpowiedzi na pytanie, dlaczego jedni wracali stamtąd „martwi wewnątrz”, a inni „odrodzeni, odnalezieni w najgłębszym człowieczeństwie”. Dlatego, wydaje się, walor świadectwa, jaki charakteryzuje tę powieść, w oczach polskich krytyków przesądza o jej wartości, a wiarygodność przekazu staje się nadrzędnym kryterium oceny. Słowem-kluczem recenzji Berezy jest „dokument”, określany najczęściej jako „autentyczny”, a ponadto „przejmujący” i „szlachetny”; podobnie dla Sadkowskiego jest on „niemal przytłaczająco prawdziwy”. Mamoń dostrzega w powieści dwa wymiary: „osobisty i pozaosobisty, sprawdzony własnym cierpieniem i równocześnie pisany w imieniu innych, w imieniu tych, którzy nie mogą już przemówić, a przemawiać trzeba, aby milczenie nie pokryło tamtych doświadczeń”, w ten sposób trafnie wskazując podwójną rolę ocalałego i świadka, jaką świadomie odgrywa narrator.

W wymiarze etycznym ponadto niektórzy recenzenci odczytują przesłanie powieści jako przestrożę, bo „[o]bóz to nie tylko fakt historyczny, ale zawsze istniejąca możliwość” (Mamoń). Według Sadkowskiego, autorowi chodziło przede wszystkim o to, by „ludzie stali się w pełni świadomi tego, co przydarzyło się ludzkości w pełni dwudziestego wieku, aby ich wrażliwość etyczna nie pozwoliła im już nigdy nie słyszeć, nie wiedzieć, nie pamiętać.”

Waga poruszanych w powieści kwestii i jej aspekt testimonialny sprawiły, że w oczach Henryka Berezy zastosowane przez autora środki artystyczne okazały się kontrowersyjne. Powieści Sempruna nie da się, podobnie jak *Medalionów* Nałkowskiej, czytać „dla ich piękności literackich”. Wymiar świadectwa stawia ją „ponad wszelkimi sporami

estetycznymi”, rozstrzyga o jej wielkości i znaczeniu. Odczytanie *Wielkiej podróży* w takiej perspektywie należałoby więc uznać za jedyne możliwe i właściwe, a analizowanie jej strony formalnej byłoby wręcz nieprzyzwoite. „Nie odmawiam nikomu prawa do penetrowania wyobraźnią artysty straszności drugiej wojny światowej, wytwór wyobraźni pozostanie jednak zawsze tylko wytworem wyobraźni i braknie mu tej powagi moralnej, którą zawiera autentyczny dokument, gdy jest autentycznym dokumentem” – podsumował swoje stanowisko recenzent *Nowych Księżek*. Paradoksalnie jednak przyznał, że powieść hiszpańskiego pisarza nie brzmi fałszywie, odbiera się ją właśnie jak autentyczny dokument, przede wszystkim to, co w niej wykracza poza faktografię. Semprún potrafił bowiem zastąpić faktograficzną dosłowność dokumentu „autentycznością intelektualnej refleksji”.

Ostatnia powieść Semprúna o tematyce obozowej, *Odpowiedni trup* ukazała się w Polsce w 2002 roku, w innych czasach i w innym pod każdym względem kontekście – gospodarczym, społecznym, kulturowym. Inaczej też wyglądał rynek prasy. Ponad dekadę od wielkiego przełomu był on znacznie bardziej zróżnicowany i oferował znacznie większą liczbę tytułów. Mimo to książka hiszpańskiego pisarza spotkała się ze znacznie słabszą reakcją krytyki, niż opublikowana w 1964 roku *Wielka podróż*: zrecenzowano ją zaledwie trzykrotnie. Dla porównania, obozową powieść *Los utracony* Imrego Kertésza, uhonorowanego Nagrodą Nobla, zrecenzowano w 2002 roku aż dwadzieścia razy⁷⁴.

Głos w sprawie *Wielkiej podróży* zabrali recenzenci ogólnopolskich dzienników: Maciej Stasiński (*Gazeta Wyborcza*) i Janusz Drzewucki (*Rzeczpospolita*). Ponadto, niejako z obowiązku artykuł krytyczny na jej temat zamieściły też *Nowe Książki*. Dość niespodziewanie, mimo upływu lat, w recenzji Stasińskiego (2003, 19) słyhać echa autobiograficzne, które nadają jej bardzo osobisty i emocjonalny ton: „każdy z nich: i Semprún, i Borowski, i Kertész mógłby być moim ojcem, a ja we wszystkich tych świadectwach rozpoznaję część życia mojego własnego ojca, więźnia Oświęcimia.”

⁷⁴ Dane za Polską Bibliografią Literacką, http://www.ibl.poznan.pl/dostep/index.php?s=d_biezacy&f=zapisy&p_tworcaid=54680; dostęp: 27.11.2020.

Po trzydziestu ośmiu latach od wydania pierwszej powieści Semprúna zmieniła się zasadniczo sytuacja odbioru jego prozy. Wydano wiele nowych pozycji o obozach koncentracyjnych, zarówno beletrystycznych, jak i ściśle wspomnieniowych. Do nich właśnie odwoływali się krytycy. Dla Stasińskiego punktami odniesienia były utwory Kertésza i Borowskiego, dla Roberta Papieskiego (*Nowe Książki*) były nimi powieść *Nadzy wśród wilków* Brunona Apitza oraz *Morituri*, wspomnienia buchenwaldzkie Edmunda Polaka. Stasiński wspomniął o publicznym sporze między węgierskim a hiszpańskim pisarzem wokół literackich reprezentacji obozu i podkreślił różnice między ich ujęciami obozowych doświadczeń: u pierwszego mamy do czynienia z „rekonstrukcją procesu zderzania się «naiwnej» świadomości młodego chłopca z «biologiczną» rzeczywistością Zagłady”, podczas gdy ten drugi „wspomina epizody obozowego życia z wysokości doświadczenia całego swojego «kulturalnego» życia”. Recenzent *Nowych Książek*, podkreślając autobiograficzną genezę powieści Semprúna, czytał ją głównie przez pryzmat prozy Williama Faulknera i sugerował, by jej lektura poprzedziła lekturę *Odpowiedniego trupa*. Klucz do takiego odczytania dostarczył sam autor powieści. Jej bohater wspomina bowiem o wrażeniu, jakie wywarła na nim lektura *Absalomie! Absalomie!* w 1944 na nocnej zmianie w biurze Buchenwaldu. Idąc tym tropem, Papieski (2003, 64) w losach diabolicznego bohatera powieści Faulknera dostrzegł metaforę „państwa niemieckiego doby faszyzmu”. Wszyscy krytycy komentujący *Odpowiedniego trupa*, chyba najbardziej wyrafinowaną konstrukcyjnie i językowo powieść Semprúna, nie poświęcają większej uwagi jej aspektom literackim.

Analiza przywołanych tekstów krytycznych pozwala zauważyć, że działania ocenne prozy Semprúnowskiej dokonują się w sferze, w której krytyka spotyka się z pamięcią, odsłaniając tym samym etyczne uwarunkowania recepcji literatury obozowej (Davies 2018, 15). W konsekwencji przy wydawaniu sądów wartościujących na temat powieści hiszpańskiego pisarza brane są pod uwagę nie tylko kryteria literackie, ale także pozaliterackie. Największe znaczenie dla polskich recenzentów, doceniających skądinąd artystyczną wartość omawianych dzieł, zdaje się mieć autentyczność dokumentu i wiarygodność świadectwa, a ostentacyjna literackość tych utworów może, w ich oczach, zaciemniać

tę tak bardzo pożądaną prawdę przekazu. Umyka im natomiast to, że poszukiwanie literackiej ekspresji dla wyrażenia prawdy o obozie było dla Semprúna równoznaczne z pracą pamięci (Bugajewski, Saryusz-Wolska 2014, 394).

Pierwszy obszar polskiego kontekstu recepcji prozy Semprúnowskiej wyznaczają doświadczenia pokoleniowe krytyków, co pozwala określić wspólny dla instancji nadawczych i odbiorczych horyzont wiedzy. Drugim czynnikiem są polskie publikacje i filmy o tematyce obozowej, a później – także przekłady takiego piśmiennictwa, ustanawiające horyzont oczekiwań publiczności literackiej. Najważniejszym punktem odniesienia jest proza Tadeusza Borowskiego, „którego sztuka jest nieprześcigniona” (Mamoń). To właśnie twórczość tego pisarza sformatowała już w latach 40. XX wieku nasze wyobrażenie o tym, jak powinna wyglądać literatura obozowa. „Przecież każdy tekst, zwłaszcza literacki, podejmujący problematykę obozową dzieje się, jest, bywa, a nawet powinien być czytany wobec, w konfrontacji z *Pożegnaniem z Marią* i *Kamiennym światem*. Polska literatura obozowa to Borowski, ponieważ nikt nie powiedział o obozach więcej i nie zrobił tego, korzystając z bardziej oryginalnych i adekwatnych rozwiązań literackich” – pisze Dariusz Kulesza (2017, 24) o klinczu, w jakim znaleźli się polscy badacze problematyki. Jan Wyka widział w prozie Borowskiego bezpośredni przekaz prawdy o obozie „bez najmniejszej jakby poprawki na rzecz samego słowa”, ignorując fakt, że w przypadku tego pisarza także mamy do czynienia z artystycznym przetworzeniem treści, a nie literaturą faktu. Najwyraźniej naturalizm i behawioryzm cechujący jego twórczość łatwo utożsamia się z faktograficznym odzwierciedleniem wydarzeń.

Krytycy komentujący powieści Semprúna przeszli do porządku dziennego nad tym, że powstały one oryginalnie po francusku. O ile ich konstrukcja oraz sposób prowadzenia narracji zasłużyły, w ich oczach, na pozytywne wzmianki, o tyle tropy stylistyczne pozostały przez nich niezauważone. Nie dostrzegli, jak wielkie znaczenie przywiązywał Semprún do poszukiwania środków językowych adekwatnych do przekazania doświadczenia obozowego⁷⁵. Konstatacja Balcerzana (1999, 31)

⁷⁵ W tym kontekście najistotniejsze jest pytanie o strategię zastosowane przez tłumaczy prozy Semprúna, czyli o to, na ile zachowali w przekładzie jej bogactwo stylistyczne. To jednak temat wart podjęcia w osobnym opracowaniu. Próbę zmierzenia się z nim znajdzie czytelnik

sprzed dwóch dekad: „Notorycznie pisze się o przekładzie jak o nieprzekładzie” wydaje się prawdą uniwersalną.

W sumie strategie stosowane przez recenzentów prowadzą do neutralizacji obcości zawartej w powieściach Semprúna⁷⁶. Dążenie do niwelowania różnicy było w pierwszym rzędzie konsekwencją lektury tych dzieł w kluczu biograficznym i odwoływania się do wspólnoty doświadczeń. Można zaryzykować tezę, że krytycy, mniej lub bardziej świadomie, założyli uniwersalność doświadczenia obozowego⁷⁷. Nie zmienia to faktu, że czynnik języka, kluczowy w przekazie traumatycznych doświadczeń, został przez nich całkowicie pominięty.

Recenzje *Wielkiej podróży*:

Bereza H. 1964. „Nowe Książki” 10, 456-457.

Chociłowska Z. 1964. „Trybuna Mazowiecka” 194, 4.

Kryska S. 1964. „Kultura” 19, 8.

Mamoń B. 1964. „Tygodnik Powszechny” 28, 6.

Sadkowski W. 1964. „Trybuna Ludu” 115, 4.

Terlecki O. 1964. „Dziennik Polski” 137, 4.

Wyka J. 1964. „Twórczość” 9, 127-9.

Recenzje *Odpowiedniego trupa*:

Drzewucki J. 2003. „Rzeczpospolita” 1, D3.

Papieski R. 2003. „Nowe Książki” 9, 64.

Stasiński M. 2003. „Gazeta Wyborcza” 21, 19.

w artykule „Tożsamość w obozie koncentracyjnym. Wokół przekładów powieści Jorgego Semprúna *Le mort qu'il faut* na polski i hiszpański” (Gaszyńska-Magiera 2019).

⁷⁶ Na tendencję do neutralizacji obcości w przekładach literackich i nieliterackich świadectw obozowych zwrócił uwagę także Peter Davies (2018:11).

⁷⁷ Na tym aspekt przekładów i odbioru literatury obozowej zwraca uwagę Davies (2018:12).

Bibliografia:

Balcerzan, Edward. 1999. *Tajemnica istnienia (sporadycznego) krytyki przekładu*. W: P. Fast (ed.) *Krytyka przekładu w systemie wiedzy o literaturze*, 25-38. Katowice: „Śląsk” Sp. z o. o., Wydawnictwo Naukowe.

Bednarczyk Anna. 1999. *Krytyka tłumaczenia – dwa modele badawcze*. W: *Krytyka przekładu w systemie wiedzy o literaturze*, 65-80, P. Fast (ed.), Katowice: „Śląsk” Sp. z o. o., Wydawnictwo Naukowe.

Brodzki Bella. 2019. *Czy ożyją te kości?*. Tłum. zbiorowe. „Przekładaniec” 39: 7-21.

Burska Lidia. 1993. *Obozowa literatura*, w: *Słownik literatury polskiej XX wieku*, pod redakcją A. Brodzkiej [i in.], 740-746. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Bugajewski Mariusz, Saryusz-Wolska Magdalena. 2014. *Praca pamięci*. W: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, pod redakcją Magdaleny Saryusz-Wolskiej i Mariusza Bugajewskiego, 393-395. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Christ Ronald. 1982. *On Not Reviewing Translations: A Critical Exchange*. „Translation Review” 9: 16-23.

Davies Peter. 2008. *The Obligatory Horrors: Translating Tadeusz Borowski’s Holocaust Narratives into German and English*. „Holocaust Studies: A Journal of Culture and History” 14, no. 2: 23-40. http://www.vmbooksuk.com/acatalog/journals/JHE/JHE_contents.htm dostęp: 1.09.2021.

Davies Peter. 2018. *Witness between Languages. The Translation of Holocaust Testimonies in Context*. Rochester, New York: Camden House.

Delaperrière Maria. 2013. *Polska literatura w świetle współczesnej komparatystyki europejskiej*. „Postscriptum Polonistyczne” 1 (11): 29-39.

Domańska Ewa. 2009. *Muzułman: świadectwo i figura*, W: *Zagłada. Współczesne problemy rozumienia i przedstawiania*, pod redakcją Ewy Domańskiej i Przemysława Czaplińskiego, 67-86. Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne.

Evrona Maia, Burke Sue. 2015. *The Tiff: How Should We Review Translation?* *Asymptote: Blog*. www.asymptotejournal.com/blog/2015/10/21/the-tiff-how-should-we-review-translation/, dostęp: 2.09.2021.

Gaszyńska-Magiera Małgorzata. 2019. *Tożsamość w obozie koncentracyjnym. Wokół przekładów powieści Jorgego Sempruna Le mort qu'il faut na polski i hiszpański*. W: *Translatoryczne i dyskursywne oblicza komunikacji*, pod redakcją Ewy Gruszczyńskiej, Małgorzaty Guławskiej-Gawłowskiej i Anny Szczęsny, 13-26. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej WLS UW.

Gaszyńska-Magiera Małgorzata. 2010. *Recepcja przekładów literatury iberoamerykańskiej w Polsce w latach 1945-2005 z perspektywy komunikacji międzykulturowej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Gaszyńska-Magiera Małgorzata. 2017. *Czy nowe przekłady klasyki wzbudzają dziś emocje? Wokół najnowszego tłumaczenia Don Kichota*. W: *Przekład i emocje*, pod redakcją Piotra Fasta, Tamary Brzostowskiej-Tereszkiewicz i Justyny Pisarskiej, 119-134. Katowice: „Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe.

Grutman Rainier. 2005. *La traduction ou la survie: Jorge Semprun, Carlos Barral et le prix Formentor*. „TTR : traduction, terminologie, rédaction” 18, 1: 127-155.

Hénaff Lucas. 2010. *La littérature ou la vie: l'obsession de la littérarité chez Jorge Semprun*, www.revue-analyses.org 6, n° 3, dostęp: 25.11.2020.

Kuhiwczak Piotr. 2007. *The Grammar of Survival: How do We Read Holocaust Testimonies?* W: *Translating and Interpreting Conflict*, Myriam Salama-Carr (ed.): 61-74. Amsterdam, New York: Rodopi.

Kulesza Dariusz. 2017. *Polska literatura obozowa. Kilka pytań o syntezę, której nie ma*, „Acta Universitatis Lodzianensis. “Folia Litteraria Polonica” 4(42): 23-41.

Maier Carol. 2009. *Reviewing and Criticism*. W: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, pod redakcją Mony Baker i Gabrieli Saldahny, 205-210. London and New York: Routledge.

Mikulski Tadeusz. 1954. *Z marginesów twórczości Tadeusza Borowskiego*. „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 45/4: 585-593.

Morawiec Arkadiusz. 2017. *Literatura obozowa. Wstęp*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 4(42): 5-22.

Paloposki Outi. 2012. *Translation criticism*. W: *Handbook of Translation Studies* pod redakcją Yvesa Gambiera i Luca van Doorslaera, 184-190. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Sacha Magdalena Izabela. 2014. *Gdyście w obóz przybyć już raczyli... Obraz kultury lagrowej w świadectwach więźniów Buchenwaldu 1937-1945*. Bydgoszcz-Gdańsk: IPN.

Scott Doyle Michael. 2019. *Literary Translation Criticism, Reviews and Assessment*. W: *The Routledge Handbook of Literary Translation*, pod redakcją Kelly Washbourne i Bena Van Wyke'a, 551-573. London and New York: Routledge.

Semprún Jorge. 1994. *L'Écriture ou la vie*. Paris: Gallimard.

Sławiński Janusz. 1974. *Funkcje krytyki literackiej*, W: *Dzieło. Język. Tradycja*, pod redakcją Janusza Sławińskiego, 171-202. Warszawa: PWN.

Tokarz Bożena. 1999. *Krytyka przekładu w świetle systemu oczekiwań odbiorczych*. W: P. Fast (ed.) *Krytyka przekładu w systemie wiedzy o literaturze*, 51-64. Katowice: „Śląsk” Sp. z o. o., Wydawnictwo Naukowe.

Touret Michèle. 2004. *Jorge Semprun, le témoin inventif*. W: *Le roman français au tournant du XXIe siècle*, pod redakcją Marca Dambre'a, Aline Mura-Brunel i Bruna Blanckemana, 103-114. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle.

Strony internetowe:

http://www.ibl.poznan.pl/dostep/index.php?s=d_biezacy&f=zapisy&p_tworcaid=54680; dostęp: 27.11.2020.

<https://www.empik.com/odpowiedni-trup-semprun-jorge,332082,ksiazka-p>; dostęp: 27.01.2021.

GRUSZKIEWICZ WOJCIECH*Uniwersytet Gdański***CHOSEN LEXICAL ARCHAISMS FROM THE TRANSLATION OF FRANCIS
GODWIN'S THE MAN IN THE MOONE**

This article is an analysis of selected lexical archaisms from the first translation of the central part and some archaisms from the first part of *The Man in The Moone* by Francis Godwin, historian of the Church of England and a bishop of Llandaff and Heresford. Published in 1638 under a pseudonym, the work was read widely in Britain (three editions), France (five editions), the Netherlands (seven editions) and Germany (one edition). This work is mixed in genre and contains elements of travelogue, utopia, and a work of science fiction. Its importance is marginalised by literary historians, not least because the author of the work remained unknown for a long time, and also because the first two works of science-fiction, though intended for a rather narrower audience, were written by the great luminaries of the scientific revolution - Johannes Kepler (*Somnium*) and Francis Bacon (*New Atlantis*). In addition, some of the themes and plots (a voyage to the Moon, a lunar civilisation, a combination of a lecture on astronomy and an adventure plot) seem to have been inspired by Kepler's work.

The Man in the Moone is therefore as much an attempt to popularise science in a convention that is today referred to as science-fiction as it is simply a very limited attempt to come up with irrefutable statements about the Cosmos and to explain the state of knowledge at the time in a situation of competing three theories: geocentrism, heliocentrism and geoheliocentrism.

This brief analogical descriptive research study is based on the comparative and process research model proposed by Chesterman. I shall employ it to juxtapose English-Polish pairs of expressions from the original work and my translation and to consider all possible shifts resulting from transferring meanings from the source text to the target text. To a large extent, this article will refer to Karaś's study of archaizing stylization in Sienkiewicz's *Potop*, as well as Lucia Molina's modified typology of translation techniques. This is a modified version of the functionalist terminology of Vinay and Darbelnet.

Definition of archaism, archaisation

In order to better understand the nature of archaism and archaisation let us first analyse the relevant entries in chosen dictionaries.

The Routledge Dictionary of Literary Terms definition of archaism focuses on the manifested 'obsoleteness or obsolescence' of the use of the archaized word, which is 'immediately subject to the reader's scrutiny' (2006: 10). This definition stresses also the simplifying effect of archaisms, although it is contrasted with the experience of the language of the user, 'language of one's own time and place' which is 'something richly and variously suggestive', while archaisms are 'impoverished, rigid and ponderous'. This criticism is somewhat alleviated in case of regionalist writers and rendering of great classics' tradition. In *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms* archaism is identified which archaisation as use of the words which 'passed out of the language before the time of writing' and hence is obsolete (2001: 18).

The Polish *Słownik terminów literackich* defines archaism as (1998: 41) 'linguistic component from a bygone historical era that has fallen out of common usage due to, among other things, its replacement by another component' (author's translation).

As it can be easily deduced from the presented definitions, features of archaisms which are seen as essential are: pastness (rather nebulously defined) and obsoleteness, sometimes also their recognizability (or rather lack of it), impoverishing nature and their opposition against modern use of language.

To summarize, let's look at a definition that takes into account all the objections and counterarguments. According to Rudolf, archaism is 'a

word, expression or structure, perceived as non-contemporary, deliberately employed and meant to create a nostalgic aura of unspecified pastness and unnatural from the point of view of modern language standards'

(2019: 62). The expression 'nostalgic aura' is evoked here as a feature pertinent to the discussed strategy, its inherent function. While archaism seems to be identified with a strategy archaisation in nearly all dictionaries (different types of archaisation being discussed in 'archaism' entry), only one analysed dictionary provides a separate entry for

'archaisation': 'The introduction of archaisms into speech, especially into a literary work, as a factor of historical stylization, recalling patterns and norms of speech characteristic of past phases of evolution of a given national language' (Sławiński, 1998: 41).

Archaisation and modernisation – typologies

According to James Holmes (1988: 38), a non-contemporary text may be translated in at least three possible ways. Firstly, it can be completely archaised, creating a hypothetical linguistic reconstruction of the possible target text of that age. However, it would then be barely comprehensible for a modern reader. The second strategy would be applying 'standard archaic usage', meaning using a language resembling an older version of this language, but still comprehensible for a modern reader. The third way is simply modernization of language and exclusion of any archaic forms and consequently creating a modern text.

The first proposal is extremely uneconomical and may lead to the creation of a text incomprehensible for a modern reader. The third way deprives a text of any traits indicating the origin of the source text and strips it of any educational or aesthetic values. The only sensible solution seems to be the second way, which involves a partial modification of a text with carefully chosen archaisms.

Another typology of archaisations was proposed by Jones and Turner (2004: 164). The authors define the relationship between archaisation and modernization as the following continuum:

1. Hyper-archaisation: TT idiom older than ST idiom.

2. Time-matched archaisation: TT idiom contemporary with ST idiom.
3. Updated archaisation: TT idiom non-modern but more recent than ST idiom.
4. Superficial archaisation: Modern TT idiom with non-modern elements.
5. Minimal modernisation: Unmarked modern TT idiom.
6. Violent modernisation: Markedly modern TT reference.

While it is stated in that article that at least the first and perhaps the second method is stigmatised and criticized among the generation of modern translators as 'Victorian', also 'violent modernisation' seems to be rejected as too drastically disrupting the reception of such text. Hence the most favoured way in the English-speaking world is minimal modernisation (2004: 173).

The archaised texts bear a certain resemblance to a genre of pastiche. Both are oriented toward the past and naturally are dependent on another work or group of works, are secondary and derivative. Both are heavily intertextual. For pastiche, this is especially noticeable in dictionary definitions, like that provided in *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms* (2001: 187) or in *The Routledge Dictionary of Literary Terms* (2006: 168), where the genre is associated with borrowing, imitation and positive, authentic intention.

Lexical archaisms are one of the most crucial components of archaisation. Their introduction into a given text immediately provides it the flavour of a historical text or one that refers strongly to history. Furthermore, patinisation, a minimalist archaising strategy (Rudolf, 2019: 20), is essentially limited to the introduction of exclusively lexical components, which is clearly visible in the works of modern authors such as Jessie Burton (*The Miniaturist*), Tracy Chevalier (*Girl with a Pearl Earring*), Andrzej Sapkowski, Jacek Komuda, and Jacek Piekara.

Types of archaisms

In the classification of types of archaisms (Kurkowska, 2000: 67), lexical archaisms are described as those, which can lead to a distortion in understanding of an archaised text. Such 'quantitative hypertrophy'

(Kurkowska, 2000: 321) may occur, when too many archaised words appear too often or/when they are not explained in footnotes or cannot be also deduced from the context. However, moderate and reasonable application of lexical archaisms does not hinder recognition of a text.

In such cases these are so-called object archaisms ('historicisms'), such as cat-o'-nine-tails, transom, bombard, entail as a form of consolidation of property. These archaisms have to be preserved in translation (Kania, 1984: 134).

In the Polish translation tradition, archaisation should be universal and consistent, but not dominating the text (Karaś, 2004: 21).

It is worth noting that archaisation is nowadays perceived as basically close to artistic stylisation by evaluating it through the prism of aesthetic criteria, and thus inherently subjective. It is largely based on temporal deicticity, i.e. on the use of the language of the past, rather than on the concepts and objects of the depicted world (i.e. deicticity of place, considered non-normative) (Berezowski, 2000: 135). Translators archaizing a text may be described as the reconstructors of the modern perception of historical texts in the original language (Berezowski, 2000: 137).

Commentary to the translation

General commentary on sources

The 2009 edition of Broadview Publishing's *The Man in the Moone* was used as a source text in the translation. In verifying the word's status as an archaism in English, the comments in this edition were used, as well as the online versions of the Cambridge Dictionary, MerriamWebster, and dictionary of etymology on etymonline.com.

An additional status confirmation tool, which was employed during the analysis, although sometimes abandoned in case of drastic semantic evolution of an analysed lexeme used till today, was Google Ngram Viewer.

To verify the status of the word as an archaism in Polish, *Słownik Języka Polskiego PAN* (Polish Language Dictionary) edited by Witold Doroszewski was consulted, as well as the etymological dictionary by Aleksander Brueckner.

The source text can be characterised as written in relatively simple language. Pure archaisms are relatively rare, while spelling, punctuation

and often syntax archaisms are more common. The target text was rendered using literary modern Polish, strongly influenced by syntax and numerous 19th century expressions, which are rarely used today or perceived as old-fashioned or even outdated.

Each translation technique used in the case of lexical and semantic archaisms was identified and defined according to the terminology used by Lucia Molina. This is a modified version of the functionalist terminology of Vinay and Darbelnet. In this classification, basically all translated archaisms would fall under the category of 'variation', meaning, among other things, "change of linguistic (...) elements that affect aspects of linguistic variation: changes of textual tone, style, social dialect, geographical dialect etc." (Molina, 2002: 511). This means that almost all archaizing techniques are also referred to by this term. However, apart from this, they are subject to classification as calques, reductions and other techniques employed by Molina. Thus, they will be described as such techniques without using the term 'variation', which in this case is assigned automatically by default.

Furthermore, most Polish archaisms often require explanation or commentary (e.g. when using a euphemism for a word now considered highly offensive or informing the reader that a word comes from a language other than English), and any use of such footnote is defined in this typology as amplification.

Lexical archaisms

Borrowings from Spanish

Spanish borrowing ST	Translation TT	Rejected alternatives
Gansa	Gansak	gęsak, gensak, gęś
Botijo	butla	Botijo, gaşior
el hombre della Luna, the Man of the Moone	el hombre della Luna, Człowiek Księżyca	Człowiek Księżyca

Perhaps the most challenging Spanish term introduced by Godwin into the text in order to deepen verisimilitude is ‘Gansa’, which is a pure borrowing. This was a practical device of the author, as Gonsales is an explorer and discoverer of this species, which only visually resembles geese, but apart from that it is omnivorous. To avoid potential confusion of the reader and potential problems with inflection, a more typical Polish ending is added (like in ptak, kurak, głuptak etc.). In the second case, a Spanish form of the name of the container is practically unknown in Poland, hence a polonized form is used. More domesticated and typical for a 17th Polish name of a container ‘gąsior’ is rejected as excessively domesticating – the author of the original deliberately sprinkles the text with Spanish words.

The techniques applied in case of translation of Spanish borrowings are not uniform: in the case of ‘gansa’, naturalized borrowing was applied, in case of ‘botijo’ – literal translation.

Copernican terms

ST, p.94	TT
Now whereas to every of these they yeeld their naturall <u>course</u> from West to East; therein they doe well. The Moone performeth it in 27 daies; the Sunne, Venus, and Mercury in a Yeare or thereabouts, Mars in three Yeare, Jupiter in twelve Yeares, and Saturne in 30.	A teraz owi, którzy przypisują ich bieg naturalny z zachodu na wschód; ci czynią dobrze. Księżycyca bieg wynosi 27 dni, Słońca, Wenus i Merkurego rok jeden, Marsa – trzy lata, Jowisza – lat dwanaście, a Saturna – 30.
O incredible thing, that those same huge bodies of the <u>fixed stars</u> in the highest <u>orbe</u> , whereof divers are by themselves confessed to be more then one hundreth times as bigge as the whole earth (...)	O rzeczy niepojęta, że te same ogromne ciała gwiazd stałych w najwyższej sferze, z których niektóre są uważane za więcej niż stokroć większe od całej Ziemi (...)

Godwin, while undoubtedly expressing the spirit of the scientific revolution, and therefore manifesting a critical attitude to the Ptolemaic system, uses Ptolemaic nomenclature all the time, as does Copernicus. Therefore, the marked expressions have been rendered by archaised

expressions from the 1920 Polish edition of *De revolutionibus* (Kopernik, 1920: 36, 45). The modernisation of these expressions would obliterate an important linguistic process: the reception of a new way of perceiving the world was very slow and, in the sphere of everyday language, progressed much more slowly than important scientific discoveries. In one sentence we even find evidence of a certain mental revolution in the perception of the Universe.

In other instances, clearly different from purely astronomical ruminations, the word 'course' was rendered as 'lot', and 'bieg' ('flight' and 'movement' p. 98), as these do not refer to movements of astronomical bodies, but to flight of the protagonist.

ST, p.96	TT
After Eleven daies passage in this violent flight, I perceived that we began to approach neare unto another Earth, if I may so call it, being the Globe or very body of that <u>starre</u> which we call the Moone.	Po dniach jedenastu przeprawy owej w gwałtownym locie, postrzegłem, że zaczęliśmy do Ziemi odmiennej się przybliżać, jeśli takowym mianem zwać ją mogę, globem vel ciałem <u>gwiazdy</u> owej, Księżyca miano noszącej.

In this sentence, the author is clearly trying to equate the features of the Earth and the Moon, still referred to as 'a star'. This is a purely ancient term, not the modern definition, because in the perfect Ptolemaian extra-terrestrial space all bodies seemed physically identical (apart from their colour) and were thought to be perfect spheres, so the name 'star' applied to the Moon as well as to planets or stars proper. In order to show the state of knowledge and consciousness at that time, the syntax and the author's expressions must be carefully preserved. Introduction of Copernican terms in that way may be labelled as a technique of established equivalents.

Units of measure

ST, p. 92	TT
League	liga
ST, p. 100	TT
Foote	stopa

The units of measure present in the source text have been retained in the target text because they are excellent indexical features, reminding the reader that unified metric systems are relatively recent. For the reader unfamiliar with the relationship of metric and non-metric units, a footnote can be added at the first occurrence of the unit. This is a technique of established equivalents with amplification in case of introducing footnotes.

Culture-specific and science-specific terms

ST, p. 88	TT
(...) but as drawn by a secret property of the Globe of the Earth, or rather some thing within the same, in like sort as the <u>Loadstone</u> draweth Iron, being within the compasse of the <u>beames attractive</u> .	tajemną własność globu ziemskiego, a raczej przez rzecz pewną wewnątrz globu owego, podobnie jak <u>magnetyt</u> pociąga żelazo wewnątrz kompasu poprzez <u>promienie przyciągające</u> .

In the model and also the first magnetic theory proposed by Roger Bacon and fully developed by William Gilbert, magnetic bodies were understood as sending rays, 'beames' – like the Sun (Bacon's-Gilbert's model). Therefore, in order to preserve the perception of the action of magnetic forces in this theory, the rejection of the modernisation 'magnetic field' is a necessity. This is because such a modernisation would introduce the understanding of magnetism proposed in theories of Poisson, Ampere and Ørsted, formed between 1780 and 1820 (Verschuur 1993: 28). Paradoxically, such 'pseudo-archaism' is composed of words used till today. Let us add here that to this day there is no translation of Gilbert's work its immediate successors into Polish. The reason is most likely that new theories of magnetism have completely supplanted Gilbert's nomenclature and his understanding of many phenomena, and the Polish science of magnetism did not develop until the 19th century. The word 'loadstone' is translated in this passage in a modernized way as 'magnetite' to better reflect the technological limitation of the era: permanent magnets could only be made from clasts of magnetite. The situation is different in the following passage.

ST, p. 97	TT
After the time I was once quite free from the attractive Beames of that tyrannous <u>Loadstone</u> the earth (...)	Gdyżem już całkiem wolny od przyciągających mnie promieni owego tyrańskiego <u>magnesu</u> Ziemi się stałem (...)

In this case, the author's reasoning revolves around understanding 'loadstone' as a magnet, and therefore an abstract concept. This is due to the natural identification of the magnetic force with the earth's gravity at that time.

It is worth noting here the evident parallel between Gilbert's and Godwin's metaphor concerning the 'tyrannical' character of the magnet (Verschuur 33).

In the case of 'loadstone' the technique of particularization was applied, in the case of 'attractive beames' – literal translation.

ST, p. 96	TT	Applied translation technique
el hombre della Luna, the Man of the Moone	el hombre della Luna, Człowiek Księżyca	Adaptation

'The Man of the Moone' (modern English: The Man in the Moon) refers to the pareidolic image of the Moon, in which some human image is recognized. However, while this folk tradition has produced some works and cultural references concerning the images of the human face or silhouette both in Spanish and English cultures, in Poland there are practically no references, except for extremely rare and scattered poetical allusions. As a rule, however, they are not very well known and require an explanation, e.g., the title of the novel "Twarz Księżyca" by Teodor Parnicki. In Polish folk tradition, the Moon is treated rather symbolically, as a whole, definitely more often as a man (fiancé, grandfather, husband), much less often as a woman - fiancée (Bartmiński, 1996: 160).

The logical solution therefore seems to be translating the English term literally and inserting a footnote. Additionally, in that case an intratextual allusion to the title of the work is preserved.

ST, p. 103	TT	Applied translation technique
attractive Power	mocy przyciągającej	Literal translation

Scientific terminology is not yet formed at the beginning of the scientific revolution, hence the vague and possibly confusing term 'attractive power', the archaic equivalent of modern 'gravity force'. Perhaps literal approach seems to be the best solution in order to convey this specific case of the formation of scientific language. Of course, this situation requires the addition of a footnote.

It is also worth noting here that Godwin avoids the terminology of Gilbert, who referred to (perceived as identical with magnetic force) gravity as 'coition' (Verschuur 24). This term, however, did not become popular outside a narrow circle of scholars and was evidently quickly abandoned, albeit after Godwin's death, replaced by the term 'gravity'.

ST, p. 93	TT	Applied translation technique
Mathematicall Globe	wielki globus	reduction

The term 'Mathematicall Globe' means a globe with a grid of meridians and parallels, presumably in contrast to the few globes made as luxury objects. In that age, these were still rare and mostly privately owned; maps of the Earth tended to be seen in books (Whitfield, 2010: 39). As there is no archaic equivalent in the Polish language, a simple reduction was here applied, as it does not affect the understanding or the meaning of the sentence.

ST, p. 104	TT	Applied translation technique
a most magnificent chaire of Estate	tronie w pełni majestatu	compensation

A term ‘chair of estate’ is a unique archaism, preserved today exclusively as a type of throne, seemingly used for an introductory part of a coronation of a British monarch. Narrowing of this meaning seems to a logical strategy. As it is not even clear, if the Lunar sovereign holds or wears any regalia, in order to compensate a lack of an adjective in TT, an expression ‘w pełni majestatu’ (related to an Old Polish word ‘majestat’, meaning ‘throne’) is added.

ST, p. 90	TT	Applied translation technique
Canary wine	kanaryjska małmazja	Particularization

While for a Spanish protagonist sweet and raisined Canary wines are a typical and common beverage, they were seen as a luxurious product in all countries of northern Europe and became very popular (Lukacs, 2013: 104). In Polish-Lithuanian Commonwealth, though imported rather from other directions, all these southern wines were commonly known as ‘małmazja’ and hence this usage is retained in the target text.

Other lexical archaisms

ST, p. 89	TT	Applied translation technique
Covenants and profession	Pakty i przysięgi	Adaptation

In a demonological context, covenant and ‘pakt’ seem to exhibit strong equivalency – as covenant with devils is an antithesis of the covenant with Christian God, in Polish in the semantical sphere it revolves rather

around legal language. In Polish, ‘zawrzeć/podpisać pakt z diabłem’ (‘to make/sign a covenant with the devil’) is a common metaphor. A more personal act, signature of the act, called in Polish a ‘cyrograf’, is to be avoided as it is likened in the text to the oaths also taken by spiritual beings, and therefore of an oral nature. This is why the hyperonym is employed here.

ST, p. 92	TT	Applied translation technique
Vapors	Miazmaty	adaptation

The theories of ‘foul air’ (Sterner, 2007: 3) were extremely influential until the discovery of viruses and bacteria. In other words, every kind of fog, mist etc. was suspected of posing the potential danger of being ‘dirty’ and a threat to human life, as in the case of the book.

However, the Old Polish term ‘wapory’ has to be rejected as it fast underwent a semantic narrowing to specific female ailments, connected with hysteria in 19 the century – a process much stronger than in English, where the general propositional non-medical meaning was retained. Instead of modern ‘wyziewy’ (which is not only neutral, but normally rather nonorganic), a slightly more recognizable, used still in 19th century, term ‘miazmaty’ is proposed, as referring to the common scientific description to the Greek origin of this theory.

ST, p. 97	TT	Applied translation technique
I found the Ayre of one and the self same <u>temper</u> , without Winds, without Raine, without Mists, without Clouds, neither hot nor cold, but continually after one and the same <u>tenor</u> , most pleasant, milde, and comfortable (...)	powietrze o jednostajnym <u>temperamencie</u> odnalazłem, bez wiatrów, bez deszczu, bez mgieł, bez chmur, ani gorące, ani zimne, lecz stałe, o jednym i tym samym <u>charakterze</u> , nadzwyczaj przyjemne, łagodności pełne i rześkie (...)	Calque (temper – temperament) and adaptation (tenor – character)

The term ‘temper’ refers to a medical humoral theory and Galen’s typology of temperaments (Jouanna, 2012: 340) . In the 17th century this theory definitely affects even imagery, as ‘temper’ becomes a synonym of ‘tranquility of mind’ and in the context of describing features of a person or an inanimate being, becomes slowly a hyperonym and a synonym of ‘tenor’ and ‘character’. Hence in the case of the first term a calque is used, but in the second, in order to facilitate the reader’s understanding of the text, a more modern version of this semantic unit, ‘charakter’ was used in translation.

ST, p. 102	TT	Applied translation technique
commanding over al that whole Orbe of that world	rządzący całym <u>okregiem</u> tego świata	Particularization

In this case ‘orbe’ also refers to a globe. However, in this context this is a specific use of that word connected to the power of the supreme monarch (emperor or a king expressing sovereignty), embodied in globus cruciger (Sovereign’s Orb, cross-bearing orb). To render it properly, an archaic expression from still influential translation of the Bible into Polish (Biblia Tysiąclecia) was chosen. In the Book of Proverbs (8 chapter, verse 31) Wisdom is portrayed as a child playing in front of God, the supreme monarch, hence the analogy seems justified.

ST, p. 102	TT	Applied translation technique
Inheretrice	dziedziczka	Literal translation

In the case of this archaism, soon to be replaced by ‘heiress’ (circa 1650), no proper title can be proposed, as on page 105 the narrator himself declares, that he does not know, what title should be assigned to the highest lunar monarch. Hence such possibilities like ‘królowna’ cannot be applied. Alternatives include ‘następczyni’ and ‘sukcesorka’.

ST, p.103	TT	Applied translation technique
and they account them most base creatures, even but a degree before brute <u>beasts</u> , imploing them accordingly in all the basest and most servile offices, tearing them by a word that signifieth <u>bastard-men</u> , <u>counterfetts</u> , or <u>Changelings</u> ;	o stopień jeno wyżej nad bezrozumnymi <u>bestiami</u> , najpodlejsze i najprostsze prace wykonują, miano im w tamym języku dając, które oznacza <u>bękartów</u> , <u>oszukaństwa lub odmieńców</u> ;	Literal translation (beasts – bestie), reduction (bastard-men – bękartów), particularization (counterfetts – oszukaństwa), particularization (changelings odmieńców)

In a semi-satirical passage concerning social relationships and lunar classes the narrator evokes derogatory connotations attached to a lower class of Lunars, being defined as worse and imperfect when compared to ‘genuine, natural and true Lunars’ (a higher class). In other words, a lower class is, by implicature, false and unnatural, which is typical for social discourse condemning the moral imperfection of inferior classes of these times. While ‘bastard-men’ and ‘changelings’ have analogical terms in Polish, conveying in this context such traits like certain inferiority and falsehood, ‘counterfetts’ is an anthropomorphised inanimate term. Among proposed possibilities, like ‘podróbka, fałszywka, fałsz, oszukaństwo’, the last was chosen as slightly archaic, though this one does not convey the ‘imitative’ relationship to the higher class. At least the connotation of falsehood is retained in this case. Another possibility, ‘nędznicy’ (archaic description of the member of lower classes, synonym of old-fashioned ‘nędzarze’), retains connotations of both poverty and moral inferiority, although it is animate. A similar situation occurs in the case of ‘oszukaniec, fałszywiec’, but this would be an even worse choice, as these words do not convey any social connotations. However, in order to render the author’s inconsistency in the triadic structure of descriptions the order of animate and inanimate nouns, ‘oszukaństwo’ is affirmed as perhaps the most suitable choice in that case.

In this sociological context, 'beasts' are rendered as 'bestie'. When 'beasts' refer to animals in a neutral context, they are rendered as 'zwierzęta' (p.98).

ST, p. 99	TT	Applied translation technique
Baite	strawa	Literal translation

Bat, Old English word though used parallelly in Old English for a long time with *foda* as description for food, and in their modern forms *baite* and *food*, was eventually eliminated. However, word *food* is never used by Godwin. Hence usage of an older word in translation, still understandable in Polish, seems to be justified.

Proper names

ST, p. 97	TT	Applied translation technique
New World of the Moone.	Nowego Świata księżycowego	Calque

Already in the introduction Godwin recalls Columbus's discovery of America and juxtaposes this discovery with Gonsales's flight. The comparison of an expedition of discovery to a scientific discovery by indirectly invoking Galileo is intended to show the value of the efforts of people wishing to expand the boundaries of human knowledge. It therefore seems appropriate to translate the name literally by analogy to the Americas and to use capital letters. In the case of 'East Indies', a similar calque shall be applied, as a very strong indexical feature of this text.

ST, p. 88, 96	TT	Applied translation technique
Engine/Engin	machina	Literal translation

In Cambridge online dictionary an engine is defined as 'the part of a vehicle that uses energy from oil, electricity, or steam to make it move'. Even in another dictionaries (Merriam-Webster online) wider defini-

tions always encompass the complex mechanisms context. In this case of a fictional, yet at least conceptually possible (at least from the 17th century standpoint) contraption, perhaps the most accurate choice is ‘machina’, in Polish often referring to older, heavy, and complex machinery, being seemingly the closest term in the analogical semantic field. According to the Polish dictionary, this term was actually used in exactly the same situation by Bolesław Prus in *Lalka*. This argument may be even strengthened by the existence of an established equivalent ‘siege engines’ – ‘machiny oblężnicze’, even if it refers to the historical military terminology.

ST, p. 97	TT	Applied translation technique
Philosophers	filozofowie	Literal translation

Words like ‘science, scientists’ in modern meaning appear no sooner than in the 19th century. Until then, the terms ‘natural philosophy, philosophers’ were usually used as the equivalents of the time. The semantic change was therefore closely connected with a drastic reduction of the meaning of these last expressions. The word has been left in the target text in order to convey not only the shift in the former scientific nomenclature, but also the domination of philosophy in the reasoning of the time.

It should also be noted that in this case, as with the spelling, there is a certain inconsistency, which is also typical of 17th century literature and the unconventionality dictated by the Baroque style. In the phrase ‘Philosophers and Mathematicians’ (p. 93) we see the beginning of the separation of mathematics as a separate and completely autonomous discipline, gaining prominence.

ST, p. 104	TT	Applied translation technique
Conductor	przewodzący nam mąż	Description

In the source text, a conductor is a person, who certainly is the head of a delegation of Lunars bringing the main protagonist to the monarch. Seemingly he is neither a lord nor a guide, hence such possible translations as ‘przywódca’ (leader), ‘naczelnik’ (headman) and ‘przewodnik’ (a guide) were abandoned in favour of a descriptive phrase.

ST, p. 89	TT	Applied translation technique
Fraternity	konfraternia	Adaptation

A word 'fraternity', though still used today, lost majority of its medieval connotations (mainly religious, chivalric but also revolving around craft and guild associations). Used still in context of American universities and still in a religious context, it is in great part replaced by a term 'association' (coined circa 1650). Polish 'konfraternia' underwent a similar evolution, but deeper and comparing to 'fraternity', it is slightly more archaic and perhaps a precise equivalent of 'confraternity'. However, in a demonological context of the work, such usage seems suitable.

Conclusions

	English archaism	ST	TT	Polish archaism	Strategy implemented	RA?
1.	PA	course	bieg	PA	Established equivalent	N
2.	FA	fixed stars	gwiazd stałych	FA	Established equivalent	A
3.	FA	highest orbe	najwyższej sferze	FA	Established equivalent	A
4.	PA	starre	gwiazda	PA	Established equivalent	N
5.	PA	league	liga	PA	Established equivalent	A
6.	PA	foote	stopa	PA	Established equivalent	A
7.	FA	Loadstone	magnetyt	M	Particularization	N
8.	PA	beames attractive	promienie przyciągające	MN	Literal translation	A
9.	PA	Loadstone	magnes	FA	Particularization	N
10.	PA	el hombre della Luna, the Man of the Moone	el hombre della Luna, Człowiek Księżyca	FA	Adaptation	A

11.	FA	attractive Power	mocy przyciągającej	N	Literal translation	A
12.	PA	Mathematicall Globe	wielki globus	PA	Reduction	N
13.	PA	a most magnificent chaire of Estate	tronie w pełni majestatu	PA	Compensation	N
14.	FA	Canary wine	kanaryjska małmazja	FA	Particularization	N
15.	FA	Covenants and profession	Pakty i przysięgi	PA	Adaptation	N
16.	PA	vapors	Miazmaty	PA	Adaptation	A
17.	PA	Temper	temperament	PA	Calque	A
18.	FA	tenor	charakter	FA	Adaptation	N
19.	FA	commanding over al that whole Orbe of that world	rzządzający całym okręgiem tego świata	FA	Particularization	N
20.	PA	inheretrice	dziedziczka	PA	Literal translation	N
21.	PA	beasts	bestiami	PA	Literal translation	N
22.	FA	bastard-men	bękarty	PA	Reduction	N
23.	FA	counterfetts,	oszukaństwa	FA	Particularization	N
24.	PA	Changelings	odmieńce	PA	Particularization	N
25.	PA	baite	strawa	PA	Literal translation	N

26.	FA	New World of the Moone.	Nowego Świata księżycowego	FA	Calque	N
27.	PA	Engine/Engin	machina	PA	Literal translation	N
28.	PA	Philosophers	filozofowie	PA	Literal translation	A
29.	PA	conductor	przewodzący nam mąż	PA	Description	N
30.	PA	fraternity	konfraternia	FA	Adaptation	N

PA – a proper archaism, FA – a functional archaism, N – neologism (pseudo-archaism), M – modernisation

RA? column (Amplification required?) – N – no amplification required, A – Amplification required

For an even deeper analysis of the selected and used archaisms and their Polish equivalents, let us compare the pairs collectively with the definition of proper (authentic) and functional archaisms. Proper archaisms are elements of authentic language actually used in different historical periods. Functional archaisms are elements different from such a language, i.e.: rare, bookish words, elements of jargon, dialectisms, and regionalisms (Karaś, 2004: 19). Moreover, they can pertain to any accumulation (or rather density) of any linguistic and stylistic devices, as well as any formulaic expressions introduced into a given text.

As it can be easily noticed, out of 30 selected lexical archaism pairs, the correspondence in EN-PL pairs between archaisms concerns as many as 22 pairs, of which 15 concern proper archaisms and 7 functional ones. This demonstrates a high degree of equivalence of the two compared texts.

Let us also analyse the employed translation techniques.

Applied translation techniques	Number	Amplifications
Established equivalents	6	4
Particularization	6	0
Adaptation	5	2

Reduction	2	0
Literal translation	7	3
Description	1	0
Compensation	1	0
Calque	2	1
All occurrences	30	10

The most frequently employed techniques encompassed established equivalents, literal translation, and particularization. Just behind them came the adaptation technique. The remaining four techniques constitute isolated cases.

Contrary to the original assumptions, not all of the archaisms employed require footnotes, i.e. the application of an additional amplification technique. Archaisms translated by means of established equivalents and literal translation techniques particularly require footnotes, which is not surprising insofar as they mainly concern abandoned and obsolete scientific terms. This applies to 10 cases, or 33%.

Archaism types	Number in ST (all occurrences)	Number in TT (all occurrences)
Non-interfering archaisms		
Orthographical/phonetical (excluding capitalisation)	338	38
Inflectional	12	38
Word-formative	-	14
Non-interfering archaisms together	350	90
Interfering archaisms		
Lexical archaisms	67	142

The final count of all occurrences shows a definite predominance of non-interfering archaisms, namely orthographic and phonetic ones in the source text. The target text, on the other hand, is dominated by lexical and semantic archaisms.

At this point, however, it should be added that a large part of the 67 lexical archaisms in the ST are repetitions of the 30 lexical archaisms

discussed above, as well as words balancing on the unclear border between the status of archaism and a word described as old-fashioned, often belonging to formal language, not infrequently also restricted to a particular field of knowledge, technique, jargon, etc., or simply used in very rare situations (like 'chair of estate').

The situation is similar with lexical archaisms in the target text. The majority of the applied vocabulary is (apart from the discussed 30 examples, which also repeat among these 142 cases) often lexis similar to contemporary Polish (materia - materiał, mozół - mozolny, hazardownie - hazard, bieżyć - biegać, nadmienić - wymienić, natenczas - w międzyczasie), and due to their relative dispersion in the text, they are usually easy to interpret from context. Some of them, moreover, have suffered minor semantic shifts, retaining fundamental semantic constitutive features, and are not infrequently used today, if only by means of a form similar to other words (mąż, odzienie).

Considering all the aforementioned arguments and the results of the analysis of the applied archaisation in the developed text, it can be safely stated that in no case a major loss of an item from the translated text has been observed.

Though non-interfering archaisms in the target text are much rarer than in the source text, this lack is significantly compensated by lexical archaisms as well as, last but not least, by the essential preservation of syntactic structures of the source text.

The main aim - archaisation - was achieved, though not quite consistently with predictions. Employing Jones and Turner's typology, level 4 of archaisation in translation has been achieved - namely superficial archaisation (modern TT idiom with non-modern elements). Non-modern elements included a variety of layers, mainly 19th century vocabulary, but also many elements from 17th century (mainly phonetic, orthographic, and inflectional archaisms).

Bibliography

Primary sources:

Godwin, F. (2009), *The Man in the Moone*, Plymouth, Broadview Editions

Criticism:

Baldick, C. (2001), *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, Oxford, Oxford University Press

Bartmiński, J. (1996), *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, Lublin, Wydawnictwo UMCS

Bassnett, S. (2002), *Translation Studies*, London, Routledge

Berezowski, L. (2000), *Pragmatyczne podstawy archaizacji*, (in:) *Przekładając nieprzekładalne. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Translatorycznej*, Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

Brueckner, A. (1993), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, Wiedza Powszechna

Burton, J. (2014), *The Miniaturist*, London, HarperCollins Publishers Ltd.

Chevalier, T. (2019), *Girl with a Pearl Earring*, London, HarperCollinsPublishers Ltd.

Fowler, C. (2006), *The Routledge Dictionary of Literary Terms*, New York, Routledge

Jones, F.R., Turner A. (2004) 'Archaisation, Modernisation and Reference in the Translation of Older Texts', *Across Languages and Cultures*, Vol. 5, No. 2

Holmes, J. S. (1988), *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Amsterdam, Rodopi

Jouanna, J. (2012), *The Legacy of the Hippocratic Treatise The Nature of Man: The Theory of the Four Humours*, in: *Greek Medicine from Hippocrates to Galen: Selected Papers*. Edited by Philip van der Eijk, Brill, JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctt1w76vvr>. (Accessed 18 May 2022)

Kania, S. (1984), *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa, WSiP

- Karaś, H. (2004), *Archaizmy jako wykładniki stylizacji w Potopie Henryka Sienkiewicza*, *Poradnik Językowy*, nr 9
- Kopernik, M. (1920), *Wybór pism w przekładzie polskim*, wyd. L. Birkenmajer, Kraków, Krakowska Spółka Wydawnicza
- Kurkowska, H. (2000), *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN
- Lukacs, P. (2013), *Inventing wine. A new history of one of the world's most ancient pleasures*, New York, W.W. Norton
- Molina, L. (2002), *Translation techniques revisited: A Dynamic and Functionalist Approach*, (in:) *Meta: Translator's Journal*, no. 4
- Poole, W. (2009), *Introduction*, (in) Godwin, F., *The Man in the Moone*, Plymouth, Broadview Editions
- Quinn, E. (2006), *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*, New York, Facts On File, Inc.
- Rudolf, K. F. (2019), *Archaization in Literary Translation as Nostalgic Pastiche*, Berlin, Peter Lang
- Sławiński, J. (1998), *Słownik terminów literackich*, Ossolineum, Wrocław 1998
- Sterner, C. (2007), *A brief history of miasmatic theory* (Access on: 17.05..2022)
http://cssterner.nfshost.com/research/files/History_of_Miasmatic_Theory_2007.pdf
- Suvin, D. (1979), *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*, New Haven, CT: Yale University Press
- Verschuur, G. L. (1993), *Hidden Attraction. The Mystery and History of Magnetism*, Oxford, Oxford University Press
- Whitfield, P. (2010), *The Image of the World. 20 centuries of World Maps*, London, The British Library Publishing Division

RECENZJE

KSAWERY PIŚNIAK

Uniwersum reakcyjnej wyobraźni

Piotr Nikolski

Przypadki Rycerza Fredegara von Stettena

(kosmicznego wasala królestwa Gilliomaru na Kowandongu oraz jego nieodłącznego kompana mieszczanina Hansa Krallego na rozmaitych planetach, księżycach i w odmętach kosmosu)

Część 1. Wasal

Wydawnictwo "Aromat Słowa",
Kraków, 2021

Powieść „Przypadki Rycerza Fredegara von Stettena” autorstwa Piotra Nikolskiego to książka oparta na pewnym koncepcie. Jest nim opisanie realiów średniowiecznego cesarstwa, które istnieje w przyszłości i zlokalizowane jest w przestrzeni kosmicznej. Zabieg ten służy dwóm celom: apologii ducha średniowiecza, który triumfuje w biegu historii oraz efektem komicznym, osiąganym przez autora poprzez stałe zderzanie detali charakterystycznych dla czasów średniowiecza z wizją kosmicznej cywilizacji przyszłości.

Tytułowy bohater, rycerz Fredegar, bierze udział w wyprawie wojennej, podróżuje statkiem kosmicznym, spotyka najrozmaitszych

mieszkańców tego uniwersum, tak naprawdę jednak jest twarzą krucjaty, wymierzonej przez autora w nowoczesność. W książce przewija się dość

znany koncept upadku moralnego człowieka wskutek wiary w tzw. postęp ludzkości, prowadzącej do ciągłego zrywania z tradycją zamiast jej zrozumienia i rozwijania.

Odtworzenie średniowiecznego świata służy do sformułowania przesłania, że człowiekowi wystarczy do szczęścia niewiele, a ograniczony rozwój cywilizacyjny skutkował wytworzeniem się optymalnych stosunków społecznych, dawał najlepsze warunki do rozwoju duchowego oraz tworzonej przez człowieka kultury.

Szczegółowo opisywane ceremonie feudalne mają przekonać czytelnika o ustalonym porządku, jaki niesie ze sobą średniowieczny świat, porządku, w który wystarczy się wpisać, aby doświadczyć również ładu wewnętrznego. Możemy się domyślać, że pod przewijającym się w książce określeniem „podły ustrój”, kryje się demokracja, która niegdyś panowała na Ziemi. Lista jej grzechów jest rozległa. Jeden z bohaterów twierdzi, że prowadzi ona do upadku kultury i sztuki: *„Wiesz, kiedy gdzieś zapanuje podły ustrój, to z czasem sztuka staje się towarem coraz tańszym i dostosowanym do podłych gustów, robi się tandetę, bo to się opłaca! Albo też – z nadmiaru ambicji i próżności czy też w pogoni za nowością – sztuka zaprzecza sama sobie i zaczyna zamiast piękna służyć brzydocie i zamiast cnoty wychwalać plugastwo”*. A oto pochwała życia w feudalnej rzeszy i sekret jej witalności: *„Niczego się nie niszczy, nie zastępuje jednego drugim, nie łamie kanonu sztuki, nie zmienia praw, nie podważa dogmatów wiary, nie porzuca tradycji, ale ją uzupełnia, dodaje. Chyba dlatego Rzesza ciągle się rozrasta, wchłania kolejne światy, by na wszystko starczyło miejsca”*. Wydaje się, że ta krytyka prowadzona jest

dość jednostronnie. Jak dotąd, autor nie stworzył w swojej planowanej na trzy tomy powieści przestrzeni dla przedstawienia kontrargumentów. Na przykład przez wprowadzenie bohatera, który broniłby ideologii postępu i równości społecznej lub rozwinięcie wątku przedstawiającego konflikt między państwem nowoczesnym a Rzeszą. Owszem, Nikolski wspomina o rewolucji w jednym z królestw, ale koncentruje się raczej na krwawym jej stłumieniu, opisując z lubością wieszanie na latarniach parlamentarzystów, którzy zdecydowali o egzekucji króla. Jeżeli wspomina się o wadach feudalizmu, to po to, żeby je zrelatywizować i podkreślić, że żaden ustrój nie jest wolny od wad: „...feudalny system Rzeszy bywa czasem okrutny dla ludzi nieprzystosowanych, ale któryż nie jest? Jeden dławi represjami i ideologią, inny doprowadza do obłędu przymusowym pędem do sukcesu”.

Przy tym warto zauważyć, że motyw krytyki nowoczesności jest jednym z wielu. Autor opisuje rozwój duchowy swoich głównych postaci, dylematy moralne Fredegara wobec wojny, jego religijność.

Stworzona przez Piotra Nikolskiego kosmiczna Rzesza uderza różnorodnością zamieszkujących ją ludów, ich ogromnym kolorytem, a także skomplikowanymi zależnościami politycznymi cesarskiego systemu feudalnego. Jest to niewątpliwie zabieg celowy, który ma zilustrować tezę, że postęp unifikuje i przyczynia się do zaniku lokalnych tradycji, najlepszą zaś receptą na autentyczną różnorodność kulturową jest reakcyjny, średniowieczny porządek społeczny.

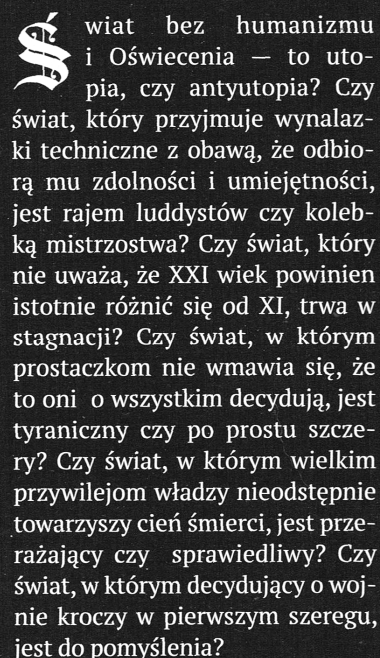
Mamy więc w uniwersum Nikolskiego wielość królestw i hrabstw zamieszkałych przez ludy o odrębnych językach, różnicach w fizjonomii i kulturze. Na planetach podbitych przez Rzeszę panuje ścisła hierarchia, na beztlenowcach hierarchii jest mniej. Życie toczy się również na asteroidach, stacjach i statkach kosmicznych, które mają status „latających zamków”. Ich właściciel jest wasalem ziemskiego suzerena. W tej barwnej mozaice oryginalnymi typami są ziemianie: ich opowieści o realiach panujących niegdyś na Ziemi budzą szok i niedowierzanie, a wzmianki o mistrzach europejskiego malarstwa, ja-

pońskiej gwiazdzie kina Toshiro Mifune czy też o narodach, takich jak Rosjanie – są przez mieszkańców feudalnego wszechświata zupełnie ignorowane. Jakby tego było mało, wśród kosmicznych wojowników napotykamy Stiermanny, niezwykle waleczne, dwunożne byki, a odrębną klasą mieszkańców wszechświata tworzą kosmoludy, wyróżniające się szarą cerą i specyficznym żargonem. W charakterystyce tych grup można się dopatrzeć wpływu gier RPG, autor wprowadza zresztą scenę, w której rycerze grają w planszówkę i toczą typowe dialogi graczy: o smokach, zaklęciach, punktach siły itp.

Język powieści jest prosty, a wiele treści podawanych jest w dialogach. To właśnie w rozmowach bohaterów poznajemy ich osobiste historie, a także historie całych królestw. Bardziej dosadnego czy rubasznego kolorytu przybiera narracja, gdy odnosi się do walki lub gdy pojawiają się nawiązania do sfery erotycznej. Mowa więc o *chlastaniu sztyletem przez szyję*, rozwaleniu rycerza w walce, *pierwszorzędnym rzeźniku*, jako komplemente pod adresem młodego knechta czy też puszczalskich córkach młynarza, czyhających na cnotę głównego bohatera. Jednak prawdziwym wyzwaniem dla czytelnika jest bogactwo

terminologii wojskowej, odnoszącej się do broni używanej przez rycerzy. Mowa o naginacie, glewii, dziiryście, chińskim mieczu jian czy starożytnej broni Izraelitów, chopeszu... Opisy broni z najrozmaitszych kręgów kulturowych i epok historycznych jeszcze bardziej wzbogacają barwne uniwersum powieści, zdradzają erudycję i fascynację autora historią wojskowości, a czytelnikowi dają szansę na ekspresowe podszkolenie się w tej tematyce.

Właśnie ze względu na język pierwsza część cyklu zasługuje na uwagę, gdyż na tym przykładzie widać, jak doświadczenia komunikacyjne, zawodowe i translatorskie autora są realizowane w tym (podwójnie) fantastycznym świecie. A warstwę filozoficzną - intensywną - choć nie natrętną, najlepiej ilustruje zestaw pytań, zawarty na tylnej okładce książki.

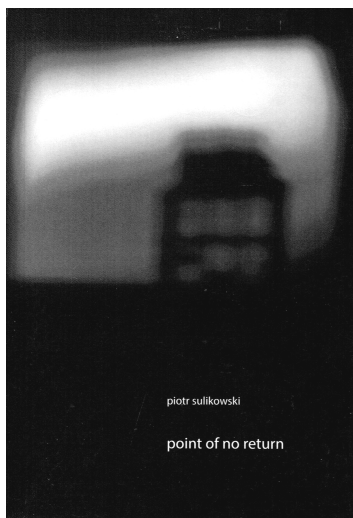

Świat bez humanizmu i Oświecenia — to utopia, czy antyutopia? Czy świat, który przyjmuje wynalazki techniczne z obawą, że odbiorą mu zdolności i umiejętności, jest rajem luddystów czy kolebką mistrzostwa? Czy świat, który nie uważa, że XXI wiek powinien istotnie różnić się od XI, trwa w stagnacji? Czy świat, w którym prostaczkom nie wmawia się, że to oni o wszystkim decydują, jest tyraniczny czy po prostu szczerzy? Czy świat, w którym wielkim przywilejom władzy nieodstępnie towarzyszy cień śmierci, jest przerażający czy sprawiedliwy? Czy świat, w którym decydujący o wojnie kroczy w pierwszym szeregu, jest do pomyślenia?

W tekście recenzji za zgodą Autora zawarto czarno-białe wersje ilustracji z książki (przyp. red.)

ŁUKASZ KARPIŃSKI

**"Point of no return" Piotra Sulikowskiego
czyli lingwisty refleksji nad rzeczywistością racja kolejna**

Piotr Sulikowski

Point of no return

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu
Szczecińskiego
Szczecin, 2018

Zapewnie Wielu, mających do czynienia z tekstem, jeśli nie nachodzi wena twórcza to przynajmniej pojawia się myśl o dodaniu do już wytworzonego bogactwa językowego swojej własnej, osobistej cegiełki, wyrażającej w najgłębszy możliwy sposób indywidualizm kojarzenia konceptów i cech dystynktywnych poprzez wyszukane wielopoziomowe konstrukcje mentalne. Lingwista, który operuje przy tym więcej niż jednym etnolektem ma przy tym dodatkowe możliwości przekazu w układzie multilingwalnym, tworząc i jednocześnie przetwarzając jednostki języka poszerzając z jednej strony krąg potencjalnych odbiorców, zaś z drugiej doskonaląc swój warsztat translatorski. W odwiecznej dyskusji, czy tłumacz poezji jest tylko rzemieślnikiem dobierającym jak najlepiej

formy wyrazowe do zawartego w oryginale przekazu czy też kreatorem wyobrażeń w drugim języku uzyskującym niemal rangę współautora, w przypadku poetów-lingwistów-tłumaczy mamy do czynienia z trzecią wariacją. Doświadczenia zdobyte w trakcie pracy twórczej, gdy sam Autor mierzy się z kulturowo-eschatologiczną wizją świata i dostosowuje ją do form językowych dwóch języków są niewątpliwie cenne zarówno dla warsztatu Autora jak i dla dydaktyki translacji jako takiej. Tym bardziej, iż mamy do czynienia z już piątym tomikiem poezji, poświęconej zarówno obserwowanym makro- i mikrosceńkom otaczającego świata jak i szerokim wątkom autobiograficznym.

Forma tomu zamyka się przy tym w ciekawych ramach - otwiera cykl wiersz "ad multos annos" do noblistki, tytułowy wiersz "point of no return" umieszczony jest blisko początku, ale jednak poprzedza go już porcja innych obrazów, a całość kończy wiersz "wyjście", którego tytuł sugeruje finałowe rozwiązanie dla tytułu tomu. Ale obraz z okładki tomu, niczym wyobrażenie mglistego obrazu widzianego gasnącym okiem jest jakby bliższy interpretacji tego wyjścia...

W warstwie formalnej tekstu Autor nie ogranicza się rytmiką wersów, to on jest (bilingwalnym) kreatorem tekstów. Rozwiązania zastosowane w tłumaczeniu (tworzeniu) kulturowo "zanurzonych" określeń, terminologii czy anglicyzmów w niemieckojęzycznej wersji wierszy oraz ich porównanie z tekstem polskim mogą stanowić inspirację dla innych twórców i tłumaczy, poszukujących odpowiedzi na odwieczne pytania o uzasadnienie zastosowania danej techniki translacyjnej.

Warstwa stylistyczna utworów w tomie jest dość różnorodna, przeważa przy tym leksyka współczesna i potoczna, jednak występują także obrazy językowe inspirowane historycznie, nawiązania do ogólnego kultury tekstu ("wieści o mojej śmierci są mocno przesadzone" - Alternatywa) czy też tworzona jest mieszana substancja slangu, zapisanych fonetycznie anglicyzmów, języka religii i filozofii, okraszonych czasem wstawkami łacińskimi. Wyczuwalna jest przy tym autorska maniera pisarska i pewne multiplikowane schematy wprowadzania metafor, puent i aksjomatów kulturowo-społecznych.

<p><i>trasa</i></p> <p>jeśli się znowu postawisz na początku drogi zaraz po szkole średniej tornister rzucony do kąta w pustym umyśle satysfakcja i wszechmoc zobaczysz siebie przed masywem pracy</p> <p>kamienie na przełęczach czekające na wtoczenie problemy stojące w skrzyniach w sobie znanym momencie nieznana ręka rozsyłała gwoździe i upiękzyła szlak niespodziankami różnego kalibru trasa za tobą tonie w wieczorze</p> <p>jeżeli nie chcesz spotkać dawnych lęków mocno już wygłodniałych czyhających w jarach idź do przodu pchaj się na wierzchołek góry gdzie jeszcze złote rozblaski i różowy zachód</p> <p style="text-align: center;">64</p>	<p><i>die trasse</i></p> <p>wenn du dich wieder am beginn des weges stellst direkt nach der Oberschule der ranzen in die ecke geworfen im leeren kopf befriedigung und allmacht du siehst dich vor dem massiv der arbeit</p> <p>die steine an bergpässen erwarten das hochrollen probleme in kisten verstaubt in einem nur sich selbst bekannten moment eine unbekante hand verschüttete nägel herum und verzierte die route mit überraschungen unterschiedlicher kaliber die trasse hinter dir versinkt im abend</p> <p>wenn du deine einstigen ängste nicht treffen möchtest die inzwischen recht verhungert sind die in schluchten lauern geh vorwärts drück dich auf den berggipfel wo es noch goldene schimmer und den rosa sonnenuntergang gibt</p> <p style="text-align: center;">65</p>
---	---

Co do warstwy leksykalnej wierszy.... to po prostu autorska poezja, często autobiograficzna lub inspirowana bieżącymi wydarzeniami, to reakcja Autora na otaczający świat i indywidualny głos, wyrażający własny stosunek do świata. I tym stwierdzeniem możnaby zakończyć analizę treściową poezji, jednak wydanie tomu wierszy wiąże się z upublicznieniem swojego stanowiska i poddaniu takiej czy innej ocenie i interpretacji swojej twórczości.

Podstawą odbioru poezji jest właśnie INTERPRETACJA⁷⁸ - nieważne, zbiorowa czy indywidualna. To ona, niezależnie od poziomu kultury językowej odbiorcy powoduje nieodwracalną reakcję mentalną. W tomiku "point of no return" znaleźć można zarówno wiersze, które wymagają wieloaspektowego spojrzenia na poszczególne związki wyrazowe jak i takie, które już po pierwszym przeczytaniu powodują drgnienie duszy i napływ skojarzeń.

⁷⁸ Inspiracją dla niniejszego tekstu były prace zebrane w dwóch tomach pracy "Tłumaczenie poezji - Negocjowanie wyobraźni", tom 1. "Poszukiwania" pod red. A.M. Szczepan-Wojnarskiej oraz tom 2. "Poszukiwania formy", pod red. A.M. Szczepan-Wojnarskiej i A. Mikołajko, Wyd. UKSW, Warszawa 2014.

W tej konwencji zabawa z interpretacją treści jest właśnie tym najcenniejszym osobistym kontaktem z poezją. Prosty przykład interpretacji formy - wiersz "rada", z tytułem zapisanym tak jak i inne z małej litery w zasadzie ma prosty i zgrabny poetycki przekaz:

chcesz dostać nobla
twórz co roku tomik pełen nowych idei
przekładalny w 100%
uniwersalnym językiem
dotykający problemów nie tylko Ziemi
ale całej galaktyki
ustawiaj słowa w konstelacje proste i
nieodgadnione
bohaterów buduj prawdziwych
a równocześnie pięknych mimo to

Ale jeśli napisać "Nobla" z wielkiej litery....

Także niemal sąsiadujący w tomie wiersz "przepis", stanowiący przykład reportersko odnotowanego problemu, krótko i zwięźle, w potoku równoważników zdań przedstawia 15-wersowy "przepis" na popularność spuentowany koniecznością używania minimum "czterech wulgaryzmów", aby wybić się w informacyjnym szumie. I tu osobista interpretacja - obraz choć realny, dla poety jest jednak efemerydą. Propaganda lubi metafory i zgrabne przerzutnie. I stali czytelnicy "silikonowych memów" też do nich czasem tęsknią.

Zaintrygowany treściami i własną interpretacją postanowiłem pogrupować zawarte w tomie wiersze w pewne grupy tematyczne, być może rozbijając autorski zamysł na kolejność utworów, jednak opisane w makro- i mikroobrazach, wątki m.in. autobiograficzne, filozoficzne, podróżnicze czy humanistyczne w połączeniu z pewną terminologiczną i tematyczną systematyzacją same prowadzą do próby sklasyfikowania i krótkiego spuentowania treści. A więc patrząc formalnie i proponując każdemu Czytelnikowi samodzielną podróż przez tom, krótko interpretuję każdy z wierszy:

Lp./s.	Tytuł	Eksplikacja
Zapoznanie z trendami w tomie		
1./4	<i>ad multos annos (4)</i>	Na swój sposób inwokacja
2./6	<i>ante portas (6)</i>	Dziewiąty miesiąc dedykowanych Znaków, a puenta - wszechpotężna
3./8	<i>przełożony (8)</i>	Zapowiedź zbioru agresywnych nominantów
4./10	<i>*** (10)</i>	O błędach (modnych) adaptacji, z lekką nutą filozofii i hinduizmu
5./12	<i>klasztor</i>	Migawka o ustawicznej transformacji domu
6./14	<i>de linguae latinae elegantia</i>	Nostalgia za oknem na Franciszkańskiej... Franciszkańskiej!
Z egzystencjalnej otchłani świata		
7./16	<i>de substantiis separatis</i>	O stochastycznych procesach przemijania.
8./22	<i>koncert</i>	A przecież "śpiewać każdy może"...
9./26	<i>point of no return</i>	Ślepy zaulek kariery celebrytów albo inna wersja "Niepokonanych" Perfectu.
10./28	<i>medytacja</i>	Aleksytymia. Medytującego albo otoczenia.
11./42	<i>praktyka duchowa</i>	Przylot z powrotem.
12./48	<i>rap</i>	Tak to wygląda w wielu przypadkach
13./50	<i>samobójstwo</i>	Jak dojrzewa nic nie znacząca myśl, tupoce nibynóżkami.
14./56	<i>konspiracja</i>	A był taki slogan "nigdy więcej wojny!"
15./62	<i>harmonia</i>	Jakże ironiczna volksharmonia - to jest dopiero point of no return.
16./64	<i>trasa</i>	Jest przestroga ale i jest nadzieja.
17./70.	<i>non omnis moriar</i>	Plejada realnych nauczycieli życia.
18./78	<i>alternatywa</i>	Mocne, brutalne i przesycone.
19./84	<i>niezmiennosc</i>	Byt Parmenidesa i prawda trwania.
20./88	<i>iluzja</i>	To też problem nastoletnich gamerów.
21./92	<i>film</i>	Wypada znucić "A kiedy przyjdzie także po mnie. Zegarmistrz światła purpurowy...".
22./96	<i>specjalista</i>	Z problemów stuningowanego "amanta". Autorze, tylko dlaczego w Sylwestra?
23./98	<i>fatum?</i>	Ile wizji odzwierciedla życie? Ciężki przypadek odurzenia.

24./102	<i>lot</i>	Kolejny przypadek oparów (nie) absurdu
25./110	<i>chomiki</i>	Jesień (średniowiecza) lemingopodobnych
26./112	<i>przepis</i>	Szansa na sukces kopyrajtera, pisana wprost.
27./116	<i>rada</i>	Razem tworzą prostą konstelację nowego konceptu.
28./120	<i>film</i>	Wieloznaczna rozpacz Godności.
29./124	<i>Pupil</i>	O Drogich Braciach Mniejszych i ich właścicielach. Kameleon Kazio forever!
Historie znane i nieznane		
30./20	<i>żegluga</i>	Wielka Armada też była ponoć niezatapialna. Czyli coś na stulecie (2012) tytanicznego nieporozumienia.
31./86	<i>o trawie</i>	O niszczeniu i odrodzeniu, przy tym parafraza na końcu odsyła do niemieckiego marszu o podwójnej historii.
32./90	<i>fame</i>	Medialne szaleństwo z zamachu w Berlinie 13.XII
33./106	<i>złudzenia część następna</i>	W dniu pożegnania (się) Pappia Chmiela
Frazeologicznie		
34./24	<i>kuchnia</i>	Jak sam Autor napisał w niemieckojęzycznej wersji tytułu - zasadniczo nieprzetłumaczalne. A jednak...
Między fraszką i trenem		
35./32	<i>memento</i>	Niezapomniane podróże.
36./58	<i>wieża</i>	Mocna metafora do błachej sprawy.
37./80	<i>rozstanie</i>	Zwiewnie i sympatycznie o młodości. Jak dobrze że przy tym wierszu nie ma daty.
Globalny punkt skupienia		
38./34	<i>konsumpcja</i>	Refleksja z bazaru rybnego.
39./60	<i>dobór naturalny</i>	Krótki obrazek o lemingach życiowych.
40./66	<i>opady przelotne</i>	Mały obrazek o wielkim deszczu.
41./72	<i>o pracy</i>	Czasem każdy czuje satysfakcję i czuje się jak przygotowany prokurator.
42./74	<i>haiku</i>	Chyba zbyt refleksyjne na tytułową formę, raczej poezja podróży.
43./76	<i>haiku II</i>	

44./100	<i>rozbitek</i>	Genialny obrazek "malarza" fioletów w żonobijce. I materiał do analizy tłumaczeniowej.
45./104	<i>innego końca świata</i>	Trafna obserwacja odchodzenia w gronie Życzliwych...
46./114	<i>poręczówka</i>	Metaforycznie i celnie o upadku.
47./118	<i>jeniec</i>	Rozpacz psa za czworonożnym panem kupującym Żubry. Kropka.
Points of no return (osobiste)		
48./18	<i>fantom</i>	Wspomnienia z dzieciństwa w barwach okładki tomiku.
49./36	<i>nie zwalnia</i>	Szare wspomnienia zajęć.
50./38	<i>podwórko</i>	Pokolenie 70-tych lat to zna.
51./44	<i>przemiany</i>	Przywracanie pamięci ku elementom krakowskiego domu.
52./52	<i>tango</i>	Świąteczne wspomnienie Krakowa na kanwie pewnej melodii z programu z "gwiazdami".
53./68	<i>alchemik</i>	Szczęśliwy ten, kto ma takiego alchemika. We właściwych "rękach" zrozumienia nawet szary kamień prozaizmu zmieni się w złoto doświadczenia.
54./82	<i>wówczas</i>	Smaki i kolory grodu Kraka, nieważne czy w palcu Zoli, Brechta czy Dürrenmata.
55./94	<i>szyny</i>	Dynamicznie o skręcie w dorosłość.
56./126	<i>Wyjście</i>	Trafna wielka litera. Kończy Dzieło i kończy Drogę. Z lekką nutką humoru.

Tomik "point of no return" rozpoczyna zwrot do noblistki, a zamyka "Wyjście". Wspomnienia, wzruszenia, refleksja nad egzystencją, drobniaczkowo opisana magia życia i młodość - niczym narkotyk. To znajdziemy w tym tomiku, niespokojnym, mrocznym i zamglonym. Dobrze zestrojona okładka, również zamglona, kojarzy się z faktem, iż mgła wymaga czujnego wypatrywania zmian w otoczeniu, zagrożeń, upiornych miraży czy sylwetek żywych. Czy w przedstawionym świecie mgła trwa, gęstnieje czy się unosi - pokażą zapewne dalsze zaobserwowane poetyckie miniatury tego Autora.

Anna Rędzioch-Korkuz is Assistant Professor in the Institute of English Studies at the University of Warsaw. Her main research interests include the interrelationship between translation studies and semiotics, the problem of constraints in the process of translation, the history and theory of translation, as well as audiovisual translation, especially opera surtitling and opera accessibility in general.

Anna Głogowska, PhD, is an assistant professor at the Institute of Applied Linguistics, University of Warsaw. She specialises in didactics of translation (economic issues, translation with the use of CAT tools and digital technologies). Her research interests include, apart from didactics of translation, literary translation and the specificity of Russian colloquial language (*prostorechiye*). Anna Glogowska has been an active translator since 2002.

Adrianna Wajman-Brzostowska is a Lecturer at the Higher School of Tourism and Foreign Languages in Warsaw, and a PhD candidate at the University of Lodz. She is particularly interested in social aspects of translation, which include translation of different varieties of English. In her research she concentrates on both geographical and social varieties, as well as speech impediments and individual traits which may contribute to the image of the speaker's identity, but will often be lost in translation.

Elwira Stefańska, PhD in humanities. Her thesis was centered on phraseology and stylistics. She is a lecturer in translation and cultural studies, descriptive, functional and contrastive grammar, and foreign language teaching (Russian). Also she is the translator of professional, academic and commercial texts and documents.

Teresa Maria Włosowicz studied English Philology at the University of Silesia and obtained her Ph.D. in linguistics in parallel from the University of Silesia and Université de Strasbourg (in the 'co-tutelle' system). She currently teaches at the University of Economics and Humanities in Bielsko-Biała (her main affiliation), and at WSB University in Dąbrowa Górnicza. Her research interests include psycholinguistics, multilingualism, language acquisition, language teaching methodology, translation studies, Business English, intercultural communication and applied linguistics in general. She is also interested in new trends in applied linguistics research, such as translanguaging in language learning and teaching.

Joanna Wasiluk, PhD, is an Assistant Professor at the Department of Russian Studies, the Faculty of Applied Linguistics, the University of Warsaw. The scope of her research interests includes: lexicology, semantics, including the semantic structure of a word, methods of describing the meaning of a word, as well as issues related to the pragmatics in the field of discourse in relation to the mass media. Conducted scientific research called: "Tendencies in the development of the contemporary language of the Russian media" focuses on the analysis of linguistic means that perform the function of impact to evoke a specific reaction in the recipient. She is a member of the Sociolinguistic Aspects of Language Research

Laboratory at the Institute of Russian and Eastern Studies at the University of Gdańsk and the editorial board of the "Vestnik" («Вестник») journal published by the Moscow State Linguistic University.

Patrycja Spytek – PhD, researcher at the University of Warsaw, literary and theater critic, author of several dozen scientific texts on Russian and Polish literature, translator of artistic texts and author of many projects popularizing Russian culture in Poland

Róża Kochanowska – a third year PhD student at the Doctoral School of Humanities of the University of Warsaw. She graduated in Linguistics at the University of Warsaw. She is an author of several articles on the Saint Petersburg/Leningrad's toponymy and its historical background. She is currently completing her PhD thesis devoted to the vocabulary that emerged during the Siege of Leningrad and its implications for translation. Her research interests include (un)official toponymy, the history of II world war, neologism patterns, correlation between language and history. In 2021 Róża Kochanowska co-organised the Memory Studies Association Annual Conference "Convergences" and a workshop for PhD students from all over the world MSA Forward "Inter-sections@Convergences".

Małgorzata Gaszyńska-Magiera - graduate of the Jagiellonian University in Spanish philology. She holds a doctoral degree in linguistics and a post-doctoral degree in literary studies. Her research interests include literary translation as seen from different research perspectives, most recently the relationship between translation and memory, and contemporary Spanish and Latin American literature.

Wojciech Gruszkiewicz - PhD student at the Faculty of Philology University of Gdańsk. Main research interests focus on comparative studies of English archaisms in the context of translation studies.

Ksawery Piśniak studied German philology at Wrocław University. He has worked with the Krzyżowa International Youth Meeting Centre and the Quarter of Four Faiths in Wrocław. From 2008 to 2014 he worked as a local journalist for the "Gazeta Powiatowa - Wiadomości Oławskie" and the "Tygodnik Powiatu". Awarded four times in the national competition of the Association of Local Newspapers "Local Press". Winner (2011) of the main prize in the national journalism competition "Pillars of Local Democracy".

Łukasz Karpiński - Assistant Professor at the Faculty of Applied Linguistics, University of Warsaw. Main areas of interest include lexicology and lexicography, technical translation, research on specialised languages, machine translation, creation and development of analytical software for the study of text corpora, and definitional modelling of artificial intelligence. Head of the Information Technology Laboratory of Translation and Specialised Communication. Co-founder of the journal "Komunikacja Specjalistyczna" and editor-in-chief (2013-2018). Reviewer of academic journals in terminology, lexicography and digital linguistics. He is also an active Russian-Polish translator.